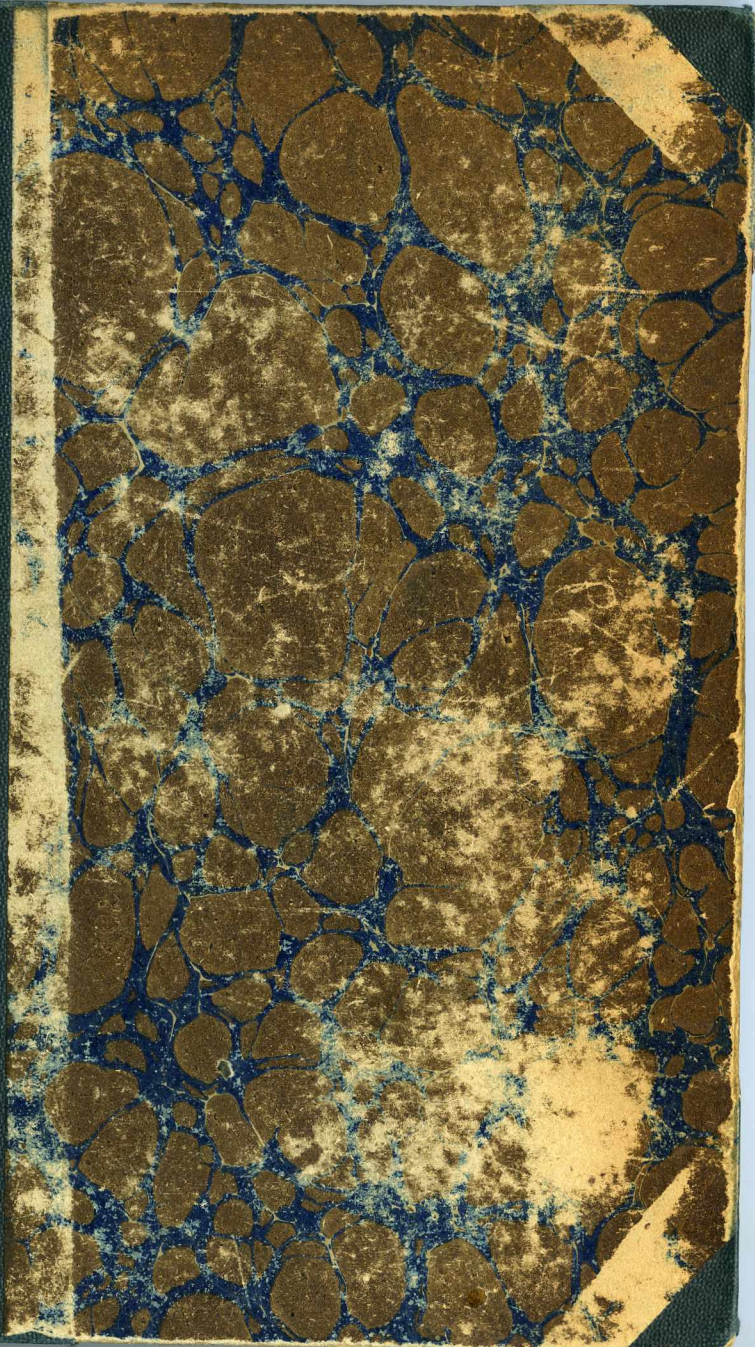

Politikai
röpiratok.

165.

165
1491

ARANY KÖNYV

A MAGYAR NÉP SZÁMÁRA

KOSSUTH LAJOS MŰVEIBŐL.

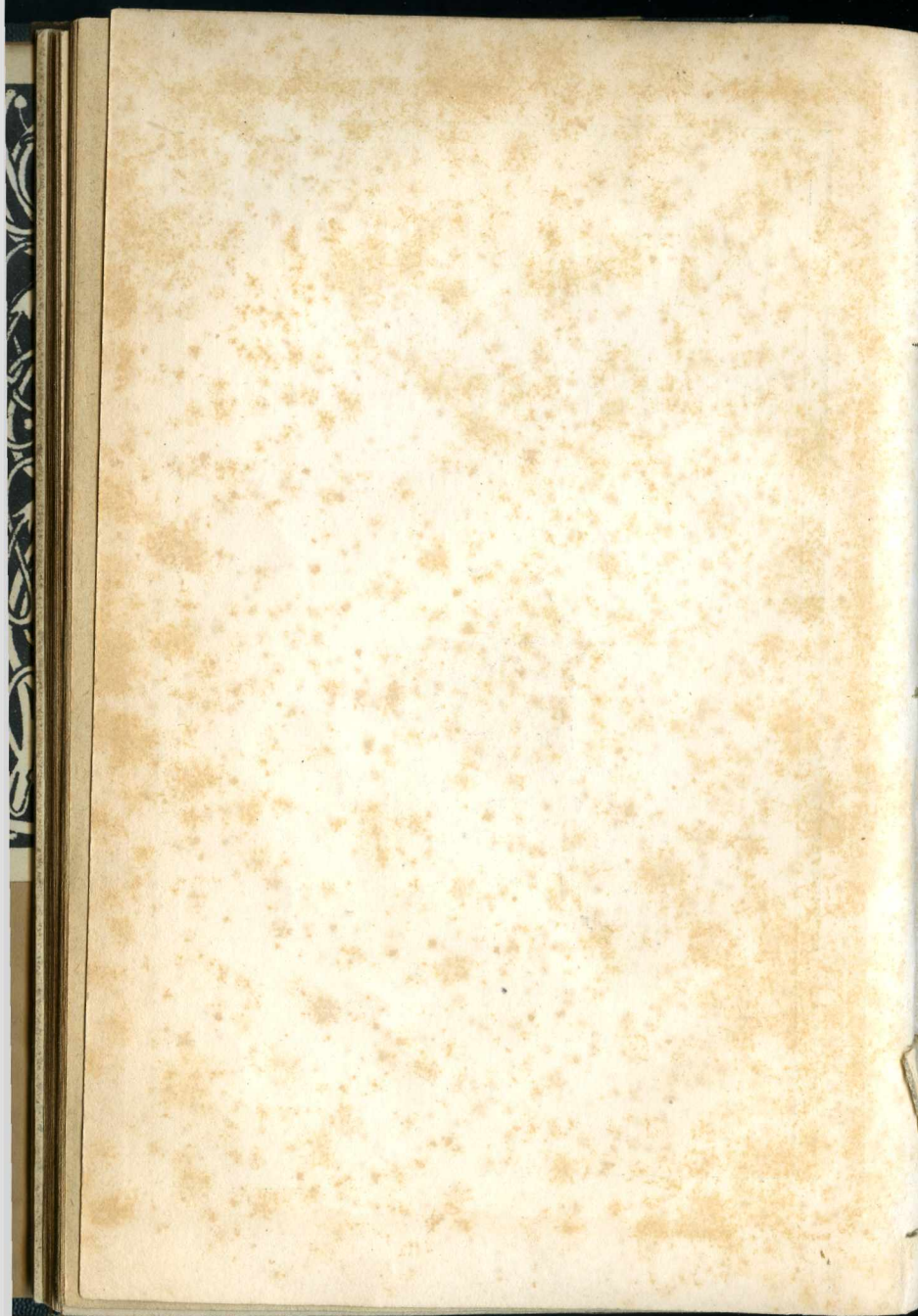
— 288 —
SZERKESZTETTE ÉS ÉLETRAJZZAL ELLÁTTA
ÁLDOR IMRE.

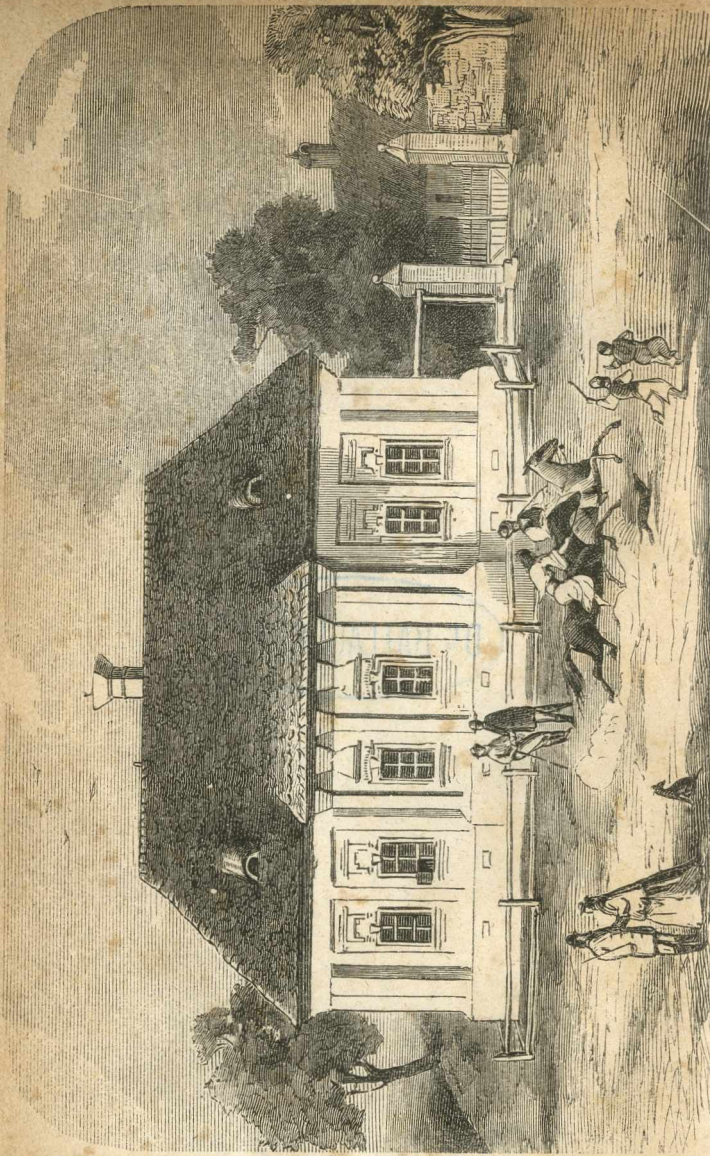
Hat képpel.

PEST, 1871.
KIADJA HECKENAST GUSZTÁV.

Ára 40 krajczár.

DE BALLAGI GÉZA.

ARANY KÖNYV.

KOSSUTH LAJOS MŰVEIBŐL

A MAGYAR NÉP SZÁMÁRA

SZERKESZTETTE ÉS ÉLETRAJZZAL ELLÁTTA

ÁLDOR IMRE.

Hat képpel.

PEST.

KIADJA HECKENAST GUSZTÁV.

1871.

D^oBALLAGI MÓR.

KOSSUTH LAJOS.

(Életrajzi vázlat.)

Kossuth Lajos Monokon született, Zemplénmegyében, 1802-ben sept. 16-án.

Atyja: udvardi Kossuth László; anyja: Vöber Sárolda.

Iskoláit S. A. Ujhelyen, Eperjesen és Sárospatakon végezte.

Lángelméje már gyermekkorában föltűnt, noha az előítéletek és arosztokratikus gög hazájában ekkor még^o álmában sem tette volna föl valaki, hogy e nemes de szegény ifju Magyarországot ujjáteremteni s igénytelen nevét a késő századokat is besugárzó fényhez juttatni van kijelölve a sortól.

De nemcsak rendkívüli tehetsége, jó szive is korán nyilatkozott s tanulóársai közül többen máig megőrizték a szeretetet, melyet magaviselete s különösen a szegényebb sorsuakat támogató áldozatkészsége miatt személye iránt már akkor éreztek ....

Hazatérve darabig ügyvédkedett s a megyegyűléseken mondott lángszónoklatai által oly tekintélyre, különösen pedig a népnél, mely leendő Messiását ösztönszerűleg fölismeré benne — oly befolyására emelkedett, hogy 1830—31-ben, a kholera pusztításaiból támadt zendülés idején csak ő volt képes korlátozni az árt, mely tömérdek birtokos életét és vagyonát fenyegette.

Miként rendesen: a jó ért rosszal fizettek itt is. Irigység, rágalom, kislelkűség, butaság szövetkeztek, hogy napjait megkeserítsék s ez okozta nagyrészt, hogy hálátlan szülőföldétől, mint az Egyiptomba menekülő Krisztus — megváltván, előbb Pesten, majd 1832-ben Pozsonyban telepedett meg.

Jövő nagysága s azon épülethez, melynek homlokzatára a század nagy embereinek és a szabadságra törő népeknek közös jelszavát írta: „Szabadság egyenlőség, testvériség,“ itt rakta le a hatalmas alapot...

A szónoklat terén tett első kísérlete nem sikerülvén, a tollat ragadá meg, s legyőzve az „ismeretlen nagysága“ iránt mutatkozó bizalmatlanságot — megkezdé „országgyűlési tudósítás“-ait, melyek — mint a törvénytáblák, miket Isten a Sinai hegyen Mózes által adott a zsidó népnek — egyszerre a magyar nép, a magyar nemzet vezérévé avaták...

A kormány és zsoldosai: a konservatívek megrémültek, midőn észrevették, mily roppant hatása van e tudósításoknak... A hályog, melyet oly gondosan ápoltak a „tömeg“ szemén — a messiás ujjának érintésére lehullott, — s a milliók látni, gondolkodni, érezni kezdenek!... A holt anyag megmozdult a Prometheusi szikrától, mit Kossuth lehelt belé s az élő lény első hangja — velőt rázó, veséig nyomuló „jaj“ kiáltás volt a sok százados elnyomatás fölött. Ily sikert Kossuth maga sem remélt s ezért, midőn az országgyűlés hazament — „Törvényhatósági tudósítások“ változott czime alatt folytatá a régi tanok prédikálását, a régi szellem terjesztését... A kormány mindent megkísérlett, hogy megnyerje őt, nem sikerült! fenyegetni kezdé, hiában! üldözőbe vette iratait, de a megyék pártfogása megbénítá karját; végkétségbeesésé-

ben személyét támadta hát meg s elfogatván Kossuthot (nemes lelkü barátja, Vesselényi Miklóssal együtt) 1839-ben „fölségárulásért“ négyévi börtönre ítélte...

Leirhatlan, mily sensatiot keltett e gyűlöletes tény az egész országban.... Kossuth neve jelszó, egyénisége közkegyelet tárgya lön s mire az országgyűlés ismét összeült, a közhangulat oda fokozódott, hogy az ellenzék a kormánytól kért 38,000 ujoncz és 4 millió frt. megszavazását azon föltételhez kötötte, hogy Kossuth szabadon bocsátassék.

Az „amnestia“ nagy kegyesen megadatott. Vesselényi megvakulva, Kossuth betegen elhagyák a börtönt. A kormány elégűlten nézett szigorának két áldozatára s midőn az utóbbi 1841 sept. 9-én Meszlényi Teréztoltárhoz vezeté, szentül hívé, hogy a nagy férfiu okulva és kiábrándulva, a családi élet szük keretében fogja leélni hátralévő s a gyöngé, megtört külsőről következtetve megszámlálnak tetsző napjait...

E kellemes csalódása nem sokáig tartott... Kossuthra már egy nemzet, a népnek milliói függeszték szemöket s valami titkos szellem, mint az üdvözítő az inkórosnak — szüntelen azt sugá fülébe a betegeskedőnek: Kelj föl és járj!

És ő fölkelt és járt! Megalapítva a „Pesti Hirlap“-ot az ujjáteremtő reformok bűvös világu fáklyával járt nemzetek előtt; nem kimélve senkit s nem félve senkitől, mutatott a nép hatalmas elleneire; lerántá az álarczot, mely mögé az erőszak és önzés rejtözött; s beleélve magát nemes szívével a köznép helyzetébe s átérzve annak minden keservét, oly ékesszóló kifejezést adott viszonyaink igazságtalan voltának, — hogy a nép először kezdett remélni, kezdett bizni egy szebb jövő lehetőségében...

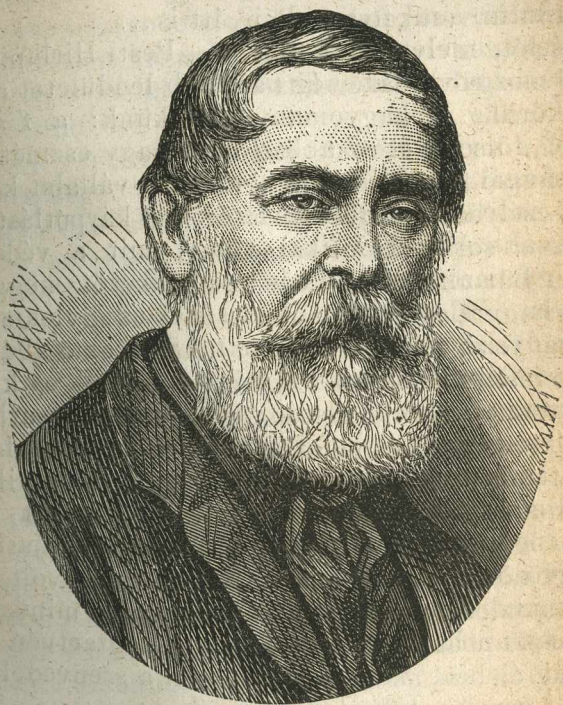
A világt teremtés óta, melyet isten mindenható „Legyen“ szavának tulajdonít az Irás, nem ismerünk példát a világtörténetben, hogy a puszta szó oly csodás eredményeket szült volna, mint Kossuth ajkain. Nem tulzás, csak egyszerű valóság, ha állítjuk, hogy a vakok látni, a süketek hallani, a bénák járni kezdenek s a zászlót, melyet hatalmas keze oly magasan lobogtatott — rövid idő alatt élni-halni kész sereg özönlötte körül...

A „fölsőbb körök“ eleinte megvetéssel, később boszúsággal, majd rettegéssel nézték, mint emelkedik napról-napra az ár, mely ha nem is őket, de osztályukat, kiváltságaikat, előjogaikat eltemetni készült...

Ugyanazon téren próbálkoztak hát mérközni véle a melyen ő állott, s ugyanazon fegyverekkel győzni le őt, a melyekkel ő harczolt... Fenyegető arányokban növekvő népszerűségével Széchenyi megalapított tekintélyét, lángeszével Desseffy Aurélet, lapjával a „Világ“-ot, bűvös tollával szintén legjelesb tollaikat helyezték szembe...

Mind hiában!... A gigantikus küzdelem Széchenyinek népszerűségébe, Desseffynek életébe került, s a legyőzött óriások, mint összeomló sziklák, piedestalul szolgálva alakjának — a bámuló nemzet előtt csak annál nagyobbak, annál magasabbnak láttaták őt...

A kormány ekkor cselhez folyamodott s azon botor hitben, hogy a közvéleményt kijátszania sikerülend s ha a zászlót kicsirkarja a vezér kezéből a vezérletet is magához ragadja — a „Pesti Hirlap“ szerkesztője és kiadója közt meghasonlást idézett elő, melynek sajnos eredménye — Kossuth visszalépése lön. Az árván maradt lap Szalay László kezére jutott, de jó iránya

KOSSUTH LAJOS.

daczára megszűnt, legalább a közönség szemében, az lenni, a mi volt....

Egyik utról leszoritva, — ujlag másra lépett Kossuth, anélkül, hogy irányt cserélt vagy célzt változtatott volna. Tudta, érezte, hogy a nemzet nyomában van s követni fogja ide is, itt is...

A „védegylet“-i társulat a „Pesti Hirlap“ által keltett mozgalomnak még nagyobb lendületet adott s midön hiúság s hagyományos vétkünk: a fényűzés Kossuth e tervét és az abban rejlő nagy eszmét teljes gyümölcsessé fejlődni nem engedék, a vállalat közgazdasági céljának meghiusulásaért dus kárpótlást nyújtott azon sokféle politikai előny, mit a védegylet szült... Bármint vitassák is az ellenkezőt, meggyőződésem, hogy Kossuth emelkedésének ez egylet is egyik fokozatát jelzi, s hogy 1847 okt. 18-án az ő 2948 szavazata mellett 1814 voksra rúgó tekintélyes kisebbség volt az ellenjelölt részén, ez nem a Kossuth ropant népszerűsége és befolyásának csökkenése, hanem a mellett bizonyít, hogy az ördög gyakran a világosság angyalának színét öltvén föl, némelyeket ezzel, másokat ígéretekkel, pénzzel, sőt ennél is aljasb eszközökkel tántorit le az igaz utról... Ugy volt, ugy van és fájdalom! ugy lesz az még sokáig, mindaddig, mig a népet a hatalom tervszerűleg megtartván a tudatlanság éjében, nemeseb hajlamai a szenvedély béköiből ki nem bontakozhatnak...

Kossuth megjelenése az országgyűlésen egyszerre eldönté Magyarország jövőjét... Nagyszerű működése, melyet gazul izgatás és lázításnak kereszteltek ellenei — külsőleg is törvényes alakot nyervén, a mit kezdeményezett és indítványozott — azontul visszatrasithatlan lön a kormányra nézve, miután az nem

többé egyes ember, hanem a nemzet akarata volt... Néhány hét alatt századok mulasztásai lettek helyre-pótolva... néhány hó alatt egy végtelen s ah! oly szép, oly igézetes, oly boldognak tetsző jövő alapja megvetve!...

Megszentségtelenitenők ama nagy napok emlékét, lealáznók hőseit, megrabolnók vívmányaik nagyszerűségét, ha itt, e pár lapon, e szűk határok közt megkísér-
lenők föltüntetni.

Főbb vonásaiban ama kort s legnagyobb herosát, örök dicsőségét — Kossuthot úgy is ismeri a nemzet... Hasztalan veté közéje és hona közé mérföldek válaszfalát az erőszak, hasztalan hinté alakjára és tet-
teire a feledés hamvát hosszú 18 év... az új nemzedék gyermekjátékai mellett tanulá meg imádni nevét s a jelen ifjuság jobb része bezárva füleit az álpróféták és áltanok előtt, hódolatával úgy veszi körül a nagy számüzöttet, mint a felhőbe emelkedő tölgyet a tövé-
ben nyiló rózsabokrok...

Emlékszem, hogy az ötvenes években e név volt mindenünk!... A hazafiság, melyet a vérpad és a börtön penésze ki nem ölt, ki nem oltott, ingadozó hitét Kossuth nevével támogatta s bár szuronyok százezreivel bástyázták körül, a nemzet reményteli várakozás-
sal nézett a láthatáron túl azon messze táj felé, hol őt lenni sejté s honnan a legcsekélyebb hír, a hír, hogy él, hogy működik és folszabadításunkon munkál — észrevétlenül mint a madár, mint a szellő — költö-
zött egyik helyről a másikra, a vigasz balzsamát csepegtetve mindenütt az ezer sebből vérző szí-
vekbe....

S van-e mit csodálni ezen? A forradalmat meg-
előző éveknek, magának a forradalomnak is tagadhat

lanul több kiváló alakja van; a kort és törekvéseit egész összeségökben azonban csak ő képviseli... Mellette nagy érdemeket szereztek sokan, kitüntek többen, sőt egyesek localis népszerűsége tán meghaladta egy-egy helyen az övét... de az egész nemzet osztatlan rokonszenvét mégis csak ő bírta s a hadvezér, ki száz diadal babérával halántékai körül jelent volna meg a nép közt, hasztalan mutatott volna e borostyánra, seb helyeire, foglyaira s a tépelt zászlót büszkén lobogtató vitézeire... Kossuth néhány szóval s édes zengésű hangjával egy percz alatt több katonát teremthete közölök, mint amaz dicsőségének csábító példával egy év alatt! Sokszázados lánczok, az időtől és vértől megrozsdásodott lánczok voltak azok, miket Kossuth leszedett a nép karjáról... s a szabadság, mit serafhárfaival vetélkedő ékesszólása festett, ha kimondva nem lett is, de régesrégén ott lappangott minden magyar ember szive fenekén s Dózsától Rákóczyig nem egyszer vetett lobot lángba borítva a hazát...

Mi volt ő a forradalomnak: hirdeti elleneinek mélységes gyűlölete is, mely gyáván hunyászkodott meg előtte s irigységtől eltorzult arcját föl emelni csak akkor merészkedett, mikor a balsors az orosz interventio rémalakjában megjelent nálunk s az árulással szövetkezve, az árulóktól segítve megdönté Kossuth hatalmát s haj! véle a hazát is!...

Földönfutó lett, kik milliók szeretete tenyerén hordozott... a „koldusbot és függetlenség“-ből, mit a forradalom nagy költője után százezrek jelszavul választottak — a kormányzónak is, nemzetének is csak az első jutott osztályrészül...

Augusztus 19-én kelt át a világozi katastrofa után a Görgey gyűlölete és Ausztria boszuja által egyen-

Kossuth Lajos a tiszai nép között.

löen fenyegetett kormányzó kevesek kíséretében a Dunán. Szándéka volt Törökországon át titkon Angliába jutni, de a török kormány atyai pártfogása alá vette, s hogy lehetőleg biztosítsa, Viddinben a rendőrfőnök lakába szállásolá el.

E tulságos elővigyázat félelemmel és aggálylyal tölté el Kossuth kísérőit, kik jobban aggódtak a kormányzóért, mint saját személyökért. Attól tartottak, hogy a porta nem mer majd ellenszegülni az éjszaki medvével párosult kétfejű sasnak s ha követelik, oda-dobja nékik a követelt áldozatokat. A magas diván azonban jobbnak és erősebbnek bizonyult hírénel s noha Kossuth határozottan megtagadta a mentőszerű ajánlott mód: az izlamratérés elfogadását, több elv és sorsrokonaival együtt 1849 okt. 30-án Schumlába, 1859 febr. végén Kiutahiába belebbezék.

A menekülés első napjai a kétség, a zavar és aggály napjai valának. A haza és honmaradt övéi sorsa egyaránt marczangolák Kossuth nagy lelkét s álmatlan éjek százféle kísértetei látogaták meg fekhelyén a férfiut, kinek egyetlen bűne volt, hogy hazáját és a szabadságot mindenekfölött szeretvén, a kettőt örök frigybe hozni igyekvék. A kik később szöktek át a határon, ellenmondó hírekkel áraszták el, melyeken eligazodi sem ő, sem társai nem valának, nem lehettek képesek.

Az első meglepetés, az első öröm egy csepjét Schumlán önté keserüséggel csordultig tölt serlegébe a Gondviselés. Itt érte el őt neje, a hű és bátor asszony, ki ezer veszély közt bolygott egy ideig az országban, mig tél elején (1849) végre sikerült neki egy hű s feláldozó hölgytől kísérve Ujvidéknél átkelni a Dunán. Merész elszánással a szerbek lovagiasságára

bizá aztán magát és — nem csalódott. Szivesen, sőt lelkesen fogadtatott s szerb pártfogás alatt küldetett férjéhez Schumlába.

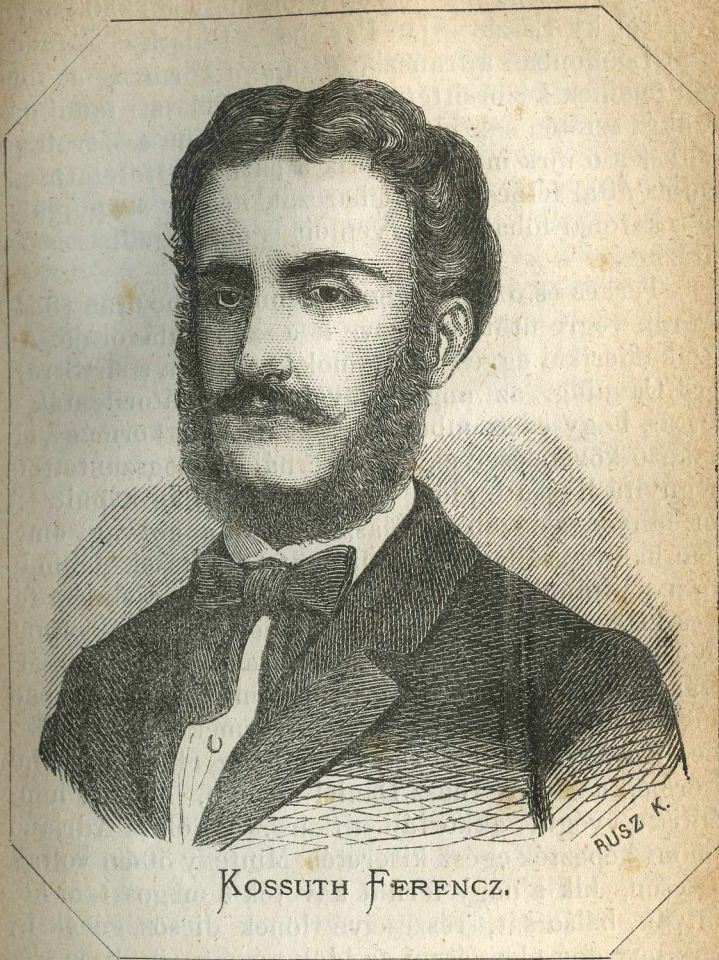
Gyermekeinek, kik közül Ferencz 1841-ben, Vilma 1843-ban, Lajos Tódor 1844-ben született, mindhárom Pesten, — csak később, 1850 nyarán engedte meg az angol királyné közbenjárása folytán az osztrák kormány, hogy szüleik száműzetésében osztozhassanak. A világosi gyásznapi után nagynénjük, Márton Antónia és nevelőjük, Karády Ignác gondjai alatt egyik rokonuknál Lókuton, a Bakony közepén tartózkodtak. Itt fogta el őket a katonaság 1849 sept. elején s szállítá Pozsonyba, hol — ártatlanságuk figyelembe vétele nélkül, több hónapig, mindaddig fogságban tartattak, míg a nemeslelkű királynő részvéte és tekintélye meg nem szabadítá.

Kiutahiában Kossuth egy nagy katonai laktanya első emeletén lakott családjával. A törökök a legnagyobb tisztelettel viseltettek iránta. A köznép „magyar Padischá“-nak czimezte, Soliman bey ezredes, a katonai őrizet parancsnoka pedig a legudvariasb készséggel teljesíté a kitünő fogoly legcsekélyebb kívánságát, hanem azért mégis csak foglyok valának mind ő, mind társai a törököknél, kik fölügyelet nélkül egy sétatlovaglást sem tehettek, sőt még a házat övező kertbe sem mehettek.

A haza gondjai ide is elkisérték, itt sem hagyák pihenni Kossuthot. Itt készíté azon nevezetes politikai dolgozatot, mely hü francia fordításban mint függelék olvasható a következő jeles s minden mivel magyar embernek eléggé nem ajánlható munka zárójelében: „La Revolution de l’Hongrie en 1848 et 49 par A. L. Chassin et Daniel Irányi,“ továbbá azon terje-

KOSSUTH LAJOS JÓDOR.

delmes emlékiratot a világosi katasztrófát megelőző, illetőleg előidéző események felől, melyet 1850 végén gróf Teleky László utján Párisban, Pulszky Ferencz által Londonban a francia és angol kormány akkori béli fejeinek kézbesítettetni kívánt. Hadászati tanulmányokra szintén sok időt szentelt, hogy ha a szerencse kedvez s ő újra megjelenhetik a hazában, folytatni az árulás által félbeszakított harczot, ne csak a polgári, de a katonai főhatalom gyepelőit is megragadhasssa és intézhesse. —

Terhes és örömszegény tizennyolcz hó után 1851. nyarán végre ütött rá nézve is a szabadulás órája. Az északamerikai egyesült államok kormánya s sir Stratford Canning, az angol követ addig bátoritgaták a portát, hogy ez szembeszállva az osztrák kormány ellenkező követeléseivel, az internálást megszüntette s megnyitá Kossuth előtt a — nagy világ kapuit. A kormányzónak szabad választása volt angol vagy amerikai hajóra szállani; ő ez utóbbit fogadta el. Gumlebig a szultántól oldalához rendelt diszes, csaknem fényes kísérettel jött, ott pedig az amerikai „Mississippi“ nevű hadi fregattra szállt, melyet a hatalmas köztársaság kormánya a „Congressus vendégének“ szabad rendelkezésére bocsátott. Neje, gyermekei, ezek nevelője, Karády, katonai segéde és máig elválhatlan hű kísérője, a derék Ihász Dániel ezredes, néhány honvédtiszt, végül akkortáji titkára, az olasz Adriano Lemmi képezték egész kíséretét. Mintegy 50-en voltak összesen, kik a nagy férfit követék s megosztani készülvén balsorsát, részeseivé lőnek dicsőségének is, mely nem fog elenyészni az idők végéig, örök vezércsillaga maradván nemzetének a jó, vigasza és büszkesége a roszt napokban.

Eredeti terve volt egyenesen Amerikába hajózni, s csak onnan visszatérve látogatni meg Angliát. Utközben megváltoztatá szándékát s Lissabonban elhagyván a „Mississippi“-t, angol gőzösre szállt, melynek Southamptonban kelle kikötnie. Az angol hajó lelkes kapitánya — (sajnáljuk, hogy nevét az országos elismerés számára feledé megírni forrásunk) — nem fogadta el a vitelbért. „A derék angol e nemes tette nélkül, mondá Kossuth a párisi világtárlat megtekintése alkalmából nála is tisztelgő több honfitársának, midőn a mult, és névszerint ez esemény jött szóba — ugyszólván egy garas nélkül kell vala angol földre lépnem, miután az egész összeg, melylyel rendelkezhettem, alig néhány száz tallér volt.“

Valjon nem bánta-e meg ekkor, hogy szeplőtlen jellemét a gyanunak még árnyékától is megóvni akarván — nem fogadta volt el azon tekintélyes összeget, melylyel Duschek, mint az ország pénzével, a menekülés órájában megkínálta, s melyet a jó madár kevéssel később az osztrák kormány kezére játszott — illő jutalmat alkudván ki abból maga részére is? Nemcsak magán, de bujdosó társain is segíthetett volna Kossuth e pénzzel, melyhez mindenesetre több joga volt bárkinél, s bárhova fordítja ... a nemzet soha szemére nem lobbantotta volna!

Fény és boru, virág és tövis fölváltva, vegyesen hullottak a bujdosó vándorutjára, melyre megfogyva bár, de meg nem törve lépett, s melynek végét emberi szem — akkor is csakugy, mint ma — hiában kutatta.

A hatalom, az önkény százféle alakban, de egyenlő hévvel s tervszerű kegyetlenséggel mindent

elkövetett, hogy megalázza és lehetőleg elkeserítse a féfiut, ki, mint az Üdvözítő — meggörbült a számüzetés vállaira rakott ah! és oly sulyos, oly rettenes keresztje alatt, s kinek mosolyát legszebb óráiban, legvakítóbb diadalai között is mérsékelte, megölte és egy könyben olvasztá föl a gondolat, hogy — a művet, mely befejezetlenül is ennyi lelkesedést ébreszt és ily századokra kiható dicsőséggel árasztja el őt — folytatnia nem lehet, nem szabad! Mindig fülében csörgött a rabláncz, melybe nemzetét verték s mint a parton térdelő és tehetetlen anya a hullámoktól ragadott gyermekét — kétségbeeset szivvel nézte vérbefuló, leigázott s néma szenvedéssel elhaló hazáját... A nép, melynek ösztöne az idegen öltöny alatt is fölismeré barátját és szabadítóját — enyhíteni igyekvék ugyan e bánatot, de csak pillanatokra sikerült ez. A korán fehérülő fürtök, az éveket megelőző barázdák megannyi jele valának a keblét vivó szent fájdalomnak!

Az első kellemetlen meglepetés Marseilleben érte. Napoleon Lajos, a franczia köztársaság elnökének rendőrsége t. i. megtiltá néki, hogy partra szálljon s lábaival érintse a földet, melyen ép ekkor millió ajk zengé: szabadság! s százezer kar ajánlkozott oltalmára.

A tüntetést azonban, mitől félt, így sem akadályozá meg a rendőség, mert a nép naszadokra kapván, ezrenként tódult a hajóra üdvözölni Kossuth-ot. Sőt egy szegény napszámos leszorulván a csolnakok-ról, a hullámok közé ugrott s többet, mint egy mért földet uszott, csak azért, hogy — kezet szorithasson véle! Ekkor, itt kelt a híres marseille-i kiáltvány is, melynek demokratikus forradalmi szelleme előre hirdeté a büszke Albionnak, hogy a nép embere a nép-

hez jó s nem azért, hogy az udvarnál és mylordoknál tisztelegjen.

Gibraltarban, hol szintén megállapodott, mind a kormányzó, mind az őrség kitüntetésekkel halmozák el Kossuthot. A várparancsnok megmutogatá néki az erődítményeket, a tisztek pedig lakomára hívták meg őt és kíséreit s lelkesedéssel éltették Magyarországot s ügyének számüzött nagy bajnokát. Többen a tisztek közül magas tory házak fiai lévén, jellemző angol egyenességgel vallák be, hogy ők biz politikai okokból Ausztriával rokonszenveznek, de azért — poharat emeltek ők is ama közszellem és hősiség dicsőítésére, melylyel Magyarország utolsó véres küzdelmében lételetét és szabadságát védelmezé.

Nem kevésbé lelkes volt fogadtatása Lissabonban is, és pedig nemcsak a nép, de a magasabb körök részéről is. A pompás Braganza-palota aranytól es bársonytól tündöklő termeit rendezték be számára, a miniszterelnök tisztelgett nála, a regens (Coburg-Koháry Ágost hg.) titkárát küldé hozzá, a küldöttségeknek pedig se hossza, se vége nem volt.

Mégis csak Southamptonba érkeztevel, azon percztől, melyben lábát angol földre tevé, kezdődik azon, bujdosó népvezérek történetében parallelával nem bíró diadalmenet, mely Kossuthot Anglián és Észak-Amerikán át kíséré. „Ott voltunk mi is, — olvassuk egy akkor kelt levélben, számüzött s közelről távolról odasereglett magyarok — az angol százezrek közt, melyek a partokat ellepék, midőn a Kossuthot hozó kis gözös a kikötő nyilásá befordult s bár fájdalommal telt keblünk örömkönyeket sirt e látványnál, arcunkat a szégyen gyöngéd pirja füsté. Magyarok vagyunk s nem egyszer láttuk otthon lelkesedni a tömeget

Kossuthért, de az enthusiasmusnak ilyenén, egész az örültségig menő fokáról fogalmunk sem volt eddig.“

Palmerston lord Broadlanba jött, Southampton-hoz közel fekvő jószágára azon nyiltan kimondott szándékkal, hogy ott fogadja Kossuthot. Lord Dudley Stuart, Palmerston barátja, de még melegebb, igazabb barátja a lengyeleknek és nekünk magyaroknak, intézé azt el így. De Kossuthot semmi módon sem lehetett rávenni, hogy Palmerstonhoz közelítsen, miután rendithetlenül meg volt győződve, miszerint a híres miniszternek csak egy szavába került volna s megakadályozható vala az orosz czár átkos interventióját. S hogy ez nem volt elfogultság, öncsalás és csupamerő gyanítás, diplomatikailag bebizonyult később a Bluebookból és Palmerston vallomásaiból.

A marseille-i kiáltvány és e büszke, hazafi önérettől sugallt magatartás Anglia hatalmas államférfijával szemközt, eldönték Kossuth állását és szereplését Shakespeare hattyuszigetén. Az aristokratia teljesen visszavonult tőle, bár eleinte kész volt — a divatnak hódolva — színtoly kitüntetéssel fogadni őt is, mint később Garibaldit. A nép ellenben annál nagyobb szeretettel karolta föl, a középosztálytól le a legutolsó rétegekig.

Londonba jöven, a város corporatiója élén a Lord-mayor üdvözölte. Órák multak, míg a menet a lelkesedéstől túlaradó tömegben át bajosan és lassu léptekkel áthatolva a Guildhallt elérheté. S itt tartá aztán Kossuth ama roppant sensatiót költött két órányi beszédet az orosz interventio és az orosz politika ellen, melyről így ír a fönnidézett szemtanu: „Kossuth nagy-szerű beszéde bámulatra ragadá nemcsak az angolokat, de minket magyarokat is, kik nem először láttuk

hallottuk őt a szószéken. Tudtuk, hogy fogsága alatt Budán, a 30-as években megtanult angolul s megbarátkozott az angol irodalommal, különösen maig legfő kedvence, Shakespeare-rel; tudtuk, hogy Kiutahiában anyanyelvükön társalgott az őt meglátogató angolokkal; tudtuk, hogy folyton olvas angol könyveket: mégis kifejezhetlen, mekkora volt meglepetésünk, midőn Southamptonban szállására vezettedvén, kilépett az erkélyre s majdnem egy óra hosszat beszélt a néphez angolul. Előadása az első próbánál ugyan még kissé akadozó volt, de a Guildhallban már oly könnyűséggel, oly folyékonyan, annyi tüzzel, szabatosság-gal és bájjal szónokolt, mintha a tribuneről soha sem is beszélt volna más, mint angol nyelven.“

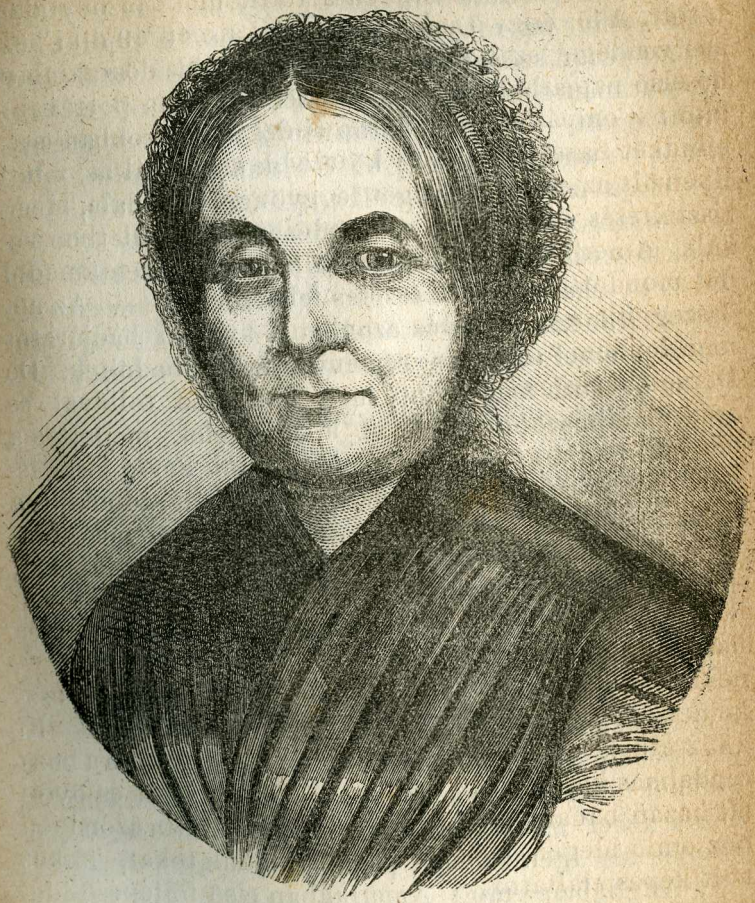
Szólott aztán az ugynevezett Copenhagen-mezőn egy tiszteletére rendezett roppant népgyűlésen, s több más alkalommal, hasonló szerencsével — ugy Londonban, mint Anglia és Skócia egyéb nagy városaiban. A vidéki városok pedig versenyre keltek egymással, hogy még Londonon is tultegyenek s különösen a birminghami és manchesteri fogadtatáshoz hasonlót alig látott még Anglia. Kossuth Angolországban mondott beszédei két kiadásban jelentek meg, míg az osztrák követ-ségtől megfizetett „Times“, mely ellene írni merészelt, nyilvánosan megégettett.

1851 november hó 11-én szállt Kossuth ismét hajóra Southamptonban, hogy az észak-amerikai egy, államok elnökének és kongressusának meghívására az új világba utazzon. Kísérte őt neje, a Pulszky-pár, Hajnik Pál, Ihász, Bethlen Gergely és mások. Pulszkyék „White, Red, Blue“ cím alatt érdekes ön-álló munkában irták le az amerikai körut gyönyörű részleteit.

Nincs terünk az egyes ovatiókról szólani, melyekkel Kossuth az egyesült államok roppant területén mindenütt, még a rabszolgatartó államokban is fogadtatott. A fő, hogy ő mint az „amerikai nép és kongressus vendége“ szállott ki és üdvözöltetett december hó első napjaiban Newyorkban, ott addig még nem látott pompával és ünnepélyességgel. A kongressus mindkét házába is, mint ilyen vezetett be s mint ilyen ült az elnök jobbán a fehér házban. Oly megtiszteltetés, milyenben Lafayette óta senki sem részesült. Amerika különböző helyein száznál több beszédet mondott Kossuth, melyek közül a legfontosbakat összegyűjtve egy vastag kötetben adta ki F. W. Newman londoni tanár. Ez egy kötet elég lenne az új kor Demosthenesének örök dicsőséget biztosítani. Száz beszéd idegen nyelven egy tárgyról... és mégis mi kevés ismétlés a gondolatokban... mi dus, mi kifogyhatlan változatosság a fölfogásban, a kifejezésekben, a képekben, a formában, szóval, mindenben... a lángész teremtő erejének hódító bizonyítéka...

Hosszu távolléte alatt leánykáját Londonban nevelőházba adta, két fia pedig Karádyval Pulszkyék házában volt elhelyezve, szintén Londonban, hol ugy nekik, mint Pulszky visszahagyott kiskorú gyermekeinek egy közös meghitt barát viselte gondját. Az 1852-dik év nyarán tért vissza Londonba amerikai diadalmas körutjából Kossuth s darabig visszavonulva élt hazafi bánatával és gondjaival, melyeket a lábához omló idegen népek ragaszkodása, hódolata nem volt képes elaltatni...

Az európai helyzet azonban veszteglésre kárhóztatá 1853 őszeig, azon pontig, midőn Menczikoff föllépése következtében kiütött a török-orsz háború. —

KOSSUTH LAJOS ÉDESANYJA.

Anglia és Franciaország tettelesen még nem avatkoztak volt be... Ausztria magatartása pedig eleinte annyira kétértelmű volt, hogy egy ideig bizonytalan volt: nem fog-e Oroszországgal — a 48/49-diki kölcsön fejében szövetségre lépni? E rövid időszak alatt Kossuthnak élénk összeköttetései voltak a portával s föllobogott — honn és künn sínlő magyarokban egyaránt — a remény, hogy közeledik a megváltás, a tettek órája... Oroszországot leggyöngébb oldala, Lengyelország felől és a szenvedésben és érületben velünk testvér lengyel nemzet felköltésével megtámadni látszott a háboru természetes feladatának. — Az angol és francia befolyás azonban a krimiai hadjáratot szülte s ezzel a fényes remények is rombadőltek. De azért Kossuth nem szünt meg hatalmas tollával és még hatalmasabb szavával a lengyelek mellett s a krimiai hadjárat eszméje ellen agitálni. Sorra járta ismét az országot, tömérdek meetingben szónokolt, a „Sunday Times“ s később az „Atlas“ hetilap meg minden szombaton hoztak tőle fulminans vezércikkeket, melyek csakugy, mint angol nyelven tartott beszédei, megannyi remekművei az elragadó ékesszólásnak és metsző dilectikának.

Igy mult el az 1854-diki év. A rákövetkező esztendőök kétszeresen szomorú időszakot képeznek K. magánélete viszonyaiban. Mindig csak a haza és a haza érdekei forogván szeme előtt, — soha a saját és övéinek érdekei! — hajthatlanul visszautasította azon igen számos és igen tetemes pénzbeli ajánlatokat, miket ugy Angliában, mint Amerikában első föllépése idején saját személye és családja részére mindenfelől tettek, s sohasem fogadott el akár csak egy fillért ist, ha az ajánló nyiltan belé nem egyezett, hogy a kérdéses

összeg Magyarország szabadságának kivívására fordítottassék. Ez iránt pedig Angliában a spekuláció nagymesterei, a vagyonos osztályoknál oly határozott ellenszenv uralkodott, hogy az ugynevezett „Kossuth-fundcommittee“ is e kédésen szenvedett hajótörést. A mi Amerikában folyt be a haza ügyére, az el is költ a haza ügyére, s Magyarország volt kormányzója, hogy magát és családját fönntarthassa s gyermekeinek illő nevelést adhasson, kénytelen volt 1855/56 és 57-ben Britantiát, s különösen a lelkes Skótiát (hol legkitartóbb maradt irányában a rokonszenv és részvét), városról-városra jární s majd politikai, majd tudományos kérdések fölött nyilvános fölolvasásokat tartani...

Egyetlen öröme e küzdelmek közt, egyetlen vígasza mult és jelen bánatáért — ez időtájt családi élete volt... Fiait az angol nyelv megtanulása végett egy évig Londonban, később Párisban növelteté, hol Barbés jeles intézetében csakhamar kitűntek mindketőnek jeles tehetségei különösen a mathesisben és a természettudományokban. Mint érdekes körülmény, hadd legyen itt fölemlítve az is, hogy a két évvel fiatalabb Lajost sohasem lehetett visszatartóztatni, hogy bátyjával egy osztályban ne haladjon.

1857-ben Londonba mentek vissza az egyetemre. Mérnökökké ohajtván magukat kiképeztetni, itt is a matematika és a természettudományok tevék tanulmányaik főtárgyát és e téren nem egyszer nyerék meg a legfő díjakat. A díjosztások év végén Angliában mindig némi szertartással történnek s az ünnepegy elnökéül egy-egy nevezetes egyéniség szokott fölkéretni. 1859-ben Palmerston lord nyujtotta át

Kossuth Ferencznek a politikai Economiában nyert első díjat.

Bevégezvén egyetemi pályáját (1860), a két fényes reményű ifju egy évig még Angliában maradt, gyakorlatra menvén két nevesebb vasut- és táviratmérnök mellé. 1861-ben aztán szüléikkel Olaszországba költöztek s rögtön alkalmazást is nyertek gyakorló mérnök minőségben azon társulatnál, mely a Génua és Spezzia közti vasutvonal kiépítésére vállalkozott. A vonal a tengerpart hosszában, sziklákon és a tenger bemosásain haladván keresztül, sok műépítést (hidat, viaductot, alagutat stb.) igényelt és egyike a legkritikábbak és legmesterségesbeknek a maga nemében. A két ifju Kossuthnak a nehezből is a neheze, a vállalat bunkós része jutván, földadatukat oly biztosan és meglepőleg oldák meg, hogy Cavour kiváló tehetségek és gazdag ismereteik méltánylásaul, azonnal kinevezé mindkettőt a közmunkák miniszteriumának azon osztályába, melyre az országos vasutak fölötti örködés van bizva.

Jelennen az ifj. Lajos Exillesben van, Piemontban, hol az olasz kormány megbizásából a Mont Cenisi alagutat és Susát összekötő vasutvonal munkálatait vezeti, míg az idősbik, Ferencz ugyane munkálatok bureaujának főnöke Turinban. A jeles két ifju együtt növelkedett föl és osztatlan szeretetben egymás iránt fujtja most pályáját. Két ikercsillag a számüzetés sötét éjében... A kegyelet, melylyel atyjuk iránt viseltetnek, a legszebb bizonyosága az érzületnek, mely ifju keblöket lakja. Vajha mielőbb a miénk lehetnének s keblében hordhatná őket a haza, mint ők keblökben viselték és viselik az elvesztett édes haza képét!

1861—66-ig a szakadatlan szenvedések s egy-

másra halmozódó csapások megrendítő korszaka Kossuth életében. A haza reményeit egymásután látá meg hiúsulni; leghivebbeknek vélt barátai elhagyták (a derék Pulszky urat is oda számíthatni); leányát, nejét hosszú szenvedéseinek osztályosait s mégis legfő boldogságát elragadá oldala mellől a — halál.

Roppant veszteség rá nézve! Leánya: Kossuth Vilma szép, okos és kedves lány volt, s midőn 1862-ben hosszú kinok után husvét hétfőjén 18-dik évét még be sem töltve, örökre elszenderült, a ravatalára boruló dicsteljes apa keservét mindenki osztá.

„A temetés egyszerűn, de annál nagyobb fájdalommal ment végbe; fájdalom dult a szülék, testvérek, fájdalom a magyar és lengyel emigratio (mely akkoriban Genuában volt koncentrálva) szívében, melyet Irányi Dániel a sirnál tartott beszédében oly szépen ecsetelt, hogy még az ég is majd könyeket ejtett.“

A megrendítő gyászszózat így hangzott:

A megpróbáltatás napjait éljük, szeretett honfitársaim!

A fájdalomhoz, mit a hazának elnyomatása, mit számkivetésünk miatt érezzük, ime családibút is mért reánk a gondviselés.

A koporsó, melyet körül állunk, magyar nőnek, társnak, Kossuth leányának tetemeit zárja magában, megannyi czim, hogy a bánatot, melyet elhunyt okozott, családi bánatnak nevezzük. Kossuth Lajos magzata a honnak gyermeke s minden magyarnak rokon édes vére.

Nem szónoklat a mit ez alkalommal hallottok, a fájdalom könyűi ajkaimra hullva hangokká váltanak.

A hajadon, kiért kesergünk, ifju volt s a szív és

elme legszebb tulajdonaival felruhozva, mégis vajmi sokat és régóta szenvedett.

Még gyermekkorát élte csak, midőn elszakadva a kedves tájtól, hol bölcsője ringatá, megválva kised társai és játékszerei, meg egyidőre szülőinek óvó kebelétől is, saját honában bujdokolni, majd fogságot szenvedni, s elvégre más világrészbe vándorolni vala kénytelen. Öröm helyett, mi gyermeknek természetes osztaléka, ürömpoharat nyujta neki a végzet pályája legeskezdetén. S mikor anyja szívének melegén hajadonná serdült a sokat ígérő gyermek, sulyos betegség anyagát oltá bele a sors keze. És most ama gyönyörű kornak küszöbén, hol boldog maga, férjet boldogítani van hivatva a leány, mint tavasz derekán elfagyott virág, a hideg sirba szállt. Oh hagyjátok zokogni e végzetüldözte ifju lény felett. Hagyjátok folyni könyeinket a vigasztalhatlan szülők, a szomorgó testvérek könnyüi közé. Isten keyyelmes ujja fel fogja szedni a szemeink hulatta cseppeket, s harmatul ejteni le esténkint az elhagyott sirdombra, mely éleszsen rajta virágokat, hogy illatukat a tengeri szellő gyenge fuvallata balzsamul elvigye a kesergő szüléknek.

De nemcsak sirni kell, tanulni is lehet e koporsónál. Tanuljunk türni, miként e szelid leányka türt, s bizni, remélni, miként ő remélt.

Három hosszú éve mult, mióta betegség gyötörte, az utolsó hónapok leirhatlan kinokkal valának teljesek, s a nő, kit gyengének szokás nevezni, oly óriási lélekkel, alig hallatva panaszt, türte, viselte szenvedéseit, hogy férfiak, kik csatamezön hidegen szoktak nézni a halál szemébe, példát vehetnének rajta, a nőgyermeken. Még félórával kimulta előtt is a leggyöngédebb kimélettel párosult lelkierőnek adta

ben a legkinzőbb gyötrelmeket soha meg nem hajló méltósággal viselte. Azt pedig legkonokabb, legridegebb ellenei sem vitathatják el tőle, hogy — a mi a nő legfő és legelső dicskoszoruja: a szó legnemesb értelmében hű és fölálodozó hitves s a legjobb anya vala.. Midőn 1865-ben september 1-én Turinban kiszenvedett s maradványait leánya mellé a genuai sirkertben örök pihenésre fevék, — a hir szárnya a hazából is megvitte fájdalmi viszhangját a kormányzónak s őszinte részvéttel rebege el itthon minden ajk: Béke poraira!

A két sirkő, mely alatt pihennek, egymás mellett áll a st. benignoi temetőben öntött vasráccsal bekerített helyen.

Vajha a más világon, az Ur szine előtt ki tudnák eszközölni, miért hasztalan epedtek, hasztalan türtek annyit itt lenn... ama boldog napot, ama dicső látványt, midőn az utánok siró nagy ember megtört szívének annyiféle gyászat levetközti s a boldoggá lett hazában, a szabaddá lett földre térdelve reszkető ajkainak büvös igéivel köszöni meg a Gondviselésnek, hogy megelégedéssel lelkében, áldással ajkain várhatja az órát, mely övéivel, elköltözött szereteteivel ujra egyesíti — ott fönn!..

Áldor Imre.

Arany igazságok Kossuth műveiből.

I.

(Állambölcséletiek, kormányzatiak stb.)

A királyi szónak szentnek kell lenni utolsó vonalig, a szónak minden betűjében.

Két korona: — egy alkotmányos és egy kényuri — nem fér meg egymás mellett egy és ugyanazon fön, valamint két ellentétes természet nem lehet öszhangzó ugyanazon testben, s valaki nem lehet egyszerre jó is, rossz is.

Ez a mi korunk borzasztóan realis jellemü kor. Frázisok költői zománczával jól nem lakik. Neki valóság kell.

A valóság pedig az, hogy állam csak az, a mely mindennemü állami ügyei körül önállóan függetlenül intézkedhetik.

Sokkal könnyebb egy új rendszert alkotni, mint a már meglevő köz-administratiót átalakítani.

Ha új alkotmányt készítenénk, a tapasztalásokat felhasználva, mint az óriás vállára álló törpe annál tovább lát, nekünk is más nemzeteket túl kellene szárnyalnunk.

A bíró nem tartozik egyebet respectálni, csak a törvényt.

Min alapszik a felsőség tekintete? retteg tetésen, vagy bizodalmon? én azt gondolom, bizodalmon; pedig nincs eszköz, mely a népnek a felsőbbség iránti bizodalmit annyira biztosíthatná, mint ép a nyilvánosság örök-éber szemének örködése; nincs fék, melynek hatása a nyilvánosságéval mérközhetnék.

Én nem tartozom azon emberek sorába, kik az igazság istenasszonyát véres kezekkel látni szeretik, én a gyilkosságot bírói kézben is gyilkosságnak tartom.

Szerencsétlen nemzet az, mely institutiók helyett személyekben keres biztosítékot.

A lelkiismeretet violentálni soha sem szabad.

A szabadság Achilles fegyvere minden sebeket meggyógyít.

A szabadság, a közjóllét, mely a szabadság alapján fel fog virágozni, nem olyan bér, melyet az istenek

ingyen adnak. Azért a nemzetnek nem kell megijedni, egyáltalában gyávaság volna megijedni, ha a szabadság anyagi áldozatba, vagy vérbe kerül is.

Csak azon javítás tartós, mely igazságon épült, valódi szükségen segített, s a nemzet életéből önkényt fejlett ki.

Javitni mindig lehet, ha az alapelv igazságos, és olyan, mely állandóságot ígér, csak az elv ingatagsága az, a mely káros következményeket vonhat maga után.

Nem mind javítás, mi egyes érdekeknek hizelg, és tartós csak az, mely igazságon épült, valódi szükségen segített s a nemzet életéből önként fejlett ki. Ismerni kell tehát a nemzetnek előbb önmagát és ismernie kell szükségeit; aztán megvitatni célt és eszközöket, dolgot és módokat minden oldalról, s ha ekkor elkövetkezik a törvényhozás ideje, áldásdús leend mindenik törvény, mert egy-egy socialis meggyőződést mondott ki. A törvény, mely ekként született, mindenk előtt jogszerű leend, mert hiú bölcsesség az, melyet a jog tekintete nem vezet, de a jogszerűség határai közt követni fogja a józan politika sugallásait, és bizonyosan nem felejtendő, hogy a századokon át emelkedett országépület roppant boltjainak árnyékában millió élet, millió érdek nyugoszik, mely az igazság mellett gyöngéd figyelmet s kiméletet is követel.

Én is azon nézetből indulok ki, hogy a javítások alapja a nemzetiség legyen. Egy herczeg azt mondá bizonyos mindenfelől nyílt országról, hogy annak geographiai helyzete nem engedi, hogy becsületes legyen; minket ebben a philanthropia akadályoztat és én is azok közé tartozom, kik az idegenek berohanásának gátot vetni kívánnak. Ezért nem szeretem azon véleményt, mintha az ösiség nemzetiségünket ótalmazná, mely nélkül nekem az élet sem kell.

Az alkotmányosság mondja, hogy az országgyűlés alatt a nemzet a tanácsadó; ha országgyűlés nincs, akkor az ország főhivatalnokai, kikről feltételeztetik, hogy a nemzetet képviselik.

Az alkotmányos eljárásra nézve egy elvet ismerek a parlamentben, azt t. i. hogy a többség határoz. És mindig az fog történni, a mit a többség akar.

Az soha sem törvénytelen, mit a törvényhozó testület tesz.

Mig a miniszter isten nem lesz, egyes tagokban mindig csalatkozhatnak.

A miniszteriumnak csak a törvényt kell védeni minden ember irányában.

A parlamentarizmusban a miniszterek megszámolásának meg kell történni, történjék bár az egyes

specziális kérdésnél, vagy az egyes kérdéseket összpontosító válaszfeliratban, mindegy, meg kell történni, és kell, hogy történjék, azt a miniszteri felelősség természete hozza magával.

Pártok mellett, melyek akadályokat gördítenek a miniszterium utjába, kormányozni igen nehéz.

A világon nincs könnyebb az oppositionál. Magam is próbáltam ezt, nem vagyok már gyerek-ember. Gyönyörűséges dictiókat mond az ember, kivált ha egyébbel nem gondol, mint hogy elmondhasson bizonyos nagy szavakat, ráfog az előtte szólóra olyas valamit, a melyről már hatan megmondták előtte, hogy nem kék színről van a szó, hanem a fejjerről, de ő erővel csak kék színről akar beszélni. Próbáltam én ezt magam 25 éven keresztül.

Ott, a hol a nemzet sorsa egy határozat mérlegén méretik, a magán sympathiáknak hallgatni kell, valamint a magán anthipathiáknak is.

A kormányzatnak nehéz ösvényén pusztán és egyedül privat sympathiák szempontjából kiindulni nem lehet.

Választásokban igen könnyen lehet csalatkozni, és igen gyakran csalatkozik az ember, és itt pusztá sympathiája az elveknek nem elég arra, hogy az em-

ber a megbízásnak tökéletesen megfeleljen. Én semmit sem ohajtanék inkább, mint hogy például az én tárczámnál minden kinevezés, melyet tettem és tenni fogok, egyszersmind politikai tekintetben is tökéletes rokonszenvvel legyen összeolvasva azon elvekkkel, melyek keblemet melegítik. De kénytelen vagyok megmondani, hogy ha legjobb barátomban is egyszersmind szaktehetséget nem találok, pusztá politikai sympathiából alkalmazni nem fogom, mert különben annak tetteiért a felelősséget el nem vállalhatom.

Hogy születés tegyen valakit törvényhozóvá, ez derisiója a józan észnek; hogy a kormány nevezzen törvényhozókat, ez derisiója az alkotmányosság fogalmának. Az alkotmányos önkormányzat eszméjében benne fekszik, hogy a törvényhozó hatalomnak a nép bizalma kifolyásának kell lennie. Küldje, — a mint küldi — a nép egyenes választás útján választottjait a képviselő házba, — s küldjék a képviseleti alapra fektetendő megyék, szabad kerületek és városok, követeiket a felső házba. — Ez, csakis ez lehet az alkotmányos temperamentumnak azon módja, mely a népképviseleti önkormányzat eszméjével összefér.

Az indulatok felzaklatása kétélű fegyver; két oldalról lehet izgatni, lehet a szabadság nevével, melyet én bálványozok, de lehet kivált itt Magyarországon, hol a nép ugy gondolkozik, a monarchia érdekében is.

Magyarországban a nép kiválólag monarchius.

Nem képzelhetni átkosabb, undokabb bünt, mint játszani a polgárok vérével s egy nemzet nyugalmaival.

A polgárháboru szerencsétlenségénél nagyobbat alig tudok ismerni mást, mint egy nemzet szolgálását.

A hatalomnak szokott hibája, hogy obligatus cotteriák zsongását a sphaerák harmoniájának veszi.

Istennek a történelem minden betűjéből ki-menydörgő szava kiáltja, hogy a mely uralkodó biztos és hatalmas akar lenni, népeit elégedetteké kell tennie.

A tyrannismusnak nem ismerem veszélyesebb nemét, mint a mely a törvény iránti engedelmességre hivatkozva, rontja meg a törvényt és dönti meg az alkotmányt.

Az adórendszert a világnak első talentumai sem dolgozták ki eddig tökéletesen.

Csalódás az, hogy az urbériség magán-jogi állapotot. Nem oly vagyon ez, mint mely zsebemben

van, de mely a törvényhozás elébe tartozik. A tulajdon sérthetlen, de alakját a törvényhozás határozza meg. Az urbériség közjogi szempont alá esik. E tekintetben végczél az, hogy Magyarország az urbéri állapotból kiszabaduljon.

Ha elvekből indulunk ki, azoknak következményeire el kell készülni. Ám próbálja meg valaki a kormányzást, a körülményekből mindennap felmerülő újabb gyakorlati nehézségek közt s az első perczen el fog csücsülni minden elveivel.

A jövődöt biztosítani kell; de arra, hogy a jövődö biztosittassék, a jelent meg kell tartani, és a jelen megtartásának ez a nagy feladata, ez a szomorú kénytelensége az embert arra készíti, hogy számot vetve önmagával, megmérje, mi fog hát akkor történni, ha szigoruan, ridegen ragaszkodik meggyőződéséhez, mi fog ekkor történni épen a jelen perczekben, melyek olyanok, hogy talán rövid idő alatt mind a két háznak, de nemcsak mind a két háznak, hanem az egész nemzetnek nagyszerű határozatrai felhívását fogják magukban foglalni. Ha mondom, mérlegbe veti az ember, hogy mi fog akkor történni, ha ridegen, szigoruan ragaszkodom meggyőződésemhez, és nem engedek: úgy fogjuk találni, hogy a polgárnak kötelessége legyőzni a fájdalmat, melyet az elvek és meggyőzések roppant alternatívái miatt érez, melyek abból származhatnak, ha én megállok makacsul, s rendithetlenül véleményem mellett.

A nemzetnek, melynek élete különbözik egyes ember életétől, számot kell vetni a körülményekkel, számot ön elhatározásával, s akként cselekedni, hogy vagy a maradék, vagy legalább a historia átkot ne mondjon azokra, kik cselekedték.

Igen gyakran megtörténik, hogy ha az ember kellőleg figyelembe nem veszi a körülményeket, épen az ellenkező czélnak szolgál kezére, és épen az ellenség nevet azon leginkább.

Kell, hogy oly emberek is legyenek, kik az elvet, mely életük vezércsillaga volt, nem adják föl semmi áron. Elvhűségük néha termő maggá lehet a jövődő földében. Néha poraikból kél ki, mi életükből ki nem kelhetett. Ha martyrok nincsenek, a kereszt nem ül vala diadalt.

Nem látok Európában egy uralkodó családot sem, melynek a népek nagy halával tartoznának.

Európának vése rejlik abban, ha a proletariu-sokról nem gondoskodik, mert az ezekről ezredés megfeledkezés oly háborut idézhet elő, mi a világot meg fogja rázni.

Hol az ország közigazdászata oly rendetlen állapotban létezik, mint nálunk, ott az inséget elhári-

tani nem, de legfelebb enyhíteni lehetséges, elegendő erővel sem a nemzet, sem a kormány nem rendelkezhetvén.

Mozgalmak időkben a rossz akarat minden fegyvert felhasznál, és a fegyverek egyike: gyanusítani egyeseket oly célokról, melyeket nem bírnak.

Vannak, kik a recriminációkban gyönyörködnek. Vigasztalásnak szomorú, segélynek semmi. A mi jó lehetett tegnap, ma rossz; a mi tegnap jókor volt, ma késő; a mi tegnap elég, ma kevés.

Baj, hogy mozgalmak körében vannak emberek, kik, ha feltűnik bolygó tűz gyanánt némi kedvező körülmény, azt hiszik: a világ már sarkából van kifordítva, pedig teljességgel nincs kifordítva.

Könnyű azt mondani: a „nép“, de a nép nevével sok ember visszaél. Egy embernek szava nem a nép szava, s a ki néhány ember szavára hivatkozik, ne vegye szájára a nép nevét.

A történelem logikája néha soká vesztegel, néha egy perc alatt századokat lép. Oly nagyokat lép, hogy a rövidlátó „ki hitte volna“-t kiált, s véletlenről beszél.

Kinyilatkoztatom, hogy azon nemzet, nem fog élni, mely nemzet elvül nem választja azt, hogy a ki ki őt kövel, ő azt mennykövel.

Hiba s tévedés — nehogy többet mondjak — a nemzeti szabadság barátainak túlcsapongásától jobban félni, mint az ország ellenségeitől; s azért mindig azon véleményben voltam, hogy nem kell kimélni az ellenséget, bármi alakban legyen is ellenünk, s nem kell félni, s nem kell legalább túlfélni a túlbuzgóságától azon elemnek, mely kellőleg vezéreltetve kétségkívül érezni fogná azt a kitörés perczében is, hogy ha túlmegy az azon vonalon, melyre oly férfiak fogják inteni kik a hazának igaz hivei, s kik iránt minden becsületes ember, mint hű fiai iránt e hazának, bizalommal viseltetik, visszafogják magokat tartani tudni, s visszatartván, az ország bajait növelni nem fogják.

Kimondhatlan fontosnak tartom azt, hogy Magyarország területén minden ember, bármily helyzetben legyen is, elmulaszthatlan kötelességének ismerje, miszerint a bécsi miniszteriumtól még csak kérdeznie sem szabad valamit, annál kevésbé pedig rendeletet onnan elfogadni. S ismétlem, ha a bécsi miniszterium részéről történt ilyes valami, úgy azt egyenes ellenségeskedésnek, s ha valaki általnémi rendelet elfogadtatott, azt árulásnak tekintem. S mindig oda fogom szavamat adni, hogy a ki merészelt ilyes parancsot elfogadni, az a legszigorúbb módon, a mily szigorúságot a törvény ismer, büntettessék meg.

Mindenkinek megvan a maga köre, s én lelkemben meg vagyok győződve, hogy köréhez képest hatni a legnagyobb szolgálat, a mit mindnyájan a hazának tehetünk.

A munka napja nehezebb, mint a veszélyé; mert a veszély az egyest éri csak, ellenben a munka gyümölcse az egész hazáé. E munka tekintetében oly közszellemre van szükség, mely általhatva a szabadság lelkesedésétől, azon meggyőződés által vezéreltessék, hogy a szabadságnak consolidatiójára jogszerű rend s jogszerű nyugalom kell.

Tagadni nem lehet, hogy voltak köztünk mindig olyanok, s még ma is vannak, kik a haladásnak ugyan nem szegülnek ellene: de azt őszintén nem is pártolják; hanem minden lépést bizonyos kénytelenségi nemakarással tesznek, mely már a kezdetet végnek szeretné tekinteni s minduntalan megállapodni.

A pálmafáról mondják, hogy legjobban nő, ha terhet aggatnak reá. Legyenek honfitársaim, mint a pálmafa. Sok mindenféle erkölcsi és anyagi terhet kellend a magyarnak viselnie! Nőljön alattuk határozottságban, mely nem lankad, erélyben, mely nem ismer ernityedést visszaszerezni mind, a mi a nemzetet, Isten és ember törvénye szerint megilleti.

Bizzunk magunkban s ügyünk szent igazságában. Nem egy nemzettel történt már, hogy egy óra visszaadta, a mit századok elvesztettek.

Egy létező nemzetnek politikai egységét a fajnyelv, valláskülönbség nem teszi lehetetlenné. Legvilágosabb példa erre a politikai organisatio két ellentétes véglete: az Oroszbirodalom és a republicanus Észak-Amerika.

De kifejtett, s külön személyiségük teljes öntudatával bíró nemzeteket egy állammá összeolvasztani lehetetlen.

Van a czimekben diplomatikai fontosság, kétségtelenül, de csak akkor, ha valóságot jeleznek.

Attila ideje óta nem látott a világ ily fegyverkezést. — Egész Európa nem egyéb mint egy nagy kasszárnya, melynek fentartása a népek csontvelejét kiapasztja, de háborút senki sem akar! mind ez a béke érdekében történik.

Valamint a győzelmeknél, ugy a nemzetek sorsa eldöntésénél is, Cícero szavai szerint: sokat tulajdoníthat magának a szerencse, sokat más körülmények.

A világon lelkenek semmi sem fáj annyira, mintha az ármánynak azon diadalát látom, hogy nem-

zetek, melyek nem ismerhetnek nagyobb kincset a szabadságnál, ármányok következtében a szabadság szent neve alatt egymás ellen vérontásra izgattatnak.

Én azt hiszem, hogy az igaz ügyben az igaz Isten velünk van, de csodákat velünk tenni nem fog, mert csodákat tenni nem szokása, hanem azt mondja: adtam 5—6 millió magyart, ebből keljen föl 5—6 száz ezer, feküdjék le az árulókra, s úgy nyomja le őket, mint a zsupszalmát.

A magyar megérezte erejét, a magyar látja, hogy mi erő van benne; s csalatkoztak azok, kik hitték, hogy a háromszáz esztendő nyomás által elszenderített oroszán meghal. Az oroszán csak aludt; a vész fölébreszté, — s a hosszas alvás után nemcsak, hogy nem gyöngített erővel, sőt pihenten áll, ha kell, megvívni a poklokkal is.

A magyar korona szent, s az örökösödés rende megállapítása óta nem vad erőszak s vérpatakok által lehet és kell ahhoz jutni; öröm, nem a keserűség, nem a kétségbeesés könnyüinek kell a nemzet szemében föltűnni, midőn a fejedelem Európa egyik legszebb koronájával fölékesítettik, áldás ohajtásának kell lebegni a nemzet ajkain és nem elfojtott átok és boszú indulatának dulongani a keblében. Reményt s jóllétet kell a fejedelemnek első felléptével terjeszteni, nem dulásal s rombolással kezdeni meg pályáját!

Ki Magyarországon legjobb esetben is egy kis nyaktörés veszélyével járó forradalom útján akarná lapos erszényét megtölteni, az nem csak gazember volna, de még bolond is: mert ha forradalmi kísérletek pénz nélkül a világon még soha sem sikerültek, Magyarországon bizonyosan a terjedelmes uradalmacskákat zendítés által senki fiának ősei nem szerezték.

Valamint az amerikai nagyköztársaságban, a függetlenségi nyilatkozatot tanítják minden falusi iskolában, hirdetik minden egyházi szószékről, proklamálják adott alkalmakkor minden piacon, bár azt minden gyermek könyv nélkül tudja; ugy kívánnám én, hogy hazánk alapjogai uton útfélen ismét és ismét hirdettessenek, miszerint azoknak ismerete véérébe menjen át az egész népnek.

A hideg ész csak a birás okait mérlegeli föl, a szív cselekszik; ezt a psychologusok mind így tartják.

Becsületes ember, ha hibázott, jobbat nem tehet, mint ha hibáját elismeri, s ismételésétől óvakodik.

A nemzeti értelem csődületében bizodalomra mindig számolhat, ki a versenytért harczmezőnek s a versenyzőket ellenségeknek nem tekinti, vagyis — mint a „Hitel“-ben irva van — egymással s nem egymás ellen dolgozik.

Furcsa volna, ha valamely rabló engem megtámad, s azt mondanám, a szolgabírot kértem, hogy ezen utra rendeljen csendőroket, hogy ne legyek megtámadásoknak kitéve, azt a szolgabíró nem tette, tehát rabló ur méltóztassék engem megölni. Ilyen bolond nem lesz az ember. Gondoskodtunk a nemzet védelméről akkor, midőn nem gondoskodott az, kinek hittel szentesített kötelessége volt gondoskodni.

Fátyolt vetni a személyes bántalmakra lehet, sőt midőn azt a haza érdeke kívánja, kötelesség is. De a komoly meggyőződéssel vallott elvekre fátyolt vetni nem szabad, legkevésbé akkor, midőn minden a mi történik, meg annyi tanúság, hogy ezen elveken kívül nincsen és nem lehet üdve a hazának.

Nem bölcsen cselekszik, a ki valakinek égő szurok fáklyát ad kezébe, hogy lemenjen vele a puska-poros pinczébe, mert hiszen „okos ember, bizni lehet bölcsességében.“ Én sokkal jobb biztositéknak tartom, nem suppeditálni neki az égő fáklyát, vagy elzárni előtte a puskaport.

A mesterkélrt expediensek gyarló csónaka libeghet ideig óráig a sima vitzükron, míg szép csendes az idő, s a benn ülők gyönyörködhetnek helyzetük apró kényelmeiben; de keljen fel csak a vihar szele — a mint felfog kelni okvetlenül — a gyarló csónak a legelső szirten darabokra törik, s a benülők bánata késő bánat lesz.

Az illusiók mámora hamar elszáll a ruinosus valóság fagyos ujjainak nyomása alatt.

Ne ajánlkozzék Magyarország máglyának, melyen a történelem kérlelhetlen logikája az osztrák sást elégeti.

Valamint igaz az, hogy 'a népek szava isten szava', úgy nehéz perczekben az írott törvénynek végrehajtása is nagy részben a maga típusát az isten szavában találja.

Alkotmányunk kifejlésének a nemzet meggyőződéséből kell történni. Minden javításnál meg kell vizsgálnia, igazságos-e, a mit kíván? igazságtalant soha se kívánjon; de a mi igazságos, azt követelje, a közvélemény egész erkölcsi súlyának mérlegbevetésével követelje. Ha valakinek ez nem tetszik, róla nem tehetünk; — egy alkotmányos nemzet nem alacsonyíthatja le magát koldusszerepre, — egy alkotmányos nemzet, mely hivatását érezi, s föllépett a haladás ösvényére azon nyílt szándokkal, hogy hivatásának megfelelni törekedendik, nem kárhoztathatja magát, néma hallgatásban várni, mikor méltóztatik ama confessionarius közlegény kegyelmesen jó kedvében lenni, s hat pénzecske zsoldjából egyet vagy mást tán koldusnak vetni. Nyomorult gyáva nemzet volna az, mely alkotmánya daczára, minélfogva joga van megkivánni, hogy semmit róla nélküle, kegyelmi készsége alapitanájövendőjét, kegyelmet még fejedelmétől sincs joga kívánnia; de igazságot még attól is,

kinek joga van jó kedvből alamizsnát nyújtani, joga van rossz kedvből nem nyújtani; a mely nemzet ezt nem érezi, annak kebeléből hibázik minden életelem, annak jövője nincs, az csak egy „élő szobor, vagy inkább egy váz, melynek csontjait élet izmok helyett sodronyok fűzik össze.

Igen is, szenvedett magyar hazánk, s pedig századok óta, nagyon is sokat szenvedett a közjogi surlódások miatt; de ezek nem nemzet és nemzet között forogtak fenn. E surlódások kutforrása egészen másutt fekszik.

A hatalom mindig terjeszkedésre törekszik. — Ez természetében van, s ezért szükségesek ellenében fékező korlátok. Hanem különösen a rettenetes emlékü II-ik Fülöp spanyol király óta, az európai udvaroknál kevés kivétellel a kabinet politika vált uralkodó eszmévé.

Kabinet politikának nevezetik az, melynél nem a néperdekek s népakarat, hanem az uralkodók egyéni vagy családi hajlamai s vágyai szabják az irányt.

Symboluma: XIV-ik Lajos ismeretes mondata: „az állam én vagyok.“

Ezen politika legnagyobb kifejlődésre azon dynastiáknál jutott, melyek mint a Habsburg-Lotharingiai ház különféle országok felett uralkodnak.

És ez természetes. Oly fejedelem, ki csak egy nemzet felett uralkodik, nemzet-közi tekintetben ritkán keresi és állandó sikerrel soha sem lelheti fel saját érdekét oly irányban, mely a nemzet állami érdekeitől eltér. Például, akárki legyen Franciaország uralkodója, az nem követhet mást mint francia politikát.

Politikája lehet helyes, lehet helytelen, lehet szabad-
elvű, lehet kényuri, de lényegében mindig nemzeti,
mindig francia akar lenni.

A mely perczben nem nemzeti, hanem tisztán csa-
ládi politikát akar követni, megbukik. Példákat nem
szükség idéznem. Ismeretesek.

A bécsi udvar helyzete különböző, sőt ellenkező.
Népeinek geniusa, jelleme, érdekei különbözők, itt-ott
ellentétesek. Oly politikát lehetetlen követnie, mely
lényegében magyar is, német is, cseh is, lengyel is,
dél-sláv is, olasz is legyen; azaz mindezen nemzetek
érdekeinek megfeleljen. Az megtörténhetik, s igen
gyakran meg is történt, hogy a követett politika min-
denik nemzet érdekeit sérti. De az soha sem történt
és soha sem is történhetik, hogy mindenik nem-
zet érdekeinek egyenlően megfeleljen. Ha egynek ked-
vez, mást bánt, ha egyet nyugasztal, mást keserit.

Ez fatalis egy helyzet, melyből a kabinet politika
végzetszerűleg következett. S valóban a kabinet poli-
tika csakugyan a Habsburgház történelmében találja
kulminatióját.

Nem igen tudnék uralkodó házat nevezni, mely
többet szerzett mint ez, de olyat sem, mely többet
vesztett volna. S a veszteségeknek még nincsen vége.
A szerzés a szerencse szeszélyének műve volt. A vesz-
teségek a kabinet politikai, ez pedig a helyzet végzet-
szerű kifolyása.

Hajdanta csak megtürték az uralkodók a népek
befolyását a közügyek intézésébe. Alig volt ország,
mely némi alkotmányval nem birt volna. De a mint
ezen befolyást a kabinet politika kényelmetlennek
tapasztalá, rendszeresen elkövetkezett az uralkodók

ugynevezett „Isteni jogának“ (minő Isten-káromlás e szó!!) harcza a népjog ellen.

A harc célja egy, a mód kettő volt. A cél egységesíteni a hatalmat az uralkodó körül, miszerint a kabinet politika szabad kézzel birjon. A mód: felforgatni vagy elzsibasztani az alkotmányokat és egy kormánygépezet alá összeszorítani a külön tartományokat.

Nem mindenütt sikerült e célt elérni. Angliában a tusa a királynak fejébe került, a népnek szabadságot hozott.

Azon állam-csoportozatban, melyet most osztrák birodalomnak hívnak, hajdan minden tartomány birt alkotmánynyal s az összeolvasztás iránya annyira nem volt meg, hogy még első Ferdinand fiai is megosztották maguk közt az „örökös tartományokat.“

Később a kabinet politika teljesen diadalmaskodott Ausztriában; — alkotmányok eltöröltettek, a tartományok egy állammá összeolvasztattak. A hatalom egységessé, s egységében korlátlaná lett.

De a magyar nemzet nem engedett, gyakran földhöz sujtva új erővel kelt mindig fel, mint a mesés Antheus, törhetlen erélylyel ragaszkodva az uralkodó házzali szerződésekkel biztosított önállásához és alkotmányához, mely még passivitása által is féket vetett s gyakran vetett is a kabinet politikának.

Innen e közjogi surlódások. Nem nemzet és nemzet között folyt e surlódás, hanem a magyar önállás, a magyar alkotmányosság és a kabinet politika azon törekvése között, hogy a Habsburg ház uralkodása alatti országok zagyva csoportulatának egységes birodalmával Magyarországot összeforrasztva, egységet hozzon be a hatalomba s ezzel alapot szerezzen a dynastia „nagyhatalmi állásának,“ mit ez idő szerint, „a

birodalom nagyhatalmi állásának neveztek el. És nem rosszúl neveztek, ha XIV. Lajos szava igaz.

Ez a mi „százados surlódásaink“ kutforrása.

Röviden kimondom, hogy nekünk köztársasági intézmények kellenek, még pedig minden tekintetben; a nép fölség, a többség kormánya falun, városban, megyében és törvényhozó testületben.

II.

(Vegyesek: a hazáról, népszerűségről, politikáról sat.)

Hazánknak mindnyájan mindennel tartozunk, a mit érdekében tenni képesek vagyunk. És e tartozás teljesítésének igyekezetében érdem soha sem lehet, mert mindig kötelesség van.

A politikában, mi nem szükséges, azt nem kell tenni.

A politikai gondolkozás árnyéklatai az általános elvek részletes alkalmazásánál tűnnek ki határozottan.

A közvélemény a közszükségekből fejlődven ki, az idő mutató ujja rejlik benne, melynek a hatalom is hódolni tartozik.

A közvélemény vezetésében a vezéri hivatal nem önajánlkozástól vagy kegyelmes kinevezéstől, hanem választástól függ: itt tehát hasztalan akarna valaki vezérleni, kitől a közvélemény nem akar vezéreltetni; sőt ha valakit vezérének elválaszt is a közvélemény, mihelyt a választott érezni kezdi, hogy ő vezér, s ahhoz képest cselekszik, azonnal letéttetik hivatalából.

Egy nemzet politikai életében a vezéri szerep a nemzet bizodalmtól függ, véleményekben vezér csak az lehet, kit a közvélemény annak elfogadott; a közvélemény pedig pusztán szép szeméért vezérré senkit sem fogad, hanem fogad azon tények s elvek miatt, mikkel a közbizodalmat megnyerte: itt hát a vezérség nem valamely imperatori szerep, hol a vezérletekre csak örökös rabszolgai vakengedelmeség vár; itt a vezérséget a közbizodalom föltételezi, s a mely pillanatban ennek vége van, azon pillanatban lesz vége a vezérségnek is.

Szép hivatás vár oly hazánkfíara, kinek a születés vaktörténete oly nevet adott, melyhez érzelem magasító historiai emlékezetek csatolvák, mert csak szólnia, csak tennie kell az irányban, melyet hazafiság jellel, s első léptében felkarolja őt ama roppant erő, mi nélkül ma már az ébredés korában egy nemzettel sikeresen még csak jót sem tehetni a népszerűséget mint czélt vadász, de rosz számoló. mely azt könnyelműn eljátsza. Legyen bár nagy, de nagyot nem tehet; hasonlíthat a mágnestűhöz, mely a hajón utirányt mutat, de utra soha nem mozdíthatja

---

Én akarom, hogy a nemesség kármentesítve legyen, s ezen kármentesítés következtében biztosítva legyen a népnek is szabadsága még a reactio esetében is, azt akarom, ha minden elveszné is Magyarországon, legalább az ne vesszen el, hogy a nép nyakát a robot ne nyomja.

Én biztosítani akarom a nép szabadságát, s egyzersmind azt is, hogy a nemesség a maga kármentesítését kapja meg, mert a nemességben honfentartó elem van, s ki akarom az érdeket egyenliteni.

Budapest, fővárosa hazánknak, de nem maga hazánk; szent a hazának földje a dús téreken, szent a hegyek és sziklák kopár ormain, egyaránt ad erőt az elszánt hazafinak küzdeni nemzetéért, szabadságáért; egyaránt érdemli meg, hogy kiontott vérével áztassa azt, mert egyaránt fogamszik meg benne a szabadság gyenge, de hihetetlen gyorsasággal erősödő csemetéje; nincs előnye a haza földje egy részének a másik felett, nincs több igénye Pest pompás csarnokainak, mint a földműves, a napszámos egyszerű gunyhójának; minden része szabad a hazának, s így védeni kell; minden fia szabad a hazának, s minden egyesnek számára biztosítani szent kötelességünk.

Ily nézetekből indulva ki, tevének át üléseinket hazánk szabadságharczaiban kitünő szerepet vitt Tiszavölgye fővárosába Debrecenbe.

Ámbár Buda-Pest város lakosságát kimondhatlan nyomatékosnak s Buda-Pestet az ország szívének tar-

tom, de urának tartani soha nem fogom. A nemzetnek szabadsága van s minden tagja szabad akar lenni, és e szót „nemzet“ semmi város magának nem követelheti. Csak a nemzet az, akit illet; a nemzet jogainak, hivatásának s rendeltetésének érzetében oly erős, miszerint mindenkit, kinek ellenkező gondolat jutna eszébe, letiporni képes.

Bűn és gyarlóság visszaélhet a legszentebbel is. Történt, s nem egyszer történt, hogy tudatlanság és szenvedelmek felizgattattak nemtelen czélokra, vagy czéltalanul. — Más részről voltak s vannak emberek, kik — mint Spanyolhonban II. Fülöp — azt gondolják, legalább szinlik, hogy nemzetek életében a sirkerti csend elégedésnek békés nyugalma; s ezeknél a hit vagy képmutatás kárörömmel ragadá meg az elriasztó jeleneteket, miket amott a bűn és gyarlóság előidéztek. És a félelem nemleges gyönyörét vadászó gyávaság s a tespedésnek mozgástól undorodó lajhár-szerelme e szóhoz: „izgatás“ — „agitatio“ — értelmet kötött, mi benne nincs; vagy ha van, kivétel és nem szabály; s az „agitator“ szót politikai türelmetlenség mint bünbélyeget süté homlokára az embereknek, kik mozditanak; holott az izgatás ember életének legtermészetesebb attribútuma, valamint mozgás minden életnek feltétele.

III.

(Történetiek: különösen a 48-ki szabadság harcz és törvényekre vonatkozók.)

Negyedfél századon át közéletünk történelme alig volt egyéb, mint örökös küzdelem, a hatalom tulcsapongásai s idegen erőszak ellen. S ha e miatt nemzeti létünk hátramaradott, s a közművelődésben nem tartatunk lépést, nemzetünk geniusának ruganyos fogékonyságával, ez a mi szerencsétlenségünk; de nem a mi bűnünk. Azonban tény, hogy a mit jogainkból a hatalom elvett, azt előbb utóbb, mindig vissza tudtuk szerezni, de arra nem tud példát találni emlékezetem, hogy a mely jogról nemzetünk egyszer lemondott, azt vissza birta volna szerezni.

A históriában csakugyan nincs példa arra, hogy egy nemzet, ugy a dynastia részéről, mint saját magában, annyi ellenséggel találkozzék, mint a szegény magyar.

E nemzetnek nagy szerencsétlensége van. Három századon keresztül lassanként leszállították a lóról-kivették a fegyvert kezéből, és férfias erejét a puhaság által elmálasztották. Engem ez nemzetem sorsa felett kétségbe nem ejt; mert tudom, hogy a népekben van egy magkö magerő, mely gyümölcsé fog érlelődni, mihelyt a kellő idő megvan, mely az érlelésre megkivántatik, — a nemzet férfiasabbá fog válni,

mint valaha volt; de arra, hogy megérjék, két oktató közül egyre van szüksége.

Vagy érlelni fogja az idő s gyakorlat, vagy a veszély. Mert a veszély is nagy tanító.

A kapcsolt országok lakosai, nyolcz század óta s legujabb időkhöz nemcsak a magyar nemzet jogaiban, szabadságaiban testvériesen részesítve voltak, hanem még a közös jogokon és szabadságokon kívül különös kiváltságokkal s javadalmakkal is felruháztattak.

Az 1847⁷/₈-dik évi országgyűlésen alkotott törvények a nemzetnek új chartája.

Háromszázévi küzdelmeinknek tizennégy király esküje és hitlevele által biztosított, de azok megszegése miatt soha valósággá nem válhatott függetlenségünknek biztos alapköve tétetett le e törvényekben.

Szétörettek a hűbéri bilencsek, szabaddá lett a hazának minden fia, szabaddá a föld, a nemzet minden fiainak édes anyjává a haza.

Az 1848-dik évi országgyűlésen a haza független, fiai s földje szabadokká lettek: az ármány által a nemesség kezéből kivett fegyver a népnek visszaadott; a tulajdon varázs ereje köt mindenkit e földhöz; a hazának néhány százezer természetes védői milliókra szaporodtak, és most veszhetne el e nemzet, most veszthetnének el a szabadságot, most üthetné föl a

zsarnokság, az absolutismus uralmát e hazában? Nem, az nem lehet, vagy ha gyáván oda engedjük mind ezt, akkor megérdemeltük, hogy szolgálak legyünk s a kérelhetetlen bíró, a história, üsse a gyávaság ezer halálnál bectelenitőbb bélyegét e nemzetre.

Az 1848-ki 3. törvényczikk Magyarországnak visszaadá az önálló kormányzatot, melyre mindig joga volt, s melyet 50 év előtt különös, s igen világos törvénynyel is biztosított maga számára. Ezen törvénynek véleményem szerint természetes következése: hogy Magyarország minden dolgainak önállólag kell intéztetni s kormányoztatni, a külviszonyokba pedig Magyarország érdekeinek szempontjából azon befolyással kell birni a magyar kormánynak a külügyek elintézésében, mely nélkül egy nemzet önállónak nem mondathatik.

Ennek nézetem szerint természetes következése, hogy valamint a polgári igazgatást, úgy a katonai igazgatást is önálló kormányzatot biztosító törvény értelmében, magyar s önálló szellemben kell intézni.

Az 1847 $\frac{7}{8}$ -dik törvények tán csorbiták a királyi jogokat, tán megingadozták a trónt? Épen nem; sőt ellenkezőleg: szilárdíták azt, mert a trón szük alapra volt állitva az aristokratia kevés száma miatt, az 1848-diki törvények által 15 millió természetes védője lett a trónnak, 15 millió szabad ember szívében gyökerezett a trón és a király hatalma, tekintélye neveltetett, mert szabad nép és föld felett uralkodandott a király; mert nem biztosabb-e Anglia koronája, mint a muszka

autocrata vagy chinai császár koronája? nem fényesebb-e a magyar korona, melyet tizenöt millió szabad ember tesz föl a fejedelem fejére, mint a cseh vagy vaskorona?

Az egyesült muszka-osztrák hadak sem győzték volna le hős hazámfiat, ha nem lelnek árulót, ki segítse őket, azon emberben, kit — bizva becsülete és ügyességében — a sereg és a nemzet bizalmát! — élére állítám őt csapatainknak, neki hagyva így a legdicsőbb szerepet, mely embernek valaha osztály részül jutott. — Mily halhatatlanság várt rá, ha becsületes tud maradni! De ő elárulta hazáját! Átkozott legyen neve mindörökre! Nem fogom fölszaggatni vérző sebeimet az esemény szomorú emlékével; csak annyit említek föl, hogy a világosi fegyverletétel koronáját képezte az árulás ama hosszú, titkosan létesített rendszerének, miszerint az előnyöket, melyeket győzelmeink kezeibe adtak, föl nem használta; parancsaimat költött ürügyekre utalva nem teljesíté; a sereg hazafias érzületét megrontá, bizalmát megrendíté s hasztalan kockáztatás minden, féle veszélyek által ép azon részét semmisíté meg, melyet a katonai diktátorságra törő célzatainak megnyerni nem tudott. Csak isten kitanulhatlan bölcsesége fejthetné meg, miért ongedé, hogy az áruló tervei sikerüljenek. Hiában hullottak el a hősök a hosszú harc alatt; hiában volt hazámfiai minden áldozata; hiában küldé csataterre az ősz atya egyetlen gyermekét, agg napjainak támaszát, s jegyesét a mátká; hiában hajolt meg minden magánérdek a haza érdekei előtt; hiában emelkedett éghez egy szenvedő nép

imája s kísérte ügyünket a szabadság minden barátjának lángoló rokonszenve... a szabadság nemtője hasztalan remélett jó sikert! Hazám ma vértanu,... mind bakók!

IV.

(Megyerendezés sat.)

Ám vessünk egy pillantást megyei rendszerünkre, melyet én, alkalmasint százezrek után és százezerekkel együtt, oly institutióknak tartok s hirdetem és hirdetek örökké, melyet a világnak bármely institutiójával sem volnék hajlandó fölcserélni, és országlási rendszerem ép azért a legtávolabbról sem francziás, mivel én a kifejlett municipalis életet imádom, a francziák pedig úgy az 1789-diki mint 1830-diki forradalomban, úgy a napoleoni korszak mint a restauratio óta, a minden helyhatósági életet elsorvasztó centralisatiót bálványozzák; — ám vessünk egy tekintetet megyerendszeri életünkre. Van-e egy hatalmas eszme, egy fontos ügy, egyetlen érdekes tárgy, mire nézve a megyegyűlések kevés hónap alatt oly elmesurlódást s ennek következtében oly eszmezőzpontosítást nem eszközöltek, minőt más eszközök által annyi idő alatt elérni lehetlen volna? Nézzük akármelyiket az 1823-diki szomorú, de szívemelő emlékezetű kérdéstől kezdve, egész a vegyes-házassági ügy kérdéseig! 1823-ban fegyveres erő környezé a tanácskozásokat, fegyveres erő foglalá el a megyék palotáit, a jegyzőkönyvek szétrepesztettek, s a fegyverektől környezett ne-

messég hársak árnyékában mennydörgé a szabad szót, melyről az ember azt gondolá, elvész, mint homokban a vándor nyoma: és mégis minő eszmeközpontositást eszközöltek e gyűlések! megláthatjuk jeleit az 1825-diki országgyűlésre adott utasításokban s azon országgyűlésnek irományaiban, törvényeiben. — És így hasonlóan minden nagy és fontos kérdéssel.

Nekem kevés az a szabadság, mely csak a választottak által gyakoroltatik: nekem otthon is kell szabadság; ezért a megyei municipiumot a nép millióinak alapján kívánom örökíteni.

Látom még a távolból is, és leirhatlan aggodalommal látom sűrüdni a jelenségeket, melyek arra mutatnak, hogy a megyei institutio épségét veszély fenyegeti.

A megyéket még ugyanazon törvények is az alkotmány védbástyáinak nevezik, melyek a parlamentaris kormányzatot felállították. Tagadhatlan bizonyítványa ez annak, hogy az 1847/8-diki törvényhozás a megyei institutio épségét a parlamentaris rendszer mellett is szükségesnek tartotta s mégis volt győződve, hogy a kettő között semmi kiegyenlítési szükség, mert semmi ellentét fenn nem forog; hanemcsak annak szüksége forog fen, hogy a megyei szerkezet (organisatio) a szabadalmas alapról a népképviseleti alapra tétessék át.

Egész világos e részben az 1848: XVI. t. cz. Nincs ott egy szó sem a megyei rendszernek a minisztériális felelősséggel öszhangzásba hozataláról, hanem

csak a megyei szervezetnek a közszabadsággal öszhangzásba hozataláról; és e végett a megyei szervezetnek népképvisélet alapján rendezése van elrendelve, és semmi más; legkevésbé pedig hatóságának a miniszteri kormányzat kedvéért megcsonkítása.

Ellenkezik igen is a megyei rendszer a centralisatio kárhozatos irányával, de nem a parlamentaris rendszerrel. E kettő annyira nem rokon fogalom, hogy elég szétnézni a világon, miszerint meggyőződünk, hogy épen ott van centralisatio, a hol parlamentaris rendszer nincs, ellenben a hol, mint Angliában Olaszországban a parlamentaris rendszer valóság, — ott a municipalis institutiók virágzanak, s a szabad népek érzelmeiben mindenütt nem a centralisationalis, hanem ép ellenkezőleg a decentralisationalis irány nyilatkozik.

Valóban a megyei hatóság megcsonkításánál súlyosabb bel kalamitás alig is érhetné szegény hazánkat.

Mindenek fölött ohajtom, hogy a nemzet jobbjai törhetlen erélylyel örködjenek a megyék és municipiumok ősi hatóságának megőrzése fölött. — Ebben van az enyészettöli mentségnek utolsó reménye. — Más a parlamentaris kormányzat, más a centralisatio. Más a miniszteri felelősség, más a miniszteriális omnipotentia. — A világon minden ország, még maga Franciaország is a decentralisatio felé gravitál. Ez a szabadság eszme progressusának természetes logikai postulatuma. Isten ne adja, hogy ép akkor, midőn az egész művelt világ a decentralisatio szükségét vallja, épen Magyarország legyen az, mely hárafelé haladva,

mint rák, megbecsülhetlen municipalis institutioinak lényegét a centralisationnak hozza áldozatul.

Csak izmosodjék meg a földmivelő népben az öntudat, csak emelje magát előbbre s előbbre törő eréllyel a városi polgárság azon állásra, mely a nemzet közéletében őt megillet, ez az, a mire hazánkknak szüksége van, hogy szabaddá, erőssé, boldoggá legyen.

Ideje, legfőbb ideje, hogy a demokratikus elem — azon szabad földmives nép, melynek tisztos foglalatossága az emberi önérzetnek s a szabadság szeretetnek örök forrása, és a civilisatio hordárjaivá hivatott városok iparos és kereskedő polgársága magasztos rendeltetésük öntudatában, siessenek érvényt adni az életben azon független befolyásnak a közügyek intézése körül, melyre a törvény által hivatva vannak.

V.

(Nemzetiség, nyelv, honosítás sat.)

Oly kormány, mely magával tisztában van arra nézve, hogy a szabadságot és alkotmányosságot akarja — és csak a túlszabadságot nem akarja, — mert azon visszaéléseket nem akarja, melyek kompromittálják az alkotmányosságot — mindig elég erőt fog találni magában, és a nép józon gondolkozá-

sában, orvosolni és elhárítani a túlcsapongási kanyarulatokat.

A tények meztelensége a leghódítóbb éke-enszólás. Mikint a jó cselekedet isten előtt többet nyom, mint a pusztá imádság legszebb phrasisa; mikint a ki-ontott vér rémitőbben kiált, mint az átoknak szóvil-lámái: úgy a megszaggatott törvény felmutatott ron-gyai hangosabban szólnak, mint minden panasz. Én adatokat, én tényeket sorolandok el, hiven, igazán, leplezetlenül: kivetem indítványomban az orvoslat utolsó reményhorgonyát a mérséklet kötelén, de azon határozottsággal, hogy ha ezen remény is csalna, jő-jön bár a mi jó, én a legszigorubb törvényes eszkö-zök elővételére kész vagyok, mintsem gyáva panasz-szal türjük, hogy a magyar törvény, a törvényhozás méltósága, a bíró hatalom törvényes hatósága sárba tiportatva maradjanak.

Gyülölség szeretetet soha sem terem. Nemzetisé-günket vágyunk terjeszteni? ne riasszuk vissza szere-telenséggel a közeledőt; ezt a józan politika kárhoz-tatja s a kereszténységnek mindnyájunkkal közös alap-elve, mely így fohászkodik: **Mi atyánk, ki az egek-ben vagy.** E szóban a testvérszeretet elve rejtezik, s ezt gyakorolnunk kell egész életünkben, ha igazán ohajtjuk, hogy idegen ajku polgártásaink nemzeti ér-dekeinkhez simulva, így említsék a közös hon édes szent nevét: **Mi anyánk, ki a földön vagy.**

Én nemzettől nemzet irányában méltó panaszt, de még alaptalant sem szeretek hallani, és azért talán igen kevesedmagammal, kik Pestmegyeiek vagyunk, én voltam az, ki már évek előtt, midőn a jelen viszonyokat mégcsak gyanítani sem lehetett, Horvátország részéről miután a magyarok ellen méltatlan, alaptalan, a nemzetiség, ugyszinte más jogok és szabadságok elnyomásának vádjai hozattak fel, Pestmegye közgyűlésén azt mondtam: hogy a hol szitogattatnak egy nemzetnek érzelmei másik nemzet ellen, ott a kapacitatio nem használ. Én elayomni senkit a föld kekségén nem akarok, és hajlandó volnék azt mondani horvát atyánkfiainak: ha meguntátok a hétszázados kapsot, menjetek isten hírével, áldásom reátok, legyetek szabadok és boldogok.

Én Magyarországon a vélemények különbségének kiegyenlítésére, a kedélyek lecsillapítására, Magyarországnak minden népfajok érdekében boldogságára csak egy utat ismerek, s ez az, hogy senki ne gondolkozzék oly lépésről, mely azt foglalja magában, hogy Magyarország nem egy status, s hogy a külön népfajok külön statutust követelhetnek magoknak. Ezen alapon vagy szertebomlik Magyarország vagy pedig kard éle határoz. Hanem ha azt vesszük, hogy Magyarországon egységének alapján minden ember jogban, szabadságban, törvényben, kötelességben egyenlő legyen, s ne tegyen különbséget az, minő templomban imádkozik valaki, s minő nyelven szól szomszédjához, ezen alapon van egység De ha külön status-existentiát követel magának rácz, tót, nem lehet egység.

A magyarnak az oláhval s az oláhnak a magyarral testvéries egyesülésben van mindegyiknek boldog jövője, nem pedig, ha az egyik elhagyja magát ámitatni a másiknak elnyomására, mert akkor oly fegyverhez nyúl, melylyel magát is sujtja.

Minden népnek állapotja rossz karban van, hol a pap több mint pap, hol az egyszerűsmind politikai hatalmat is gyakorol.

Azt értem, hogy bizonyos területnek, melyet megyének hírnak, főtisztviselője vajdának, vagy főispánnak, vagy akárminek neveztessek, hanem egy országban, mely egy, hogy hivatal méressék népfajokra, az absudum.

A nemzetiségi kérdés megoldása csak az által nyerhet állandóságot és biztosságot, ha Magyarország — míg egyrészt saját területi épségéhez és politikai egységéhez tántorithatlanul ragaszkodik — másrészt őszintén barátságos politikát követ azon szomszéd fejedelemségek irányában, melyeknek függetlensége és szabadsága iránt román és szerbajku polgártársainknak, mint fajrokonainknak meleg rokonszenvet kell természetesen táplálniok.

Oly nemzet ellen támadni fel, mely minden jogai s szabadságait nyelvrei tekintet nélkül testvériesen

megosztja a hon minden polgáraival, oly cselekedet, melyet méltó hálatlanságnak nevezni.

Soha szó jobban elferdítve és félreértve nem lett, mint ez, hogy: nemzetiség; elannyira, hogy nagy jótémény lenne az emberiségre, ha én szerencsés lennék valamit tehetni azon eszme megértése és földerítésére, melynek vizsás fölfogása vagy kiszámított eltorzítása egyikle ggonoszabb eszközzé lett a zsarnokság kezében a szabadság megrontására.

Szabad legyen mindenekelőtt kérdenem, ha az Egyesült-Államok népe, nemzet-e, vagy nem? van-e nemzeti kormányuk vagy nincs?

Nemde önök azt felelik: igen! s mégis az Egyesült-Államok népe nem ugyanazon vérű, ugyanazon fajú vagy ugyanazon nyelvű nép? Sok millió angolul beszél; mások francziául; mások németül; mások spanyolul; mások dán, svéd és ind nyelven: de azért az Egyesült-Államok népe: nemzet, még pedig egy s nem több nemzet.

S a kormány, sőt az egyes államok, többet mondok: még a különféle városok törvényhatóságai is nem hoznak törvényeket, nem kormányoznak, nem igazgatnak mindazon nyelveken, melyek az Unioban, egyes államokban vagy az illető városokban divnak... s mégis nemzeti kormánylyal birnak.

Tegyük föl most, hogy megátkozva mint egykor Babylon építői — egyszer csak fölkel az Egyesült-Államok népének egyik része és azt mondja: „Azon unio, melyben mi élünk, ránk nézve nyomasztó. A mi törvényeink, intézményeink, a mi állami és városi kormányzatunk, sőt szabadságunk is ránk nézve elnyo-

matás! Mit az unio! a jogok! a törvények! a szabadság! a történet! a földirat! az érdekek közössége! Mindez semmi! a nyelv, csakis a nyelv minden! Oszlassuk föl az unio; az államokat s magukat a városokat is. Oszszuk föl az egész területet nyelvek szerint s hagyjuk aztán a külön nyelvü népeket külön élni és külön államot képezni. Mert minden nemzetnek joga van a nemzeti élethez s nekünk a nyelv a nemzet, semmi más; s önök uniója, jogai, törvényei és szabadsága is jöllehet mindnyájunkkal közös — nekünk elnyomatás, mert a nyelv az egyetlen alap, melyen az államok megalkothatók; minden egyéb zsarnokság!

Mit mondanának önök ily elmélkedéshez? mi lenne a nagy unioból? Mi lenne az alkotmányból, Amerika legnagyobb emberének e dicső végrendeletéből, e halhatatlan csillagból az emberiség erkölcsi egén? Mi lenne még a hazából is, hol a szabadság szelleme szárnyra kelt s az ébredő remény fölföderíti az emberiség jövőjét? Mivé lenne a nagy és hatalmas köztársaság összege, ha megtámadtatnék állandóságában a nyelv dühének vad kezei által? A hol most az emberi boldogságnak emelt s ezt hirdető templomok közt jár, — ugyanótt csakhamar e templomok romjait tiporná az emberi remények és alkotások törékenysége fölött gyászoló honfi és idegen . . .

Szerencsés vagy Amerikának szabad nemzete, hogy házat az egyetlen sziláéd alapra építéd, a közös szabadságáral Szabadság! Oly tartós elv vagy te, mint a világ, örök mint az igazság, s általános minden éghajlat alatt minden időben miként a gondviselés! A te országodban nincs zsarnok, ki Friss almáját dobja az unio tagjai közé! a te országodban nincs zsarnok, ki a gyűlölség dühét gerjeszse föl az egyes nemzeti

családokban . . . a nemzetek gyűlölségét, az emberiség ez átkát s a zsarnokság mérgezett gyilokját! . . .

Mi dicső dolog láthatni partjaidon a különféle országok elnyomottait, kik csakhamar tagjaivá lesznek nagy nemzetednek ujjászületvén a szabadság elveiben!

Oh vajha én is ezt tehetném! de nem tehetem mert én kimondhatatlanul, határtalanul, forrón szeretem szülőföldemet. Jobban szeretem életem és boldogságomnál; jobban komor szenvedéseiben mint szeretném legragyogóbb és legszerencsésebb napjaiban.

Mi teszi a nemzetet? Talán egyedül a nyelv? Akkor nincs nagy, nincs hatalmas nemzet a világon mert nincs valamire való ország a föld hátán, mely, nek népeisége milliókra rug, hol több nyelven ne beszélnének.

Nem! nem egyedül a nyelv teszi a nemzetet! Az érdekek közössége; a történelem közössége, a jogok és kötelességek közössége, s főleg az intézmények közössége az, mi összefüzi a népséget, mely bármint különbözik tán nyelvre nézve, s bármennyire külön és külön fajhoz tartozik, de egygyé van forrva városaiban a mindennapi érintkezés által, egygyé hazai kereskedése és házi ipra által; egygyé még hegységének láncolata s kisebb-nagyobb folyóinak rendszere által; a föld által, melyben azok ősök hamvai porlanak, kik ugyanazon mezőn vértettek el, ugyanazon érdekért: a dicsőség és nyomor közös örökségeért; a törvények közössége, az intézmények kapcsa s a közös szabadság vagy közös elnyomatás köteléke által. . . igen! mindez befoglaltatik a nemzet fogalmában? S hogy ez igaz, hogy ezt ösztönszerűleg érzi a józan nép: sehol sem látszik meg jobban, mint épen most saját hazámban!

Az . . . . kimondá, hogy Magyarország nem létezik többé, mint nemzet; nem többé mint állam. Hadi törvény alá vettetett; külföldiek kormányoznak idegen nyelven, a hol atyáink éltek s tesvéreink elvéreztek. Magyaroknak lenni csaknem bűn saját szülőföldünkön. Hogy igazolhassák Magyarország megszüntetését, területe földarabolgatott, s a fölbontott tagok úgy központosítottak egy közös szolgai testületbe! a hűtlen... azon volt, hogy kimutassa, miszerint a magyarok saját hazájukban is kisebbségben vannak. Remélték, hogy ijesztés és fenyegetés által magukat a magyarokat is ráveendik nyelvök és születésök megtagadására. Népszámlálást rendeltek. A hadi törvény vas vesszeje alatt ment végbe az egész s ezernyi nő és férfi, kik magyaroknak vallották magukat, kik nyíltan kimondák, hogy soha sem is hallottak más mint magyar szót, mindezen állításaik daczára mint szerbek, tótok, németek, oláhok irattak bé, mert neveik nem hangzottak egész magyarosan. És mindamellett is mi volt a gonosz cél eredménye? A szorosán vett Magyarország lakosainak 12 milliójából a magyarok több mint 8 millióra ütöttek ki. A nép ösztönszerűleg érzi, hogy a zsarnok a nyelv ürügye alatt akarja eltörölni a nemzet létezését, mely mindazon elemek vegyületéből áll, melyekről előbb tevék említést. Mintha csak azt felelte volna: „Mi nemzet kívánunk lenni, s ha a zsarnok a nyelvet veszi nemzetiségünk jelképeül, akkor mi mind magyarok vagyunk.“ S jegyezzék meg, uraim! ez nem az én kormányzóságom, hanem az osztrák hadi törvények uralma alatt történt. A bécsi kabinet felbőszült; új számvételről kezdett gondolkodni, de okos emberek megsugták neki, hogy ez új számlálás az összes 12 milliót magyarrá teendi, s így nem fogtak

hozzá az új népbecsléshez. Eszerint igaz, hogy nemcsak a nyelv teszi a nemzetet, a mi különben is oly állítás, mely mellett legfényesebben tanuskodik — az észak-egyesült-államok — köztársasága.

A nemzetiségi kérdés egész Európában mindenütt ugyanazon eredettel és természettel bír.

Lássuk hát milyen volt azzal szemben Magyarország helyzete?

Nyolczszáz ötven év előtt történt, hogy István, első magyar király keresztyénné lévén a magyar nemzet nagy részét szintén a keresztyén hitre téríteni igyekvék, s e végre Németországból hitt be egy sereg katolikus papot, kik ájtatos terveit előmozdíták, s nagy föladata megoldásában segítségére legyenek. Megjöttek és segítették, de az ájtatos cél mellett bizonyos világi terveket is hoztak magukkal. Magyarországon széles s hálás tér kínálkozott ekkor a külföldiek nagyravágyásának. Fejébe vertek hát a királynak egy elvet, melyet ő politikai végrendeletében vezérelv gyanánt hagyott a nemzetre. Ez elv kevés szóval kifejezve nem egyéb mint az, hogy nem jó, ha valamely ország egész népessége egy fajhoz tartozik és mind egy nyelven beszél. Továbbá, hogy a kormányzás, a törvényhozás, a törvénykezés, s minden nyilvános eljárás nyelve, az egyház nyelve, vagyis a latin legyen. Innen származott aztán azon végzetes állapot, mely századokon át gátolta a demokratia, a népuralom kifejlődését Magyarországon. Minden nyilvános eljárás latin nyelven végeztetvén, s a törvények is latin nyelven adatván ki, a nép teljesen kizáratott a nyilvános életből. A közoktatás nyelve szintén latin, a

nép zöme a mellett földmivelő lévén, nem élvezheté annak áldásait, s azon kevesek, kik a nép kebléből származva mégis részeseivé lettek, épen így nyert nevelésöknél fogva elkülönítették s elidegenítették a nép érdekeitől. A holt lattan nyelv becsempésztetvén egy nemzet nyilvános életébe, legártalmasb akadályá lón századokra a szabadságnak. A reformatio adta az első hatalmas csapást e jogtalan és viszás állapotnak. A protestans vallás a nemzeti nyelvet emelvén az isteni szolgálat közegévé, eszköze lett ezáltal a szabadság szelleme fejlődésének. Innen van, hogy régi harczaink, a vallásszabadság érdekében, mindig össze forrvák egyszersmind politikai jogaink védelmével. Mindamellet nyilvános életünk, e kizárólagosan latin jelleme 1700-ig tartott. Ekkor történt, hogy a habsburgi származású Józsefköz pontosításra törvén, a latin nyelvet a némettel cserélte föl, s e körülmény fölébreszté végre Magyarország nemzeti szellemét és önérzetét. Öseink kezdék belátni, hogy a holt latin nyelv kirekesztvén a népet a nyilvános életből, nem lehet kedvező a szabadságra sem, s miután eltökélték magukat ellen állani a bécsi kabinet azon tervének, hogy Magyarországot elnémetesitse és az osztrák tartományokkal közös zsarnokság alá igázza, 1790-ben törvényeket alkottak, melyek erejénél fogva a latin nyelv fokenként egy élő nyelvvel volt helyettesítendő a törvényhozásbán, s mindazon törvénykezési eljárásokban, melyek a népet közvetlenül érintik; s minthogy Magyarország Magyarország volt elejétől, mi természetesebb mint az, hogy élő nyelvre lévén szükségök, Magyarországbán és Magyarország számára a magyar nyelvet választák, ezen nyelvet beszélvén egyszersmind a lakosok nemcsak arányos, hanem általános többsége,

vagyis azok, kik magyarul beszéltek nemcsak egyenként haladván meg számilag azokat, kik bármely más nyelvet használtak, hanem összevéve valamennyiöket is.

De ezáltal semmi más nyelv sem nyomatott el, s a magyar nyelv senkire ráerőszakolva nem lett, még a nyilvános életben sem, s hol más nyelv divott — ez sem egyházban, sem a tanodában nem cseréltetett föl a magyarral. Csupán a volt latin nyelv lön kiküszöbölve a nyilvános politikai életből, s a magyar nyelvvel pótolva Magyarországbán.

Mindez Magyarországra vonatkozik, ellenben Horvát- és Tótországra soha sem alkalmaztatott e rendszabály, s bár ez országok 800 év óta Magyarországhoz tartoznak, Magyarországnak soha sem vétettek, s mint külön nemzet mindig külön politikai belkormányzattal bírtak.

Ők maguk a horvátok és szlavónok sürgették ismételve a közös országgyűlésen, hogy alkalom adassék nekik megtanulni a magyar nyelvet, mert joguk lévén Magyarország közös kormányhivatalaira, ők ez előnyt valósággal élvezni is óhajták. A kivánt alkalom megadatott nekik, de senki sem kényszerítettett, ha saját jó kedvéből nem tette — fölhasználni azt. — Egyébiránt saját hazánkban is a magyar nyelv semmi más népfaj házi, társasági vagy vallási életébe nem avatkozott, mindössze is csak a latin nyelvet helyettesíté, melyet semmi népfaj nem beszélt, mely semmi élő nép sajátje nem volt, s mely ellenkezésben állott a szabadsággal, kizárván a népet a nyilvános élet élvezetéből. Szabadságot akarván adni a népnek, mi kiküszöböltük a latin nyelvet, mely jövőjének akadályul szolgált. Azt tettük, a mit minden más nemzet a vilá-

gon; tisztáztuk és egyengettük az utat a nép számára az egyetemes szabadsághoz.

Még egy dolgot kell fölemlítenem. A latinnyelvnek ezen helyettesítése a magyarral nem forradalom műve; előbb ment az végbe időről-időre 1791 óta. Hogy 1848-ban, midőn mi demokratikus ujításainkat létesítettük, s az összes népnek politikai, társadalmi polgár és vallási teljes szabadságot adtunk — vallás és nyelvkülönbségre nem tekintve, hogy épekkor tört ki a nemzetiségi mozgalom azon muszka ármány következménye, melyet föntebb kifejtettem. Mi egyenlő pártfogással terjesztettük ki gondoskodásunkat minden nyelv és nemzetiségre, mindnyájuknak hasonló jogot engedve, s mindnyájoknak segélyt adva a közalapítványból erkölcsi vallásos és tudományos fejlődésük érdekében az egyház és tanodában egyaránt. Mi több, forradalmunk kiterjeszté gondoskodását még a nyelvek politikai fejlesztésére is, midőn minden nyelv szabad használatát szentesítettük, valamint a törvényhatóságok és községek, úgy az igazságszolgáltatásnál is. A törvények minden nyelven leendő kihirdetése valamint a kérelmezés és igazság követelés minden nyelven — szintén megadatott. A kormánynak pedig kötelessége volt a szerint válaszolni, a mint amaz történt, s így többet tettünk, mint a világon bármi más nemzet a nyelvek irányában! mindenesetre sokkal többet, mint az Egyesült-Államok, habár nincs állam a világon, hol annyi különféle nyelvet beszélnek, mint itt.

A legnagyobb és legaljasabb rágalom tehát azon állítás, hogy a magyarok saját fajuk főnhatósága végett harczoltak. Nem; mi a polgári, politikai társadalmi és vallás-szabadságért küzdöttünk, mely közös

mindenkivel, ki osztrák zsarnokság alatt nyög. Mi az önkormányzat nagy elvéért harcoltunk a központosítás ellen, s mivel központosítás: a zsarnokság ellen. Igen: központosítás ezuttal zsarnokság; ellenében álló az alkotmányos jogokkal. Ausztria példája legfényesebben igazolja ezt.

VI.

(Nevelésügy, oktatás.)

A népnevelés olyan, mint a tölgy, melynek nagy idő kell, míg a kised makkból élőfa lesz; de ép azért nem lehet vele eléggé sietnünk; s ha csakugyan nem rajtunk áll, egész erdőket vetni egyszerre, ültessen csak kiki tehétsége szerint apró csemetéket, — majd fa fa mellett erdőt csinál.

A tudományos köziskolákban a közoktatási nyelv kirekesztőleg magyar legyen; az elemi iskolákban pedig, hol a magyar nyelv mindenesetre taníttassék, annak közoktatási nyelvül behozatala iránt a körülmények tekintetbe vételével az illető hatóságok rendelkezendnek.

A mindenhol fontos közoktatásügy hazánkra nézve valóságos életkérdés. Először azért, mert nemzeti létünk csak az által biztosítható, ha a suly, melyet a szám, az életrevalóság s a történelmi állás nyujt

a közművelődés sulya által hatályoztatik. Másodsor, mert a modern európai társadalom történelmi progressusában, melynek logikai fejleménye a históriában lépésről lépésre bámulatos egymásutánban észlelhető, a demokratia kora elkövetkezett. Nemzetek már csak egy erőteljes demokratia által ígérhetnek maguknak jövőndöt. Igen, de az ész az erő kutfeje. A demokratia csak értelmi fejlődés által válhatik a nemzeti fönmaradás önálló hatalmas tényezőjévé; különben csak eszköz marad partikularis érdekek kezében saját romlására s mert ő a haza, a hazának romlására.

Miután az állam politikai jogokkal ruházta föl a népet, faj, nyelv, valláskülönbség nélkül, az államnak kötelessége faj, nyelv, valláskülönbség nélkül gondoskodni, hogy a polgárok magukat politikai jogaik gyakorlására képesithessék, s ha akként gondoskodott, joga van megkivánni, hogy valósággal képesítsék.

Innen következik az állami közös iskolák alapítása és föntartása, következik az ingyen oktatás és tankötelezettség elve, következik az elemi tanodának, melyeken tul a polgárok zöme nem megyen, nem is mehet, oly módoni rendezése, hogy növendékek politikai jogaik s kötelességeik ismeretével fölruháztsanak s polgárokká képeztesenek.

Ha az állam ezen gondoskodás kötelességének eleget tett, én a választói jogot semmi más föltételhez nem kötném, de ehez igen is hozzákötném, hogy csak azon törvényes kort ért honpolgár lehessen választó, ki vagy az illető közhatóság előtt letett vizsga által bizonyítja, hogy legalább elemi iskolát végzett, vagy pedig szintugy az illető közhatóság előtt letett

vizsga által bizonyítja, hogy az ismeretek azon minimumát, mely az állami elemi iskolákban taníttatik akár valamely vallásfelekezeti iskolában, akár más uton megszerezte. Ezen kötelesség természetesen csak azon nemzedékekre értetvén, melyek már a mondott állami gondoskodás hatása alá eshetnek.

A községi rendszer hivatása értelmességet föltételez. Én arra, hogy valamely falu községi joggal legyen fölrüházva, egyik elengedhetlen föltétül szabnám, hogy lakosai számának megfelelő elemi iskolát tartson fön, még pedig nemcsak valami olyaşfélét, hogy neve legyen, hanem oly iskolát mely a törvény által kiszabandó kellékeknek megfeleljen, s tanítókkal bir. És mert vannak számos kisebb falvak, melyek sem a költséget nem birnák, sem az iskolát be nem tölthetnék, nehogy ezek a községi rendszer politikai jóvoltaiból kizárva maradjanak, a hol szükséges több szomszéd falvat egy kantonális községgé lehetne egyesíteni.

A népnevelés fontosságától áthatva, e dolgot azok közé számítom, melyekről élttemben sokat gondolkoztam, s nem mulasztottam el egy parányi kis számvetést tenni magammal arra nézve, hogy midön azt mondjuk, „legyen ingyen népnevelés“ egyszersmint tudjuk, hogy az mennyibe kerül.

Én néztem Európának e részbeni költségvetéseit, különösen Poroszországot, hol a nevelésre nézve sok történt; néztem Szászországot, s annak minden tarto-

mányait, s ezen arány szerint csak egy nyomorult el-
látásáról a néptanítóknak, az iskolamestereknek, hol
nem is ezrek- nem is százakról, hanem csak olyan
sommácskákról lehetett szó, miszerint ne legyen kény-
telen a nevelés magas hivatása közben élelmi gondok-
kal küzdeni; számot vetettem Magyarország szüksé-
geiről, és oly borzasztó összeg állott elő papiroson,
melynek megbírhatalása mellett kétségbe esem; mert
30—40 millió körül van szó csak arra, hogy az első
legnélkülözhetlenebb szükségek fedeztessenek.

Ezen tapasztalást, melyet szereztem, csak azért
emlitem meg, mert vajmi könnyű mondani: „fizesse a
status a népnevelési költségeket!“ de mikor nincsen
egy fenéketlen, kimerithetlen kútja az álladalomnak,
mely teli van kész aranyokkal, midőn azt mondjuk,
hogy fizessünk, eszünkbe kell jutni a honnannak is.

Midőn ezen számvetést megtettem, kimondhatlan
szomorú érzet lepett el, de megvallom, hogy ezen szo-
moruság közben végig vizsgálva országunk körülmé-
nyeit, némi megnyugtatóra akadtam, arra t. i. hogy
nem ismerem, nem mondok Európának, hanem az is-
meretes világnak minden országai között tartományt,
hol ha a községi rendszer jól kifejtetik, és helyesen
alkalmaztatik, a népnevelést oly kevés áldozattal oly
magas fokra lehessen emelni, mint Magyarországon;
de ha a községi rendszert a szükségek rovatából ki-
töröljük, akkor Magyarországot képtelennek hiszem
csak az iskolatanítók fizetésére is.

VII.

(Hadsereg, hadászat.)

A katonaság testület, melyet a mult századok vétke a polgároktól csaknem elszakasztott; katonának lenni csaknem annyi, mint megszünni polgár s uralkodó kezében levő különhatalom lenni.

A mult időknek nagy hibája van; nagy vétkek, t. i. hogy Európa fegyveres ereje mind azon országok és biradalmakban, melyek több tartományok agglomeratióját teszik, akként alkottatott, hogy a katona a polgári életből — hogy úgy szóljak — expropriáltatott, és megszűnt lenni magyar, német vagy cseh, hanem volt egyesegyedül katona.

Egy ily hadsereg vészek napjaiban nem biztos támasza a trónak, ennek csak ott támasza, a hol a katona polgári érzettől is van lelkesítve; és mint olyan a haza iránti hűséget a fejedelem iránti szeretettel kapcsolja össze.

Azon nem magyar tiszt, ki a magyar hadsereg-nél szolgál, és hiven szolgál, kétszeresen méltó a haza hálájára, mert ötet a rokonszenv ösztönzi, de nem az önfentartás kötelessége, melyet a magyarnak érezni kell. Tehát kétszeresen becsülöm annak hűségét, de ellenben kilejtem: egy perczig sem fogom türni, akármely nemzetbeli vagy nyelvű tiszt legyen, hogy ő valóságosan az engedelmesség azon körében, melyet

neki követelni kell, ha egy katonatiszt meg meri tagadni az engedelmességet, hogy ott hátráljon, hová őt az ország törvényes kormánya parancsolja, a felett haditanácsot fogok tartani.

Ha valamely katonatiszt akármely seregnél is azt mondja, hogy meggyőződésével ellenkezik, hitével, gondolkozásával nem tudja megegyeztetni az itteni szolgálatot, inkább elmegyen; azt mondom neki: a vélemény szabad, tessék, becsületes ember vagy; hanem elvenni a zsoldot, a seregnél maradni, és kötelességét nem teljesíteni, ez árulás.

Magyarországon magyar hadseregnek fenállása nemcsak hogy nem dynastia-ellenes gondolat, hanem egészen dynastiális gondolat.

Ha Magyarországnak önálló hadserege lesz, olyan lesz az, melynek hűségére és vitézségére a magyar király, kinek a nemzet hűséges alattvalója, kétszeres biztossággal támaszkodhatik; mert nem pusztán a kényszerítés parancsolja, hanem a haza és fejedelem egyesített eszmében összeforró gondolatai iránt hűség fogja lelkesíteni a hadsereget.

Ma már mindenki tudja, s a ki előbb nem tudta volna, azt Sadova megtanithatá, hogy az erő a népeknél van; s hadseregeknél csak akkor, ha a népnek,

melyből származnak, eszméit s érzelmeit képviselvén lelkesedve vannak az ügyért, melyért küzdenek.

A szabadságharcnak népharcnak kell lenni; ekkor a nép győzhetetlen.

Ha a nép fölkel, s az ellenséget ezernyi ezreinek számával, mint a hangya körülkeringeti, ki gyalog, ki lóháton, ki szekeres csoportban, használja az éjt, midőn az ágyu hiában dörög; hogy ha a nép, ki minden utat ösvényt, hidat, bokrot ismer, eltakarít az ellenség elől minden élelmet, nyakára gyújt, amit nyakára gyujtani lehet, elvágja társzekereit, nem hagyja soha pihenni, felriasztja az álom karjaiból, reácsap oldalt, reácsap hátulról, ha csatarendbe sorozza magát ellene, akkor visszavonul s egy pár óra múlva ismét újra kezdi; ha a nép ekként kel föl s kisebb csapatokban, mint a hangya örökké mozog az ellenség körül, — a nép győzhetetlen.

Nem kell a népnek puska; minek is kelljen? nem mindenik tud vele bántani, aki tud, az szerez magának.

Nem is puffogva lármázva kell a felkelt népnek járni, hanem csendben rohanni meg az éj oltalma alatt az ellenséget, mely szegény hazánk kebelét marcangolja, s ha megrohanta, fejszével, kaszával, bottal késsel szórni a halált maga körül, kanóczot vetni az ellenség társzekereibe s puskaporos gyűjtelékeibe.

Ez a népfölkelés föladata . . .

VIII.

(Közgazdászati, vasutak sat.)

Valamint Magyarországnak közigazgatási, katonai, és minden más tekintetben oly önállást akarok adni, mint a milyenre törvényeink, historiai existenciánk és elidegenithetlen nemzeti jogaink által igényt tarthatunk, úgy Magyarországnak pénz és kereskedelmi ügyeit is függetleneknek akarom, és arról vagyok meggyőződve, ha nem nyújtunk segédeszközt arra, hogy azon kereskedői intézet a magyar kereskedőknek azon segédeszközöket nyujthassa, melyeket eddig minden egyes kereskedő Bécsből volt kénytelen szerezni, soha Magyarországnak önálló kereskedése nem lesz.

Magyarország főszüksége a mü- és gyáripár növekedése. A törvényhozásnak, tekintettel a körülményekre, magát az élethez kell alkalmaznia. Ha oly helyzetben volna hazánk, hogy itt a külhatalmak konszuloikat tartanának, a gyárosoknak bekecsegtetésére szükség nem volna, kik ha a konszulus paizsa alatt élhetnek, szivesen elmennek a kaubálok közé is avagy a Zahara közepébe. Hazánkban csak gyapot 24 millió pftnyi áru fogyasztatik. Anglia háborút viselt Chinával, csak hogy gyapotjának piacot szerezzen. Mi 110 fttal drágábban fizetjük mázsáját, mint ha azt az angoloktól vásárolnók. És miért nem jönnek be hozzánk az angolok? mert itt angol lobogó nem leng-

Szükség tehát kecsegtető körülményeket idézni elő; a letelepedési jog nem elegendő, a polgári jogok megszerzésére rövidebb időt szükség szabni, mert míg az iparosok kellő tiszteletben nem részesülnek, míg a gyárállítás érdemül nem vétetik, addig a tőkék nem fognak hazánkba szivárogni.

Nálunk még könnyen magyarázható okoknál fogva nem vett oly rémületes alakot a munka és tőke közti harc, mint a gyáriparos országokban. Isten is őrizzen tőle! De hát „princiipiis obsta“. Oly kérdés ez, mely minden jóra való ember figyelmét, részvétét a legnagyobb mértékben megérdemli. — Szabad földbirtok a földmivesnek! önálló munkaképesség az iparosnak! szabad mozgás és olcsó forgalom a kereskedésnek! e három eszmének valószínűsítésével lehet megkérlelni a mult századok bűneinek átkos befolyását a társadalomra. E három nagy eszme a társadalmi körben az, a mi az „Önkormányzat“ a politikai körben. Csak ezek együtt oldhatják meg az emberiség történelmének nagy problémáját.

Hibának tartom azt, ha a közlekedési eszközök jövedelmi forrásnak tekintetnek, mert ez akadályul szolgál a szállítás olcsóságában.

Még nagyobb hibának tartom, hogy az elemi csapások, nevezetesen a tűz és jégkár elleni biztosítás nyereszkeskedési forrássá tétetik. Magán vállalkozás mellett a biztosítás, soha sem lehet általánossá. Aztán ha kölcsönösségre van alapítva, elviselhetlen teherre

válhatik, mert a kártérítés, aránylag kevesek közt oszlik meg. Szabott díj mellett pedig a vállalkozók, természetesen oly díjt szabnak, hogy nemcsak veszteség ellen óva legyenek, de nyereségre is számíthatásanak. Philantropiából bizony senki sem fekteti pénzét ily vállalatokba. Ezen drágaság okozza, hogy sokan, nevezetesen a nagybirtokosok, többnyire nem biztosítanak. Angliában ugyancsak ki van fejlődve a biztosítási rendszer s mégis ismerek nagy gyárbirtokosokat, kik sohasem biztosítanak. Ilyen például Crosley testvérek nagy szőnyeggyára Halifaxban (két szövőszéssel kezdték és most három négy ezer munkást foglalkoztatnak). Azt mondták nekem, hogy ha gyártelepük minden 12 évben egyszer leégne, kárunk kevesebb volna, mint a mennyit ennyi idő alatt biztosítási díjul fizetniök kellene.

Engem érzékenyen tud bántani, hogy az elemi csapások szerencsétlensége nyereszkesedés tárgya legyen. És én azt hiszem, hogy a polgári társadalomnak maga magát kellene egy kölcsönös biztosító nagy társaságnak tekinteni; a kártérítést az országos adóval államilag kezelni, oly formán, hogy a tűz kártérítés a házadóhoz, a jég kártérítés pedig a földadóhoz csatolt toldalék fillérekben vettesék ki. Ekkint az első, minden házbirtokosok közt felosztva, a teher alig volna érezhető.

Az országos biztosításnál, természetesen mindig utólagosan kellene a kivetésnek történni, a mult évi károk alapján; de a kárnak mindjárt meg kellene téríttetni.

IX.

(Sajtószabadság, hirlapírás.)

A sajtóval is úgy van az ember, mint a szabadsággal; a szabadságot — elvben — minden ember szereti, csak hogy egynémely ember egyedül magát, más ellenben mindenkit szabadnak óhajtana.

A sajtószabadság jótékonyosságát s áldását az emberi nemre nézve nagyobb kincsnek tartom, mintsem hogy e mellett fenakadnék a sajtószabadsággali visszaéléseken, minden emberi institutióknak megvannak fény- és gyarló oldalai s nekünk arra kell tekinteni, hogy ha több a fény- mint az árnyék- oldala valamely institutióknak, akkor az institutiót tartsuk meg.

Más hirlapot s más könyvet írni. Könyv lehet írva a jövődőségnek, könyv lehet írva a választottak kicsi számának; hirlapnál a létel föltétele: úgy írni, hogy sokak által olvastassék.

Politikai hirlapok, nem úgy mint a tudományos folyóiratok, legnagyobb részben csak mulékony érdekre számolhatnak, s az utókorra legfőlebb is csak históriai kútfők gyanánt juthatnak el; mert a változatosság s olvasmányi érdek levén életük föltétele, általában véve inkább arra való, hogy gondolatokat ébresztszenek s elveket állítsanak föl, a fölébresztett

gondolkozást bizonyos ösvényre vezetőket, mintsem egy rendszeres tannak minden legkisebb aprólékos részleteit kathedratikus szörszálhasogatással keresztül bonczolgassák. Ügyekezniök kell minden oldalról meghányás-vetés útján tisztába hozni minden kérdéseknél az alapeszméket, melyek a részletek kigyalulásánál biztos kriterionul szolgálhassanak, miszerint a fölébresztett gondolkozás eme tisztába hozott alapelvek nyomán innen egy, amonnan más ágazatot fejtegetve, idő folytával egy egészet állitson elő, a nélkül hogy a változatosság tekintetét szem elől veszitené.

X.

(Sajátmagáról).

Nyomorult porszem vagyok én, és (istenemre! nem szerénykedő hiuság mondatja velem) a leggyöngébbek egyike; de a lélek erejére nézve versenyre merem híni a legerősebbeket; s mióta sok botlásokon keresztül férfikort érve, tisztába jövek én magammal, állitsanak bár szemközt egy félvilág-uralta hatalommal, állitsanak bár szemközt felbőszült milliók nép-dühével, e kebel a maga meggyőződését csak egy hajszálig is soha fel nem áldozá, és feláldozni soha nem fogja, hanem hű marad örökön az ígérethez, hogy „sem a hatalmasok komor tekintete, sem polgártársaim heve soha el nem tántorit.“

Mielőtt nyilvános politikai pályára léptem volna, a tapasztalás által még nem szilárdult ifjuság tűzmelegével s gondolatlanságával rohantam én is a megyei élet viszonyaiba; s ha visszatekintek a rég mult időnek napjaiba, mennyi bánatot okoz lelkemnek még most is, hogy nem mindig valék elég erős az idő s körülmény szokásos hibái közt botlások nélkül megállani! és e visszaemlékezésből meggyőződésig emelkedik keblemben a hit, hogy nyilvánosság, csak nyilvánosság az, mi a hanyagot szorgalomra, az önkénykedőt mérsékletre, a kicsapongót törvényszerűsége, a romlottat tartózkodásra, a gyöngét erősödésre, az ingatag határozatlant szilárdságra vezérelheti. — Csak ennek segítségével fejlődhetik ki korán a politikai jellem, melyre különben — az igen kevés választottakat kivéve — nekünk mindennapi embereknek csak botlások s bukások után lehet eljutni.

Ha érdemekkel e hon irányában nem dicsekhetem is, de azt hiszem megütve mellemet, megvárhatom mindenkitől, hogy becsületes embernek tartson. Ki ismer, az tudja; ki pedig nem ismer, ha csak rágalmazni nem akar, nem foghatja rám, hogy bennem dicsvágy, vagy hivatalvadászat léteznék. Én, ha csak személyes boldogságom érzetétől kérnék tanácsot, istentől nem kérnék magamnak egyebet, mint nyugalmat e viszontagságos élet után, mely rám nézve nem volt egyéb, mint folytonos kín és szenvedés. Hanem mint szabad, becsületes ember mégis azt mondom: amely pontra engem a veszélyperczében a haza parancsolni fog, én azon meg fogok állani.

Uraim egyszerű polgár vagyok, nekem semmi hatalmam, semmi hatásom a világon nem volt más, mint a mely van az igazságnak, melyet isten lelkembe adott. És mégis olyanok a gondviselés utai, hogy én egyszerű polgár, a haza legutolsóbbikainak egyike, a körülmények nagyszerűsége közt, néhány órakon által azon körülményben voltam, hogy e kéz döntőleg határozott az ausztriai trón sorsa fölött.

Miként a pálmafa teher alatt nő, úgy örvend a jogban, szabadságban s honszeretetben egyesült nemzet az igazságos önvédelemnek kedves terhe alatt; s mint én aczélosodni érzem roncsolt tetememnek minden idegét e gondolatra; úgy fog e nemzet óriássá magasulni, midőn hozzá kiáltand és én végezve hivatalomnak napi szakmányát, pihenés helyett szívem lángjába mártandom tollamat, hogy hirlapom hasábjai vigyék meg országszerte a nemes lelkesítés hangjait s viszhangot keltsenek, ellenállhatlant, mint a holtakat támasztó tárogató viszhangja leszen.

Én a szabadság csemetéjének, melynek a komor mult gyakran reménytelen napjaiban egyik magvetője valék, — hű kertésze maradok mindvégig, — míg vagy összeroskadok a munka között, vagy egy élőfát látok nőni a csemetéből, melynek lombjai alatt Magyarország leszen: nagy, szabad, dicső.

Én büszkén emlékszem vissza, hogy nyilvános pályámat, mint hirlapiró kezdém. És e tekintetben jogom van némi testvéries kiméletet kérni. Nem képezhetik önök, milyen kín az, leülni az íróasztalhoz,

leirandó a mit a percz sugal — midőn keblünket indulatok dagasztják, szivünket nemes érzelmek hevitik, lelkünk meggyőződések és elvekkel van telve, — s ugyanakkor Damokles kardként látni fejünk fölött a cenzor ollóját, mely eszméinket megnyirbálja, érzelmeinket eltorzítja, gondolatainkat legyilkolja; s látni szolgálai kezében a hitvány ónt, mely egyetlen vonással eltörli, megsemmíti munkás napok és álmatlan éjek összes eredményét; és tudni, hogy a népdolgozatainkat nem a szerint fogja megítélni, a mint mi gondolkozunk, érezünk és irunk, hanem a mint az a cenzornak tetszik; tudni végre, hogy az alap, melyen állunk — szabályok által van körülírva, s ép azért ismeretlen, sikamlós alap, melynek határait a cenzor önkénye képezi . . . oh aki mindezt tudja, s még sem átkozza meg hivatását, nem tagadja meg, hogy olvasni és írni tud, hanem csüggedetlen folytatja sysiphusi kinos munkáját egyik napról a másikra, higgyék meg nekem, uraim! az a legnagyobb áldozatot hozza, mit ember hozni képes hazája és az emberiségnek.

Az, kiknek a küzdelemben kissé kiválóbb részt juttatnak a körülmények: igen sok érdeket, sok szenvedélyt, sok és hatalmas ellenséget zudit fel maga ellen. El kell készülnie lenni, hogy utja tövises leendő, le kell számolnia az élet örömeivel; tudnia kell, hogy az osztályrész, mit magának készít, a folytonos bánatalom, gyanusítások, üldöztetések és szenvedés.

Én tudtam ezt, és el valék reá készülni; és öntudatosan elvállaltam az élettől osztályrészemet. A megnyugtató öntudat, hogy lelkiismeretemben ön magammal tisztában vagyok, volt az egyedüli kár-

pótlás, melyre számíték, a melylyel birok. Még csak polgártársaim jóakaratu elismerését sem reméltem élvezhetni, mert tudtam, hogy ezt rendesen csak a halál szokta kiszolgáltatni, mely lecsillapítja a szenvedélyt, megállítja az üldözéseket, s megengeszteli az ellenséget.

Ha visszaemlékezem azokra, a mik történtek, és a mik közt az isteni gondviselésnek kiszámithatatlan rendelete szerint, én magam is az események által a szerénység porából, melyet örömet vallottam magaménak, kiemelve, némi tevékeny részt vevék; ha visszaemlékezem azon hűségre, melylyel az idők viszontagságai alatt iparkodtam az ausztriai háznak trónusát megtartani segíteni; s ha végig tekintem az árulást, hitszegést —; ha végig nézem azon hálátlanságot, melylyel ezen indulat, — mely indulata keblemnek közös volt a nemzet összeségével —, az ausztriai ház által viszonztatott: talán mentve volnék isten és emberek előtt, ha személyes boszúval, s a szenvedélynek némileg fölingerült hangjával mondanám azt, hogy velem rendelkezhetik isten akár mint ez életben; bocsáthatja reám a bürökpoharat, vagy a számüzetést; de egyet nem bocsáthat reám soha, azt nem, hogy én valaha az ausztriai háznak alattvalója legyek. Azt nem bocsáthatja reám isten sem; mert az embernek, ki el van határozva valamire, bár lánczokba szorittatnának minden tagjai, mindig marad elég ereje meghalni tudni, ha magát máskép meg nem mentheti.

Mi 1848—49-ben egy óriás harczot vívtunk. Nem mi valánk a támadók. Akkoron mi békét óhajtánk, nem forradalmat; nemcsak forradalomra nem valánk készen, de még csak védelemre sem. Védtelen mellnél, s üres kezeknél alig volt egyebünk, a mivel kezdetben a támadónak utját álljuk. — De utját álltuk, utját birtuk állani; mert meg volt népünk keblében a nagy tettek nemtője, az önfeláldozó honszeretet, mely a törpéből is óriást csinál. Mintegy lábdobbanásra állottak elő a földből a bajnok seregek, — mintegy varázsütésre az alföld hallgatag városai sürgékeny hadszer-gyárakká változtak; puszta tenyerünk-ből nőttek halomra a raktárak, a békés munkás nép fiai harczedzett katonákként sorakoztak a hon háromszinü zászlói alá, — kik szemhunyorítás nélkül néztek a halál szemébe, hymnuszt énekelve rohanták meg a halált szóró ütegeket, s mosolylyal ajkaikon hulltak el ezrenként a hazáért, ök a névtelen félistenek! kik tudták, hogy még csak nevöket sem jegyzi fel a história, s kiknek ismeretlen nagysága előtt ép azért bensőbb pietással kell meghajolnunk, mint azok emléke előtt, kiknek nevét a história dicskoszorúval övedzte körül. Igaz, mindez hiába vala. Árulás és idegen erőszak, mely százezrenként szórta friss fegyveres csordáit véres győzelmekben megritkult soraikra, — erőt vett rajtunk, de csak is ez vett rajtunk erőt, nem az osztrák, azt névtelen félisteneink oda dobták az orosz czár zsámolyához segítséget koldulni, s koldulva bevallani a világ előtt, hogy saját erejével nem képes a magyart meghódítani.

Nemzetem úgy akará, hogy e rémületes vészen keresztül én kormányozzam a statushajót, s én alakítsam ténynyé a nemzet akaratát: meg nem ha-

jolni az önkény s erőszak előtt. S az osztrák, ki sejteti sem képes az ösztönszerű magasztaltságot, mely egy romlatlan honszerető nép keblét dagasztja, az osztrák csak bennem látta, csak bennem kereste tervei akadályát, elhitette magával, s szerette volna elhíttetni a világgal is, hogy a nemzet lelkesedése csak állelkesedés, melyet én idéztem elő mesterkélással, csábításokkal. A balgatag! ő nem ismeré a helyzetet, nem nemzetemet. Ha nemzetem engem a vész napjaiban vezérévé tön, s ha vezérletem alatt bámulatos erélyt fejtett ki, az nem onnan van, mintha én lelkesítettem volna fel a magyar népet, hanem onnan, mert szívemnek minden dobbanása a nép szívének dobbanásaival azonos vala, mert bennem a nép személyesítve találta érzelmeit, óhajtásait, határozatait, s mert én csont a nép csontjából, test a nép testéből, tolmácsa valék annak, mit a nép ösztönszerűleg éreztet, s tetté érlelém, mit a nép akart.

S ez így van most is. A szikra, mely keblemben pislog a nemzetem kebelét melegítő tűznek egy szikrája csak. A magyar nép és én egyet érzünk, egyet akarunk. Én sem érezni, sem gondolkozni nem tudok másképp, mint a nép érez és gondolkozik. Köztünk nincs, s nem is lehet különbség, nem mintha a nép velem egy volna, hanem mert én vagyok egy a néppel.

Nem egyszer lázassá hevült keblemben a vágy, hazánk szabadságnapjának melegét, bárcsak néhány rövid perczen át is élvezhetni; mielőtt sokat hányattott fejemet örök nyugalomra hajtánám. De koromban az évek, s viszonyaim közt a bú sulya, hamar gördítik az életóra fenmaradt homokszemeit. Legyen

meg az Isten akarata. Én nem hiszem, hogy szükséges emberek vannak a nemzetek életében. A természet semmi irt nem tür. Egy ember kidül, helyét más foglalja el; s életrevaló népnél, minő a magyar, minden kornak szüksége találand mindig személyesítöt.

Hazám viszontlátásának reménye csaknem az egyedüli kapocs, mely még az élethez köt.

Hiszen magyarnak születtem, s mi magyarok nem birunk a világpolgárság azon fokáig elmállani, vagy ha ugy tetszik, felemelkedni, hogy hazánkon kívül hont találhassunk. A „nescio quo natale solum dulcedine trahit“ leirhatlan erővel lüktet szivünk minden dobbanásában. Nálam talán még erősebben mint sok másoknál, mert nagyon régóta vagyok hontalan. Én fel tudom fogni ama velenceit, ki bünt szinlelt, melyért számkivetéséből haza kellett vitetnie, hogy halálra íteltessék, miszerint hazáját bár csak a „sóhajók hidjáról“ még egyszer láthassa. Ah mert az ő hazája igazságtalan, kegyetlen lehetett egyes polgárai iránt, de független volt, saját sorsának szabad ura.

Tizennyolcz éve eszem a számkivetés keserü kegyerét, melyet, mert tiszta, de üres kézzel vettem búcsut hazámtól, csak nélkülözések közt keserves munkával valék képes megszerezni örömtelenül. — Embernek, ki szereti hazáját, miként én szeretem mindig kinos a hontalanság; kétszeresen az, ily helyzetben; és irtózatos a gondolat, hogy fáradt csontjaim tán idegen földbe fognak örök nyugalomra tétetni, mint tétettek széjjel két világrészben előbb,

anyám s két testvérem csontjai, utóbb leányomé s nőmé; és velök családi boldogságom, mely egyedüli vigasza volt hazafiui bánatomnak.

De bár mennyire sovárogoz is lelkem hazám felé, e sovargásnak engedni tilt az elvhűség s a kötelesség.

Volt idő, midőn nem tartottam szabadnak fenyegetett életemet, hitem és vallásom megtagadásával biztosítani.

Még kevésbé tartom szabadnak a száműzetés keserveitől politikai hitem árán megszabadulni.

Fogok-e még valamit tehetni hazánk függetlenségének visszaszerzésére? nem tudom. Ez a körülményektől függ, s függ mindenekfölött a nemzet magatartásától. Nemzetünk elég erős arra, hogyha akarsorsának ura lehessen. Sorsa Isten után, saját határozottságától függ — egyes polgár csak annyi erővel bír, a mennyit neki a nemzet kölcsönöz. Ha a mult, ban némely nagy dolgoknak leheték eszköze, az érdem a népé, nem az enyim. Én csak tükör valék, mely a kapott világot visszasugárzá. A világ a nép vala. A mely perczben önbizalom-rontó cselszövények folytán e világ meghomályosodott, én tehetetlenné váltam. A mult a jövődönök tüköre.

Engem az alkalom, hazafiui kötelességem önzéstelen teljesítésére mindig késznek fog találni. De ha ugy akarnák a végzetek, hogy hazánk függetlenségének visszaszerzésében napszámos többé nem lehetnék; legalább egy élő tiltakozás gyanánt akarok s fogok véglehelletemig állani minden ellen, mi hazám függet-

lenségének s nemzeti önállásának akármi áron, akárminő föltételek alatt, megcsonkítására van irányozva.

Nagyon sovárgom hazámat viszont láthatni, de csak a független vagy függetlenség felé törő magyar hazát szabad viszont látnom, az állami jogállásról lemondó Magyarországot nem.

Oda jutottunk-e már a gyanusítgatások között, hogy emlékeztetnem kelljen, mi az a „magas piedestal“, melyre állítva vagyok?

A tizennyolcz évi hontalanságnak nyomor börtöne, melynek ajtaját még most is csak a reversalisok és elvmegtagadás kulcsával nyithatnám meg.

Hogy e hosszú nyomor és keserűség közben saját emberségemből álltam meg a szenvedések viharát becsületesen, s ha idegen földön sok nemes rokonszenvre, sok hű baráttra találtam is, de saját személyemre nézve senki „nagylelkűségének“ egy morzsával sem vagyok kötelezettje, az önérzetem kincséhez tartozik, és ez rendén van.

Hanem jöttek idők, midőn a hazafi keserveihez irtózatossal családi csapások súlya is járult, melyek a számüzöttnek magánéletét vigasztalhatlan örökbúba meríték, s járult oly időkben, midőn ugyancsak nem mondhatám el, mint ama római, hogy „*cladem domus meae secunda fortuna publica consolatur*“, özönlöttek felém a világ öt részéből, baráttól, ellenségtől, ismeretlentől a részvétnek meleg szavai, és — nem tagadom — fáj, hogy azon hajdani barátaim köréből, kik most jobb oldalon ül-

nek, soha a legkisebb részvétnek még csak egy hangját sem hallottam. — Intrigát, ellenségeskedést akár mennyit, de „nagylelküséget“, sőt csak részvétet is — soha.

Ez is rendén lehet. Elviselem én, míg saját erőmmel birom — az élet reám mért terheit. Ha nem birom, megtöröm alattuk, de sem meg nem hajlok, sem senki hálájának, senki nagylelküségének mankójára nem támaszkodom.

Viszontagságteljes, de nem eredménytelen életem estendén annyit jogom van megkövetelni minden magyartól, hogy érezze miként e szó: én, politikai pályámon soha tekintetbe nem jött, s nem is jövendő soha. Bármilyen alant álljanak is egyébként tehetségeim, egyben legalább nem ismerem el felettem elsőbbségét senkinek múltban, jelenben és jövőben, és ez hazafiui indulatim önzéstelensége.

Én nemzetünk jogait és hivatását, s e jogoknak és hivatásnak megfelelő képességét illetőleg, igen határozott meggyőződésekkel bírok, melyektől — ha egyedül maradnék is velök széles e világon — soha és semmi körülmények közt el nem állok, mert e meggyőződések hazánk állami létének alapjára vonatkoznak. Reform-kérdések körül, még a kormányforma kérdését is közéjük értve, szabad sőt esetleg hazafiui kötelesség is lehet a transzaktió, mint részletfizetés elfogadása, csak valóban részletfizetés természetével bírjon, jogot fel ne adjon s a helyes irányban tovább haladásnak utját ne vágja. De a hol egy,

milliókból álló ezredéves nemzet állami életének alapja forog kérdésben, ott én a transzaktiókat semminemű feltételek alatt sem szabadoknak, sem magának az állami létnek feladása nélkül lehetségeseknek nem tartom.

És mert az élet, a sokszerű tapasztalás, a tudomány s a történelem bölcselmének gondos észlelése azon meggyőződésre vezettek, hogy a nemzetek életébe vágó válságos problémáknál mindig csak egyetlen megoldás lehetséges, hogy ezen egyen kívül akár mely bölcsesség is hiában keres megoldásokat, s hogy keresésével végtére sem ér el egyebet, mint azt, hogy a mesterkéltnél módosított kutatásának maga a cél esik áldozatul; és meggyőződésemet semminek, még az összes élő nemzedék ellenkező meggyőződésének sem rendelhetném alá.

Az én vezérelvem az: hogy hazánk állami függetlenségét s nemzeti önállóságát feladni, vagy annak megcsönkítésébe beléegyezni, nem csak nem kell, de nem is szabad semmi körülmények közt, semmi nyomás miatt, semmi áron.

Nincs ezen vezérelvben semmi tulbizakodás, semmi nyugtalankodási viszketeteg. Életfeltétele az fajunknak; nemzet vagyunk, s jogunk is erőnk is van, hogy ne engedjük magunkat tartománynyá sülyeszteni. Jogunk is erőnk is van, hogy öncél legyünk, s ne idegen céloknak eszköze.

Nem is oly elv ez, melyet csak mi állítottunk volna föl 1848—49-ben; mi csak védtük azt törvénynyel előbb, midőn fegyverrel lőn megtámadva. Az elv oly régi, mint a magyar név Európában. Alap-

elve az a magyar államjognak. Őseinknek ezredéves szent hagyománya, a jövő nemzedékeknek elidegeníthetlen öröksége, melyhez ragaszkodni elengedhetetlen kötelesség, mint őseink ragaszkodtanak rendületlenül.

Nekem hazánk függetlensége polgári hitvallásom Istensége.

Az Isten nem halt meg, bár ha oltára körül a hivek meggyérültek is. Az ámtások köde szétfoszlik, a csalódásokból kiábrándulnak. És a hivek sorai újból megtömörültek az oltár körül.

Megöszültem a tapasztalásokban gazdag szenvedések iskolájában, az évek sulya, s a bú és bánat alatt. Nekem személyemre nézve nincs semmi várni, nincs semmi kívánni valóm, sem a nemzettől, sem az élettől. De keblemben fiatal erélylyel él, s fog élni halálomig a kötelesség érzete hazám iránt.

XI.

(Vegyesek.)

Természet elleni politikai rendszerek is soká tarthatják fen magokat, mert a népek türelme s a kétségbeesés közt hosszú ut fekszik; de vannak politikai rendszerek, melyek azáltal, hogy soká tartottak, erőben nem nyertek, hanem vesztettek s végre elkövetkezik a perc, midőn azo-

kat tovább tartogatni veszélyes volna, mert hosszú életök megérett arra, hogy meghalhassanak, halálban pedig osztozni lehet, de azt kikerülni nem. Tudom én, hogy elvénhedt rendszernek, mint elvénhedt embernek nehéz megválni egy hosszú élet eszméjétől; tudom, hogy fáj darabról darabra összedölni látni, mit egy hosszú élet építgetett; de midőn az alap hibás, a dőlés fatuma kikerülhetlen.

A ki az országot akarja elfoglalni, a népet akarja elfoglalni, — mert az ország maga eszméletlen föld; az önkény jármát nem a föld, hanem a nép fogja hordani.

Az ország szabadsága a nép szabadsága! ha az ország szabadságát fegyverrel eltörlik, a népet tették szolgává, a nép szabadságát törlötték el.

Dynasztia iránt, mely népeinek szabadságára támaszkodik, keletkezni fog mindig lelkesedés, mert szivből hű csak szabad ember lehet; a kit nyomnak, az csak szolgálni fog, a mint kénytelen, de bürokratikiák iránt lelkesedés nem keletkezhetik. Életet és vért adhatnak a népek szeretett dynasztiájokért, de egy nyomasztó kormányrendszer politikájaért egy verébfünek sem lesz kedve soha meghalni.

Minden szövetségi érintkezések mellett is élni nem fog azon nemzet, mint azon ember sem, kit nem saját életerejé tart fen, hanem csak másoknak gyámolítása.

A kinek keze egy nemzet zsebében, s kinek kezében egy nemzet fegyvere: az ezzel a nemzettel rendelkezik.

A tétlenül elfecsérlett perczet a mindenható sem adhatja vissza.

Nem dicstelen a lap, melyet a magyar nemzet a 48-ki elhatározás folytán a történelem könyvébe igtatott. S habár egy idegen nagyhatalom jogtalan fegyvereinek sulya alatt sikerült is az árulásnak nemzetünk önbizalmát megrendíteni, s a megrendített önbizalommal karját elzsibbasztani; a hősiességet, melylyel jogait védte volt, csodálattal kísérte a világ; nem érdemlett bukásának rokonszenvvel adózott, s nemzetünk életrevalóságának amaz óriási revelatiója, — melynél a sikerhez csak egy kissé több kitartás hiányzott — annyit mindenesetre eredményeze, hogy ugy a hatalmak politikájában, mint a népek érzelmeiben, a magyar nemzet még bukásában is, azon önczélú életerős tényezők közé lön sorolva, melyekkel az európai történelem progressusában számolni lehet, számolni kell, s melyeknek a történelem logikája jövendőt ígér, hacsak a história önálló tényezői sorából öngyilkos kézzel maguk magukat ki nem törlik.

A magyarnak most csak két teendője van. Egyik: felállani tömegben a haza földét megszállott ellenség agyonnyomására. — A másik: „emlékezni“.

Ha a magyar e kettőt nem teszi, akkor oly gyáva nyomorult nép, melynek neve a világ históriájában

ugyanazonossá lesz a szégyen- s gyalázat-névvel; akkor a magyar oly gyáva nyomorult nép, mely megfertőztette ősei szent emlékét, melyre maga az örökévaló isten azt fogja mondani: „Bánom, hogy teremtettem“, akkor a magyar oly istentől elátkozott nép, melytől a levegő meg fogja tagadni éltető erejét, melynek kezei alatt a televény buzaföld sivatag homokká fog változni, melynek közelítésekor kiaszik a szomjat enyhítő forrás, ki hontalanul bujdosandik a föld hátán, ki hiában kérendi az irgalomtól az alamizsnának száraz kenyerét, kit alamizsna helyett arczul csapand az idegen faj, mely őt saját hazájában vándor koldussá teendi, kit mint a gazdátlan ebet büntetlenül verend agyon bármely gazember; olyanná lesz, mint a bélpoklos, kit minden ember kerül, mint az indus pária, kire az ebeket uszítják. Hiában forduland a vallás malasztjához, neki nem adand az vigasztalást. Isten! kinek teremtési mívét gyávasága által meggyalázta, nem bocsátandja meg bűneit sem ezen a világon sem a másikon; a leány, kihez szemeit felemelendi, seprővel hajtandja el a küszöbről, mint a rühes állatot, neje utálattal köpend gyáva szemei közé, s gyermekének első szava az lesz, hogy apját megátkozza.

Borzasztó! borzasztó! de így lesz. Az átok kérélhetlen esküjével esküszöm a szabadság istenére, e hont vérrel szerzett őseink meggyalázott emlékezetére esküszöm, hogy így leszen, ha a magyar faj oly gyáva, hogy tömegestől fel nem kel, Jellachich szolgálókat s a szerb rablókat és minden árulót, ki a magyar ellen karját emelni meri, összezuzni, mint zuzza a fergeteg az utjába vetett kötetlen szalmaké-

vét, s ha oly gyáva lesz a magyar faj, hogy szétzúván az ellenséget, meg tudna bocsátani vagy egy perzig is elfelejteni az árulókat és az árulást.

Ima 1849. márczius 15-én.

— Isten segits, Isten könyörülj!

Te ültetéd el egy napon a szabadság fáját s apólad a sötét századokon át és védelmezéd vihar és rosszszellem ellen.

Mikor az ember lelki sötétségben vadállatként pusztitá az embert új tanok miatt; mikor a keresztes hadak rohama pusztító árként kergette kelet felé agyrémei csalképeit; mikor a középkor depravatiojából emelkedett fellegek 30 éven át hullaták a fanatizmus véresöit: akkor szent lelked a végetlen világ sáharában egy oázis teremtésével foglalkozott, hol a véres harcokban megtisztult emberi vágyak megpihenjenek.

Egy világot borít már a fa lombjaival; tavaszod kinyitá a századokon át fogamzott bimbókat; tartsd meg uram a szabadság fáját s engedd, hogy a kiomlott ártatlan vévérért, a kiszenvedt népeknek dúsan teremje gyümölcseit.

„Isten segits, Isten könyörülj!”

A kápolnai csata után az elhullt magyar vitézek sirhalmain.

— Fölséges ur! Árpád hadának istene! Nézz alá csillagtrónusodról könyörgő szolgálóra, kinek ajkáról millióknak imája szól eged kárpitja felé, magasztalón áldva mindenhatóságodnak munkás erejét.

Istenem! fölöttem napod ég, térdem alatt elhullott vitéz testvéreimnek csontjai nyugosznak: fejem fölött kék az ég, lábam alatt pirossá lett a föld ős-apáink unokáinak szent vére által.

Csak hadd égjen napod teremő sugára, hogy vér fölött virág nőhessen, mert a porladó tetemek koszoru nélkül nem hamvadhatnak.

Isten! Ős apáim s népeknek nagy istene! hallgasd meg ezután s áldjad hadainknak bömbölő szózatát, melyben vitéz népeknek karja és lelke mennydörög — széjjeltépni az önkénynek bilincseket osztó vaskarjait.

Mint szabad ember térdelek ez uj temetőn véreim roncsolt tetemein! Ily áldozatok után szentté lett földed, ha bűnös volt is; Istenem, e föld és sirhalomok fölött rabnépnek élni nem szabad.

Atyám, atyáinknak nagy atyja! milliók felett hatalmas ur! ég, föld s tengereknek mindenható nagy istene! E csontokból dicsőség nőtt ki, mely nemzetem homlokán ragyog — a porokat szenteld meg te kegyelmeddel, hogy a szent ügyért elhullott testvér bajnokok szentül nyugodjanak hamvaikban. Amen!

Kossuth alkotmányterve a magyar nép számára.

1851-ben Kiutahiában letartóztatásom alatt kérdés intéztetvén hozzám, miként gondolom jövőben kiegyenlíthetőnek azon nyelv s nemzetiségi viszályt, mely 1848-ban oly szerencsétlen befolyással volt a szabadsági mozgalmakban? e kérdésre szolgált feleletül az itt következő:

Javaslat Magyarország jövő politikai szervezetét illetőleg.

Főalapelv: a *Népfelség* vagyis *Önkormányzat*.

Nép alatt értem a honpolgárok egyetemét.

Ezenértelmezés jogegyenlőséget, annál fogva egyetemes szavazatjogot feltételez.

Azonban a honpolgárok egyeteme választói jogának gyakorlatával, s az ezen választásból kifolyó megbízások csak az államot összesen érdeklő tárgyakban képezhetik a népfelség organumát.

Vannak ennek más organumai is.

Az egyén — az egyéni jogok körében — a család a családi ügyekre nézve, a község a községi ügyekre s a megye a megyei ügyekben szerintem szintoly sértetlen organumai a népfelségnek, miut az összes nemzet nemzeti ügyekben.

Sok család rosszul vezeti a családi dolgait, de azért nincs oly korlátlan despotismus a világon, mely magát a családi ügyek gyámnokává felvetette volna, azon ürügy alatt, hogy ő azokhoz jobban ért.

Szintugy mint a családnak, önkormányzati szabadsággal kell birni az egyénnek, a községnek, a megyének.

Szabad országban, a polgároknak önkormányzati

szabadsággal kell birnia, mindazon jogok gyakorlatában, melyek őket mint egyéneket, mint családokat, mint községi s megyei tagokat megilletik.

Az egyén jogai nem függhetnek a család, a község, a megye, az állam kényétől; ellenkezőleg a családi kényuralom ellen pártfogást kell találniok a községben, a községé ellen a megyében, a megyéé ellen az államban; s az államé ellen — az egyéni, családi, községi, megyei önkormányzat elvének az alkotmány által elismert sérthetlenségében — mint szintén a megye azon jogában, hogy az állam kényuri parancsaitól a végrehajtást megtagadhassa; — a köztisztviselők felelősségében, melynek valóságát biztosítsa az, hogy minden egyénnek, családnak, községnek s megyének joga legyen panaszt emelni akármely köztisztviselő ellen, bármi magas helyzetű legyen is az, s a nyilvánosság által ellenőrzött független bírák által a hatalommali visszaélést megboszultatni.

A mely szabadságot követelem az egyéni jogok számára, követelem azta családi, községi, megyei önkormányzat számára is.

Szabad embert nem elégitheti ki a politikai szabadságnak azon paránynya szétmosott adagja, mely abban határozódik, hogy időszakonként egy-egy szavazatot vet, ezerek vagy milliók szavazata közé a választásoknál; neki sérthetlennel kell magát éreznie egyéni jogaiban, s szakadatlan befolyással kell birnia községi s megyei ügyeiben.

Ennél fogva:

I. Az egyéni jogoknak el kell az alkotmányban számoltatniok, s ki kell mondatni, hogy azokat a törvényhozás sem nem módosithatja, sem el nem törölheti.

Ezen jogok közé tartoznak némely egyebeken kívül a *gondolat szabadsága* (szabad sajtó), a *lelkiismeret szabadsága* (vallás) s az *egyesüles szabadsága*.

Ezen szabadságoknak határa egyedül a mások hasonló szabadságának sérthetlensége.

A mi egy embernek szabad, szabadnak kell lenni többeknek is együtt. Szám a jogban különbséget nem tehet.

Szerintem tehát a sérthetlen emberi jogok közé tartozik egyesülhetni másokkal az egyéni szabadság körében akár erkölcsi, akár anyagi érdekek kifejtése, gyámolítása s biztosítása végett.

Egy hiten, egy valláson levő egyének egyesülnek. Ime az *Egyház*. Egylet az, s nem egyéb; társas szövetkezés, mely magát szabadon rendezi s kormányozza. — Nincs semmi köze az állammal, s az államnak nincs semmi köze ö vele.

Vannak országok, hol a lakosok különféle nyelvet beszélnek, s annál fogva különféle fajhoz, vagy ha úgy tetszik nevezni nemzetiséghez tartoznak; — de vagy egyesesen laknak más fajokkal, vagy ha kisebb nagyobb tömegekben bár, de az államnak természetileg s históriailag delimitált földterületén laknak.

Mit fognak cselekedni nemzetiségök érdekében? Fel fogják osztani az állam territoriumát nyelvek szerint? — ez vagy gyakorlatilag lehetetlen, mert keverve laknak más fajokkal, vagy legalább lehetetlen az állam felbomlása, s így a többi polgárok jogainak s biztonságának sérelme nélkül. Az állam nemzetet feltételez, — de a „nemzet“nek nem a nyelv egyedüli criteriuma. Nyelvegység még nem képez nemzetegységet, s nyelvkülönbség nem akadályoz nemzetegységet. Anglia s az éjszak-amerikai egyesült statusok

nyelve egy, de egy nemzet nem lesznek soha. Másrészt az éjszak-amerikai egyesült statusokban van angol, irr, francia, spanyol, hollandus, német, olasz s isten tudná mi más nyelvet beszélő lakos s egy és más közülök milliókra menő, de azért minden nyelvkülönbség mellett nem képeznek-e egy nemzetet? s minő borzasztó gondolat volna az egyesült statusokat nyelv szerint akarni felosztatni! — A vagy nem egy nemzet-e Schweicz azért, mert vannak német, francia, olasz és wallon nyelvű lakosai?

Mit fognak tehát egy államnak nemzeti egyetemét képező több nyelvű lakosai cselekedni, nemzeti érdekeik biztosítására s kifejlesztésére?

Azt fogják tenni, mit vallási érdekeik biztosítására s fejlesztésére cselekesznek.

Egyesülni fognak.

Nyelvközösség úgy mint vallásközösség társas érdek. Társadalmilag kell azt előmozdítani a statusban, nem pedig a status felibe emelni, mit a status felbomlását vonná maga után.

Felveszem például a vallási érdek köréből azon egyházat, melynek magam is tagja vagyok, az augsburgi vallástételt követő evangélikusok egyházát. Miként kormányoztatott az Magyarországon, míg Magyarország szabad volt? — Kormányoztatott: a községi egyház közgyűlése s a közszavazat útján választott lelkipásztor s helybeli felügyelő által — több községi egyházak egyesítve voltak esperességekbe (senioratus), s ezek kormányoztattak az esperesekhez tartozó egyháztagnak közszavazatával választott seniorok s senioralis világi felügyelők, mint szintén az egyházak községi közgyűlései által választot espereségi gyűlés által — ismét fellebb több esperességek

egy-egy kerületbe (superintendentia) egyesítettvén; — a kerületek kormányoztattak közszavazat utján választott superintendesek, kerületi felügyelők s kerületi közgyűlések által; — mindezek felett állott végre az egyetemes egyházgyűlés, hol a kerületek főtisztviselőik által, az esperességek követeik által valának képviselve, hol azonban az evang. egyház minden tagja szójoggal birt; — ezen gyűlésnek elnöke lévén a világi főfelügyelő, egyház-községenkint összeszedett közszavazat utján választva, kinek egyszersmind tisztében állott a közgyűlés határozatait végrehajtani, s az egyház érdekeit a törvényhozás és kormány előtt képviselni. — Ezen kitünőleg demokratiai szerkezetű organisatio utján az evangelikus egyház — ámbár tagjai más vallásuakkal keverten szét voltak szórva az egész hazában, mégis teljes társadalmi egységgel bir — *s anélkül, hogy magának territorialis hatóságot követelt volna az országnak csak egy talpalatnyi földje felett is, az egyházi érdekek körében (a felekezeti iskolákat is beleértve) tökéletes és sikeres önkormányzatot gyakorolt.*

Hasonló módon kell eljárni a nemzetiségi ügyben. Társas ügy az is, mint a vallás.

Tehát az egy nemzetiséghez tartozó honpolgárok, nemzetiségi érdekeik előmozdítása végett társaságba állnak, községenkint képviselet utján kerületi egyleteket képezendnek s a kerületeket egy köz *nemzeti egyletbe* összeforrasztandják, s adnak maguknak oly szerkezetet, a mint nekik tetszik — választanak nemzeti főnököt, czimezendik őt Vojvodának, Hospodárnak, a mint tetszik, egyesítendik, ha ugy tetszik, nemzeti társas egyletükkel egyházuknak, iskoláiknak, kormányzatát; csinálnak maguknak szabályzatokat,

kormányozandják egyletüket ezen szabályok szerint; szóval társas önkormányzati teljes szabadsággal gondoskodandnak mindazon erkölcsi s társas érdekek előmozdításáról, miknek összegét „nemzetiség“-nek nevezzük.

Ezen egyesületnek nincs semmi köze az állammal, az államnak nincs semmi köze ő vele. Az állam nem kíván tőle egyebet, mint hogy gyűlései nyilvánosak legyenek, miszerint ha törvényt sértenének, a törvény uralma fentartathassék.

Igy lehet, így kell a nemzetiségi érdekeket biztosítani az egyéni jogok körében társadalmilag.

II.

A mi a községet illeti.

A község szabad és független községi ügyeinek igazgatásában. Szerkezete a közszavazat (suffrage universel) sérthetlen jogára van alapítva.

Az alkotmány meghatározza a tulajdonságokat, melyekkel kisebb vagy nagyobb számú család aggregatumnak birni kell, hogy községgé lehessen. Több lakott helyek is egyesíthetnek egy községbe.

Az alkotmány kimondja, hogy a közszavazat jogsérthetlen s változtathatlan — s hogy minden községi tisztviselő elmozdítható a község által — de ezentul sem a megye, sem a kormány, sem az országgyűlés nem avatkozhatik a községek beligazgatásába.

Következőleg minden község időszakonként maga határozza meg, mily nyelven viendi a községi igazgatást: — jelentéseit, levelezéseit a megyéhez, kérelmeit a kormányhoz, törvényhozáshoz azon nyelven

intézi — válaszokat, határozatokat a megye útján a kormánytól azon nyelven veszen, melyet a megye magára nézve megállapított; — de ha ezen nyelv nem ugyanaz volna, mely a községé; a megye hasábosan fordítást fog közleményéhez csatolni.

Azonban az alkotmány biztosítja a kevesebbiség számára egyénenkint azon jogot, hogy panaszt, kérelmet a községhez saját nyelvén intézhessen, s a községi bírák előtt magát saját nyelvén védhesse.

A községi nevezet mellözhetlen föltételei közé tartozik legalább is egy elemi község-iskola alapítása.

Ez iskolában — a hol több vallásbeliek a lakosok — vallásos oktatás nem adatik. Az errőli gondoskodás minden felekezetenél saját egyházát illeti. Ha egy vallásuak a lakosok, a községnek szabadságában áll, a vallási oktatást is felvenni iskolájába; — de miatta sem más vallásu növendékeket kizárnia, sem a vallásos oktatásbani részvétet kötelezővé tenni nem lehet.

Ezen iskola a község igazgatósága alatt áll. Annál fogva a tannyelvet is a község határozza meg.

De a tanítási s tanulási szabadságot biztosítja az alkotmány. A községbeni más nyelvü kevesebbiség vagy akármi egyletek (mint az egyház, a nemzeti egylet, földmivelési-, ipar- s kereskedelmi egyletek stb.), sőt minden egyes ember is joggal bir iskolát nyitni (nyilvánosság, ellenőrség alatt) s mindenkinek joga van iskolát választani.

Az elemi községi iskolákra nézve a megyének, kormánynak, törvényhozásnak nincs joga azoknak igazgatásába avatkozni — de az állami közérdekek szempontjából a törvényhozás meg fogja határozni a közoktatási miniszteriumot, minél kevesebbre szorítkozni nem szabad.

Igy például: minden polgárnak kötelessége a hazát megtámadás ellen védeni: tehát a hazának joga van megkívánni, hogy ezen kötelesség teljesítésére minden honpolgár képezett legyen. Annálfogva az elemi katonai oktatásnak (testtartás, mozgás, sorakozás s az egyszerű alapszabályok) már a községi iskolákban el kell kezdeni. Az iskola kormányzatával megbizott községi tisztviselő felelős a kormánynak a kiszabott minimumért. Annálfogva a kormány felügyeleti hatósággal leendő felruházva, melyet azonban csak a megye útján gyakorolhatand.

Ily szerkezettel míg egyrészt a népfelügyelet a községben teljes valósítást nyer, másrészt, mind a nemzetiségi érdekek, mind a kevesebbiségi s egyéni jogok biztosításának a községekben meg lesz felelve.

Azonban a község s annak közzavazatilag választott tisztviselői nemcsak önkormányzati testületet képeznek, hanem egyszersmind végrehajtói is leendnek a megye határozatainak, a kormány rendeleteinek s a törvényeknek, mindazon ügyekben s érdekekben, melyek a megye, kormány s törvényhozás hatóságához tartoznak.

Ez a valóságos demokraczia. — A nép hozza a törvényeket s a nép a végrehajtó is.

Annálfogva, hogy a kormányzat sikeresítése biztosítva legyen, azon községi tisztviselők, kiknek köréhez tartozandik, a törvények s felsőbb rendeletek végrehajtása, felelősek a kormánynak s megyének a végrehajtásról.

A kormány azonban a községgel egyenesen nem közlekedhetik, a községhez, egyenesen nem intézhet rendeleteket. Az illető megye útján kell azt tennie.

Ez szükséges, miszerint a község oltalmazva

legyen a kormány részéről minden kényuralom ellen. Ha mégis sértve találná magát a község: vagy vádat emelhet a kormány ellen az illető bíróság előtt, vagy panaszos kérelemmel járulhat az országgyűléshez. — Megyei visszaélés ellen pedig a kormány folyamodandik.

III.

A mi a megyéket illeti.

A megyék számát s határait a törvényhozás határozza meg. — Ha csak fontos ok nem forog fenn, a történelmi felosztást nem tanácsos változtatni.

A megyei beligazgatásra tulajdon azon népfelségi elvek lesznek alkalmazandók, melyeket a községre nézve felállítottam.

Mindenre nézve, mi a megyei önkormányzat köréhez tartozik, a megye tökéletesen független hatóság. Statutumokat hozhat belkormányzatára; — de minthogy egy évi megyei gyűlés nem bírhat több joggal, mint egy másik évi: a megyének nem tartozhatik hatásköréhez egy éven túl terjedő terheket róni a megyei lakosokra, mert azokra nézve a következő évi megyei gyűlés többé nem bírna rendelkezési hatósággal. Adóssággal tehát a megyei lakosokat specialis törvény általi felhatalmazás nélkül nem terhelheti. — Mint szintén oly jogokat sem tulajdoníthat magának, melyek az összes nemzet souverénitásához tartoznak (például pénzverés vagy papirpénz kibocsátás avagy kibocsátási engedély.)

A megye áll: megyebeli községek által közszavazat útján időszakról időszakra választott képviselőkkel, kik azonban megbizóik által mindig visszahívhatók.

A választási időszakot s a visszahívás módját a törvény határozza el.

A megyei közgyűlés, a választás utáni első összeüléskor többség által elhatározza, minő lesz a megyei közigazgatás nyelve a jövő választásig. Azon fog levelezni a kormánnyal (ha azon nyelv nem a magyar, magyar fordítást is ragasztván hozzá) s a kormánytól is hasonló módon veszen feleletet s rendeleteket. Eredetinekmindig azon szövegvétetik, mely a megyének hivatalos nyelve.

De a kevesebbség jogának itt is, mint a községben tiszteletben kell tartatni. Mindenki szólhat saját nyelvén a megyei gyűlésekben — s panaszokban, kérelmeknél, ügyvédletnél a megyei tisztviselők s megyei bíróságok előtt kiki saját nyelvét használhatja. A megyének a bíróságok számára tolmácsokról gondoskodni kötelessége.

A megyei közgyűlés saját választása utáni első alkalommal megválasztja a megyei tisztikart, mely utasítását, a megyegyűléstől kapja s annak felelős. Ha tisztviselővé a képviselők közül választatnék valaki, megszűnik képviselő lenni, s helye új választással pótoltatik az illető község részéről. Tisztválasztásoknál senki sem bir kizárólagos candidationalis joggal, minden megyegyűlési tag proponálhat, s ha más két tag támogatja a javaslatba tételt, a proponált személy candidatusnak tekintetik. A képviselők számának legalább kétszer annyinak kell lenni, mint a tisztikarnak. Több lehet, — a megyétől függ e részben rendelkezni.

A kormány végrehajtás végett a megyékbe s községekbe rendeleteit a megyegyűléshez küldi.

A megyegyűléseknek nincs jogukban a kormány-

rendeletektől a végrehajtást megtagadni, azon oknál fogva, mivel hogy azokat czélszerűeknek ítélik. Minden kormányrendeletnek, melynek alkotmányossága s törvényessége kérdésbe nem vonatik, végrehajtásáról felelős a megyegyűlés és megyei tisztviselő a kormánynak, — mely engedetlenség esetében őket az országos főtörvényszék elébe idéztetheti büntetés, s a végrehajtás halogatásából eredhetett kár s hátramaradás miatti kárpótlás végett.

Azonban, ha a kormányrendelet czélszerűségére nézve kétsége forog fenn a megyének — saját veszélyükre (azaz: a fentebbi felelősség veszélyére) a végrehajtást függőben tarthatja a megye addig — míg rögtön (24 óra alatt) expediálandó felterjesztésére a kormánytól választ veszen. Ha a kormány megmarad rendeleténél, a végrehajtásnak azonnal meg kell történni.

Felterjesztés csak voksolás útján mehet határozatba. A voksolás nyilvános s a jegyzőkönyvbe névszerint bejegyzendő, a következő felelősség végett.

Alkotmányossági s törvényességi szempontból azonban a kormányrendeletek szabadon taglalat alá vehetők a megyegyűléseken; s ha a többség szavazat útján úgy találja, hogy a rendelet alkotmányellenes (mint például, ha törvényhozásilag meg nem szavazott adót vagy ujonczozást követel), annak a megye ellentállhat, sőt ellentállani kötelessége; azon esetben pedig, midőn a megyegyűlési többség úgy találja, hogy a rendelet törvénytelen, hogy a kormány tullépett hatósága körén, s vagy egyéni jogokat sért, vagy pedig a községi avagy megyei önkormányzatba belevág: a megyegyűlés két izben felírást tehet ellene, (végrehajtását időközben felfüggesztvén) de ha a

kormány mind a két felírásra adandó válaszában ragaszkodik rendeletéhez: a megye köteles azt végrehajtani, de egyszersmind, ha törvényt magyarázati hibát vél fenforogni, panaszt teszen a kormány ellen az e végre rendelt magas törvényszék előtt, s büntetést és kárpótlást követel.

Hasonlóképen minden egyes egyén, család vagy község, mely a megye határozata által magát jogaiban sértve érzi — folyamodhatik orvoslásért a kormányhoz — a kormány meghallgatja a megyét s rendelkezik. Ilyenmü rendelete ellen is, mint a másneműek ellen, a törvényhozáshoz kérelem, vagy a magas törvényszékhez panasz szabadsága, ugy egyeseknek s községeknek, mint a megyének fenmaradván.

A megyei tisztviselőkkel a kormány egyenesen nem levelez. Minden kormányrendelet csak megyegyűlési határozat útján juthat végrehajtásul megyei tisztviselő kezébe. De a kihirdetett törvény végrehajtásának kötelessége nem függ megyei határozattól; s a törvény végrehajtásának elmulasztásából eredő felelősségtől a tisztviselőt megyei határozat fel nem mentheti.

Minden megye tartozik legalább is egy másod (megyei) iskolát alapítani s fentartani — vallásra való tekintet kizárásával. — Az abban tannyelvet a megyegyűlés határozza meg. A megyében honos minden nyelvnek azonban taníttatni kell azoknak számára, kik egyben vagy másban résztvenni akarnak (azaz nyelvtanítás: obligatív, de nyelvtanulás optimatív). A törvény meg fogja határozni az ezen tanodákban oktatás minimumát; s a tanodai igazgatással megbízott tisztviselő, ezen minimumra nézve a kormánynak, egyebekre nézve pedig a megyének felelős.

A kevesebbiség — egyesületek — s egyesek ily iskolák felállítására nézve is szintén azon joggal bírnak, mint a községekről mondva volt.

Ily szerkezet mellett a megyék a szabadságnak megtörhetlen oszlopai lesznek, a közszellemet fejlesztik, a közdolgok iránti részvétet elevenen feltartják, a népet a végrehajtásban is részesítik, s így a népfel-ség elvét minden irányban valósítják; egyszersmind pedig a nemzetiségi érdekek kívánatinak minden tekintetben megfelelendenek.

Ezen megyerendszert semmi új theoriák által ki nem pótolható megbecsülhetlen institutióznak tartom.

Adomák Kossuthról.

1. Debreczenben hideg téli éjjelen Kossuth a miniszteri tanácsból épen hazamenvén, egy ház alatt di-dergő honvédört lát.

— Te fázol? kérdé őt.

— Oh nagyon! már négy órája vagyok itt, s még nem váltottak föl.

— S hány órát kellene itt állnod?

— Csak egyet.

— Fölváltlak én.

— Uram az nem lehet. Föbe lönek.

— Mitől se tarts, add át fegyveredet és fővege-det, s az enyémmel menj az örügyelő tiszthez.

— Azt nem teszem uram, én becsületes katona vagyok.

— De én parancsolom.

S átvevé a honvédtől a puskát és csákót, s saját fővegét tette fejére.

A honvéd a helyre érvén, hol az örügyelő tiszt mulatott, ez egész bámulva rárivall:

— Ficzkó, hogy mertél eljöni?

— Fölváltottak uram.

— Megörültél? ki váltott föl?

— Nem ismerem. Valami főúr lehetett, mert ugyancsak parancsolt.

Meglátva a tiszt a főveget a honvéd fején, kérde tőle:

— S e főveg?

— Tőle van uram.

A tiszt eszeveszetten szaladt az őrhelyhez.

S valóban nem csalódott. Ki ottan fegyveresen nyugodtan előre s hátra járkált, Kossuth vala.

Bámultában szólni sem tudott, de igen Kossuth, ki szigorral kérde tőle:

— Ön az őrtiszt?

— Igen uram.

— Vegye ön e puskát. Reggeli 8 óráig fog itt őrt állani.

2. Kossuth Debreczenben egy percet sem hagyott tétlenül elrepülni. Toborzott, alakítá a zászlóaljkat, és küldözé a vezéreknek! Semmiből pénzt teremtett, melynek hitele szerencséjével nőtt. A nép rögeszméjévé tette, hogy „a haza veszélyben van!“ S midőn a haza veszélyben van, mikor maradt a magyar hátra? Embere volt. Lőport gyártott, puskákat csempészett be, kémei mindenről értesíték, ágyukat öntett, „ne bántsá a magyart“ felirattal. Táborból táborra járt, a csüggedőket mindenütt biztatá, a versengőket kiegyenlité. Ma itt volt, holnap ott, de min-

denütt ott, hol baj volt, s mindenütt mint olyan, ki a bajokat enyhíté.

„Csak egy kis diadalt, irta egykor Perczelnek, s e kis diadalt föl fogom tudni használni ösztönül egy nagyobb kivivására.“

3. A honvédek között a veressipkások voltak a legjelesebbek. Az értelmesb fiakból állott e sereg. Veressipkásnak lenni dicsőség vala. Midőn Kossuth a veressipkások fölött szemlét tartott, levette előttök fővegét és ezt mondá: „Büszkék lehetnek egymásra, e sereg az ügyre, melyet véd, s az ügy, melyet ily sereg véd.“

4. Egy izben gróf Széchenyi Metternich herczegnél a magyar ügyek felől beszélgetvén, a mindenható miniszter kikelt Kossuth agitatói miatt és az ellenzékét nyugtalan szellemmel vádolta. Ekkor Széchenyi elismerve a herczeg megjegyzéseinek igazságát, tanácsolta, hogy Kossuth irányában szükséges volna más politikát követni. Metternich kérdé:

— Minő politikát ?

— Utilisálni kell őt, mondá a gróf.

— S ha nem lehet? — tudakolta a herczeg.

— Akkor fölakasztatni, — válaszolta Széchenyi hidegen és vállvonitva.

5. Kossuth gyermekei fogságban. Világosnál sötéten áldozott le a nap, s fekete felhőbe vonta az egész hazát. Ketté törött ott a szabadságért küzdő kard, s a hősök kezében magasan lengő háromszinü lobogó alábukott. Árulás csavarta ki ezt is, azt is a bajnokok kezéből.

És lett vala a haza, a koszorus hősök hazája néhány nap alatt földönfutók hazája. Uton, utfélen, faluk s városokban, Dunán innen, Dunán túl egyéb se volt látható, szegény bánatos arczu rab honvédeknel, kiknek sem éjjelük, sem nappaluk nem volt, üzték, hajtották őket, idegen földre a hazából, mintha attól tartottak volna, hogy az anyaföldtől Anteusként új erőre kapnak.

Szomorú napok voltak azok. Siralomház volt az egész ország.

Bilincsből nyögött a hazaszeretet, s a tizenhárom apostol, ki a szabadság igéjét karddal kezében hirdeté, szentté avatta a bitófát. Hugó Viktor szerint a kereszt is szégyenletes akasztófa volt addig, míg Krisztus nem vérzett el rajta. Egyik nap véresebben folyt le, mint a másik, s mintha sarkából fordult volna ki a természet rendje, csendes, halotti néma volt a nappal, zaj, lárma, fegyvercsörrenés verte föl az éj s az emberek nyugalma, mert ekkor fogdosták össze azokat, kiket a honfi bú aludni nem hagyott. Senki sem tudta ma, mire virrad holnap.

A ki ez időben Pozsonyban megfordult, nem ismert rá az akkori élénk s pezsgő városra. Azon ház, melyben Kossuth ragyogó parlamenti szónoklatának diadalmas lobogóját lengeté, piszkos kaszárnyává aljassított; a történeti nevezetességü termék, melyben az egykor oly híres „moriamur pro rege nostro“ szavai eget verő zajjal fölhangzottak, megemészthetlen, bűzös komisz kenyereknek szolgáltak rakhelyül, s a durva káplár kérges parancsa uralkodott ott, hol még nem rég lelkesítő eszmék szózata zengett. A tiszteltre méltó barna falakat undorító mocsok szennyezte

be, s a szép ivezetes ablakokban, a katonák fehérre meszelt szíjjazata csüngött.

Az ugynevezett vízi kaszárnya, egy nagy, a Duna mentében fekvő idomtalan épület, államfogházzá alakítottatott át. Ablakait deszkaburkolattal szegezték be, hogy a szegény foglyok elől még a napfényt is elzárják.

Az utcák puszták és szomorúak voltak. Az egykori elevenséget, pezsgő zajt, mely az országgyűlés tartama alatt itt uralkodott, nyomasztó siri csend váltotta föl.

Guyon családja és Kossuth gyermekei a Schlossbergen voltak fogva. Ez utóbbiak nevelőnőjükkel együtt Haimerle lovag, egy művelt, finom és általánoson becsült ezredes felügyeletére voltak bízva. Lakásuk azelőtt tiszti lak volt, csinos és kényelmes. A nap nagyobb részét más gyermekek társaságában volt szabad tölteniök. A mi ételt és italt nevelőnőjük megrendelt számukra, az egész készséggel lőn teljesítve.

Haynau meghagyta a nevezett törzstisztnek, hogy a gyermekek fölött atyailag őrködjék, s mit se tagadjon meg, mi a kiszabott korlátok között megengedhető. Hihetetlennek látszik ez ugyan s egy Haynauról csakis úgy vagyunk képesek e sorokat leírni, miután oly szemtanutól hallottuk ezt, ki a fogság ideje alatt a gyermekek és nevelőnőjükkel csaknem naponta érintkezett. Ettől tudtuk meg azt is, hogy Haynau parancsát az ezredes a legpontosabban teljesíté, s hogy a gyermekek nagy előszeretettel csüngtek e finom és megnyerő modoru felügyelőjükön.

A gyermekek vidámak és elevenek voltak, s nem is sejték, hogy foglyok. „Táncoltak, énekeltek, szavaltak — írja egy közel ismerősök, ki megláto-

gatta őket — szóval mindent megkisértettek, hogy elűzzék homlokukról a borut, mely e szegény gyermekek láttára lelket megszállá. Vilma — e virágzó arcu nyolcz éves lányka naiv gyermekséggel csevegte el: Hogy Haynau meglátogatta őket, s megígérte, hogy nem sokára szabadok lesznek; meg hogy ők bizony egy szóval se kérték erre.

Lajos és Ferencz pedig — az egyik tiz a másik hat éves — nevetve beszéltek el, hogy Haynaunak, ki németül szólította meg őket, csakhogy zavarba hozzák, magyarul válaszoltak, sőt Lajos erősen bizonykolta, hogy ő e szavakkal bucsuzott el tőle: „Különös, milyen híres ember vagy te, és még se tudsz magyarul. Pedig nekünk azt mondták, nem is ember az, ki magyarul nem tud!“

Mit felelt erre Haynau, a kis fiuk nem tudták megmondani, csak annyit állítottak, hogy keményen mormogott valamit fogai között.“

Talán az a régi közmondás jutott eszébe, hogy a bolondok és a gyermekek mondják meg az igazat.

Guyon tábornok neje Splényi tábornagy leánya, a szomszéd épületben lakott gyermekeivel. Őt anyjával fogták el, ki a császárné első palota-hölgye volt. Fogságuk nem volt szigorúnak mondható. Egy tiszt kíséretében kijárhattak, látogatásokat tehettek és fogadhattak. — Helyzetük sem volt oly nyomasztó mint a többieké, miután tudták, hogy Guyon tábornok szerencsésen Törökföldre menekült.

Az osztrák inquisitió azt hitte, megölé a forradalom hydráját, mert fejeit — leütteté. — Hiu önámítás!

Az orosz czár elég bölcös volt Ausztriát ültetni a birói székbe. Tudta jól, hogy semmivel sem áthatja

jobban alá azt a kis parányi hitelt, melylyel a magyar földön még Ausztria birt, mintha átengedi neki az ítéletet eleven és holtak fölött. Jól számított. Nem csalódott. Haynau gondoskodott, hogy ne csalódjék. Az ő vérengzése épen elég volt arra, hogy a megrendült bizalomnak gyökerébe vágja a fejszét. — Évtizednek évtized hurezolkodhatik nyakára, míg e nyitott seb ajka megszűnt izgatni.

Azonban Kossuth mondá: „a földön, melyet oly gazdagon öntözött a honfivér, a szent szabadság búbájós virága legragyogóbban fog kikelni!”

Adja ég, hogy a tizenkilencedik század Kassandrájának jós szavai mielőbb beteljesedve oly csodaszépen zendüljenek meg, mint a mesék Memnon szobra.

---

6. 1856-ban Kossuth számos nagyvárostól kapott meghívásokat meetingekre, melyeket el is fogadott. Ez utazások jelentékeny összegeket jövedelmeztek neki; a belépti jegyeket 5 shillingjével, sőt drágábban is fizették, s a meeting-termek mindig fulladásig tömve voltak. Ő fölülmulhatatlan szónok volt. Magyarországon fellelkesítette honfitársait, Törökországban a nyers természetfiakat, Marseilleben a francziákat, Uj-Yorkban a yankee-eket, Londonban az angolokat, s mindegyiket saját anyanyelvén!

Mint ragadt Kossuth szónoklata közben mindenkít magával, azt mindannyiszor észrevettem, valahányszor őt beszélni hallottam.

A magyar könnyen felhevülő nemzet, de nem úgy a hideg és mindent megfontoló angol, ki saját szónokai iránt annyira elfogult, hogy azokat a világ minden más szónokának fölébe teszi.

Egy este két barátommal, gróf Vay Lászlóval és Szabó Imre ezredessel több angol testőrtiszt társaságában valék. Többek közt beszélgettünk Kossuthról és szónoklatairól is; az angol urak egyike, egy telivértoryházbeli, gunyolódva beszél Kossuthról s azon önbizottságáról, hogy még mindig kormányzónak hivatja magát.

— Ön másként fogna Kossuthról beszélni, — véleményezé gróf Vay — ha ön szónoklatát hallaná.

— Alig hiszem, én nem vagyok barátja a keleti szóvirágoknak, előttem a szuró élczzel teljes beszéd, mint a milyet alsó házunkban lehet hallani, (például Disraelié) kedvesebb minden francia vagy magyar szónoki dagalyosságnál.

— Jöjjön el ön velünk a meetingre, kéré Vay — s azután ítéljen ön.

— Jó, elmegyek, hol lesz az?

— A City-Road egyik termében.

Elmentünk oda együtt. A gyűlés helye azelőtt gabnacsarnok volt, roppant terem, kopasz, fehérre meszelt falakkal, rosztól világítással, kemény ülőpadokkal, telve mindenféle proletárokkal. Különböféle nemzetiségek jeles szónokai léptek fel; az elnöknek angol nyelven tartott beszéde után szónokoltak: Herzen, azután Ruge Arnold, később Blanc Lajos és Pyat Felix, a két első német, a két utóbbi francia nyelven; ezek után következett Kossuth.

A négy első szónokot a hallgatóság nagy része nem értette, s mert idegen szójárással beszéltek; a taps nem volt oly nagy, mint várták és megérdemelték volna. Kossuth angolul beszélt. Én a két angol testőrtiszt közt állottam, kik bennünket ide kísértek. Minden pillanatban hallottam egyiknek vagy másik-

nak szájából e megjegyzéseket: „very nice“ (igen szép) „that's true“ (igaz: ugy van). Midőn beszédét, mely mintegy félóráig tarthatott, elvégezte: a teremben senki sem kiáltott oly szives „cheert“-t (örömré) mint a két tiszt. A hangos tetszés és tapsolás alig akart megszűnni; a tisztek és a többi hallgatók elragadtatásukban sapkáikat és kalapjaikat hajigálták fel, kivált a tory-tiszt egészen fel volt lelkesülve; kérdém most őt, vajjon Kossuthot lehet-e Disraelival összehasonlítani. „Ej, mit Disraeli, ő csak egy liba Kossuthal összehasonlítva!“ — véleményezé, s nem mulasztott el azután egy meetinget sem, melyen alkalmat talált Kossuthot hallani.

Kossuth Lajos azt izente ...

Kossuth Lajos azt izente:
Elfogyott a regimentje;
Ha még egyszer azt izeni,
Mindnyájunknak el kell menni.
Éljen a haza!

Esik eső karikára,
Kossuth Lajos kalapjára,
Valahány csep esik rája,
Annyi áldás szálljon rája!
Éljen a haza!

Kossuth Lajos édes apám ...

Kossuth Lajos édes apám,
Felesége édes anyám,
Én vagyok az igaz fia,
Magyarország katonája.

Kossuth Lajos udvarába
 Eltörött a lovam lába;
 Jere pajtás gyógyítsuk meg;
 Itt a muszka, szalaszszuk meg.

Lajos bácsi azt izente...

Lajos bácsi azt izente:
 Elfogyott a regimentje;
 Ha még egyszer azt izeni,
 Mindnyájunknak el kell menni.

El kell menni háboruba,
 Hirt füzni szép koszoruba;
 S szabadságunk koszoruja
 Nem hervad el többé soha.

Virágos kert Taljánország,
 Messze vagyunk mi tehozzád
 Majd elvisz a német ingyen,
 Oda segít a jó Isten.

Lesz Kossuthnak regimentje,
 Lesz kard, puska, ló és mente,
 Örömnapod is lesz, csak várd,
 Szegény, szegény Magyarország!

Magyarország dolga...

Magyarország dolga bajos,
Mert nincsen bent Kossuth Lajos,
De ha bejön Kossuth Lajos,
Mindjárt nem lesz semmi bajos.

Kossuth Lajoshoz.

(1848.)

Szellő volt-e, vagy hárfa rezzenése,
Mi oly elandalitón hangozék?
Vihar volt-e, vagy föllegek dörgése,
Hogy lelkem tőle úgy megrázkodék?
Te szóltál és a szó tündérhatalma,
Rajtad merengő lelkem elragadta!

Villámlás volt ajkad bátor beszéde,
Mely a sötét éjben lobbot vetett,
Melynek midőn kigyula égi fénye,
Láttunk az éjben sok kísértetet:
Ott ült lánczok között a rabszolgaság,
Ott sirt magában a tiprott igazság. . .

És feljajdultunk! oh hogy e jajdulás
Nem kaphat szárnyat mint a fürgeteg,
Hogy benne lelne gyászos megjavulást
A nappalt fogva tartó szörnyeteg!
Igen sokat szenvedtünk már sötétben,
Megérdemeljük a nappalt egészen!

Im itt az ős fa, melynek árnyékáért
 Oly sok megfáradt honfiszív eped,
 Melynek csupán egyetlen lombjáért
 Oda adnánk tán egy hosszú életet:
 S nem juthatunk el hozzá, mert hiában!
 Kigyók sziszegnek a fa árnyékában.

És lombja vesz és lombja hull a fának,
 Hogy éltető nevét más szívja el. . . .
 Körülte izzadozni téged látlak,
 Míg a nép sir s távol panaszt emel.
 — Mi lesz jutalmad? hir-e, földi fény-e?
 Talán csak a boldog siker reménye!
 S ha elbuknál a legdicőbb küzdésben?
 Koporsód a szabadság fája lészen!

DR. BALLAGI MÓR.

Heerbaat Quarta

1794
1795
1796
1797
1798
1799
1800
1801
1802
1803
1804
1805
1806
1807
1808
1809
1810
1811
1812
1813
1814
1815
1816
1817
1818
1819
1820
1821
1822
1823
1824
1825
1826
1827
1828
1829
1830
1831
1832
1833
1834
1835
1836
1837
1838
1839
1840
1841
1842
1843
1844
1845
1846
1847
1848
1849
1850
1851
1852
1853
1854
1855
1856
1857
1858
1859
1860
1861
1862
1863
1864
1865
1866
1867
1868
1869
1870
1871
1872
1873
1874
1875
1876
1877
1878
1879
1880
1881
1882
1883
1884
1885
1886
1887
1888
1889
1890
1891
1892
1893
1894
1895
1896
1897
1898
1899
1900

1901
1902
1903
1904
1905
1906
1907
1908
1909
1910
1911
1912
1913
1914
1915
1916
1917
1918
1919
1920
1921
1922
1923
1924
1925
1926
1927
1928
1929
1930
1931
1932
1933
1934
1935
1936
1937
1938
1939
1940
1941
1942
1943
1944
1945
1946
1947
1948
1949
1950
1951
1952
1953
1954
1955
1956
1957
1958
1959
1960
1961
1962
1963
1964
1965
1966
1967
1968
1969
1970
1971
1972
1973
1974
1975
1976
1977
1978
1979
1980
1981
1982
1983
1984
1985
1986
1987
1988
1989
1990
1991
1992
1993
1994
1995
1996
1997
1998
1999
2000

Heckenast Gusztáv

könyvkiadó-hivatalában Pesten, (egyetem-utca 4-ik szám) megjelent és minden könyvtárban kapható:

Honvédivilág. Szerkeszti Kunsági és Potemkin. Két vastag kötetben. Színezett képek borítékban ára a két kötetnek	2 frt.
Aradi fogságom alatt irt Adatok az 1848/9 évi szabadságharcz, különösen az Erdély havasai ellen vezetett hadjáratról. Irta Kászon Imperfalvi Csutak Kálmán, honvéd ezredes. 8-rét, füzve	1 frt. 60 kr.
Adomák és jellemvonások a magyar huszár-életből. Össze gyűjté egy kiszolgált huszár. Második kiadás. (181 lap, 8-rét) füzve	80 kr.
Hamari Dániel. Komáromi napok 1849-ben, Klapka György honvéd-tábornok alatt (8-rét, VIII, 135 lap) füzve	1 frt.
Fogságom története. Irta Deák Farkas. (8. 189 lap) füzve	1 frt. 40 kr.
Kossuth Lajos mint a magyar nép vezére és tanítója. Szerkeszti Áldor Imre (8-rét 159 lap) füzve	1 frt.
Gróf Batthyány Lajos az első magyar miniszterelnök élete és halála 10 ivre terjedő, képekkel díszített munka. Bolti ára	1 frt. 20 kr.
Kossuth Lajos levelei Bem altábornagyhoz, 1849. évi márczius—juniusig. Kiadja Makray Aladár. (8-rét 91-lap) füzve	80 kr.
A Bach-korszak adomáiban. Össze gyűjté egy Bach-huszár. 8-rét. (VIII. 200 lap) füzve	80 kr
Adomák és jellemző vonások a forradalmi és honvédeletről. (8-rét 192 lap) füzve	80 kr.
A forradalom költészete. Költemények és közlemények az 1848/9-diki szabadságharcz idejéből. Szerkeszti és kiadja Áldor Imre. 358 lap 8-rét füzve	2 frt.
Diszkötésben	3 frt.
Magyar krónika azaz a magyar nemzet története a legrégibb időkől fogva a legújabb időkig, minden nevezetes történeti esemény évszerinti előadásával, írta Boros Mihály. Második kiadás (367 lap, 8-rét) füzve	80 kr.
Arany furulya. Dalok és elbeszélések az 1848—49-ki szabadságharcz idejéből. A magyar nép számára. Össze gyűjté Áldor Imre. 8-rét. — Színezett borítékba füzve	30 kr.
A magyar nép dallai és dallamai. Hangjegyekre tette és kiadta Szini Károly (230 lap, 8-rét) füzve	1 frt. 20 kr.
Vászonba kötve	1 frt. 80 kr.

Pest 1871. Nyomatott Heckenast Gusztávnál.

